

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. Tereza Opavová

Obraz války a vojenství v 16. a 17. století očima českých šlechticů

The image of war and militarism in the 16th–17th centuries through the eyes of
Czech nobles

Praha 2013

vedoucí práce: doc. Mgr. Marie Šedivá Koldinská, Ph.D.

Poděkování:

V první řadě bych chtěla poděkovat vedoucí mé diplomové práce doc. Mgr. Marii Šedivé Koldinské, Ph.D. za pomoc a rady, a stejně tak doc. Ivaně Ebelové Ph.D. za její cenné připomínky a pomoc s edicí raně novověkých německých textů. Za pomoc s překladem německých pasáží děkuji Mgr. Janě Smilové, Mgr. Martině Fraňkové a v neposlední řadě PhDr. Lence Vodrážkové Ph.D. Mé díky patří i Mgr. Vladimíře Podané.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. 7. 2013

podpis

Abstrakt

Předmětem zájmu předkládané diplomové práce je pohled na válku a vojenství prostřednictvím názorů nižších raně novověkých šlechticů, a to Jindřicha Hýzrla z Chodů (1575–1665) a Zikmunda Chotka z Chotkova (1521–1603). Časový rámeček práce je vytyčen 16.–17. stoletím. Názory na dobovou obranu země jsou rekonstruovány na základě dosud nevydané vojenské rozpravy s názvem *Kriegsdiscurs über der hochlöblichen Cron Böhmen Landtdefension* Jindřicha Hýzrla z Chodů. Tato rozprava je částečně zpřístupněna formou vědecké edice na konci diplomové práce.

Dalším pramenem, pro pochopení myšlenkového světa české šlechty během válek s Turky, je vojenská instrukce Zikmunda Chotka z Chotkova. Práce se opírá především o vojenskou rozpravu Jindřicha Hýzrla z Chodů, která představuje zcela jedinečný pohled na válku prostřednictvím názorů českého šlechtice.

klíčová slova: raný novověk, česká šlechta, válka, edice

Abstract

The main subject of the diploma thesis is the view of the war and the military through the early modern opinions of lower nobles, especially by Henry Hýzrl from the Chod (1575-1665) and Sigmund Chotek of Chotkov (1521-1603). The time frame is set from the 16. to 17. century. Views on contemporary defence of the country are reconstructed on the basis of previously unreleased military debate which is titled *Kriegsdiscurs über der hochlöblichen Cron Bohemia Landtdefension* by Henry Hýzrl from the Chod. This debate is partly accessible in academic edition at the end of the thesis.

The next source, for understanding the intellectual world of the Czech nobility during the wars with the Turks, is military instruction by Sigmund Chotek of Chotkov. The work is based on military debate by Henry Hýzrl from Chod. It is a completely unique view of the war through the view of the Bohemian nobleman.

key words: early Modern Period, czech nobility, war, edition

OBSAH

1. Úvod	8
1.1. Literatura	8
1.2. Prameny	11
1.3. Výchozí otázky	15
2. Vojenská kariéra českých šlechticů v raném novověku	16
2.1. Jindřich Hýzrle z Chodů	17
2.2. Zikmund Chotek z Chotkova	33
2.3. Pavel Korka z Korkyně	34
3. Válečná pojednání a rozpravy	36
3.1. Kriegsdiscurs über der hochlöblichen Cron Böhmen Landtdefension	37
3.2. Instrukce vojenská Zikmunda Chotka z Chotkova	43
3.3. Rukopis Pavla Korky z Korkyně	45
3.4. Lazar Schwendi a Augerius Gislenius Busbecq	46
4. Názory českých šlechticů na zemskou obranu v raném novověku	47
4.1. Armády v 16.–17. století	51
4.2. Struktura vojska	60
4.3. O příčinách války	70
5. Závěr	72
6. Seznam použitých pramenů a literatury	75
6.1. Prameny	75
6.1.1. Staré tisky	75
6.1.2. Nevydané prameny	75
6.1.3. Vydané prameny	75
6.2. Literatura	77
6.2.1. Monografie	77
6.2.2. Studie	80
6.3. Internetové zdroje	82
6.4. Seznam zkratk	83
7. Přílohy	84
7.1.1. Ediční poznámka	84
7.2. Edice	87
7.3. Jmenný rejstřík	156

7.4. Místní rejstřík	161
7.5. Slovníček	168
7.6. Obrazová příloha	169

1. Úvod

Předkládaná diplomová práce nese název *Obraz války a vojenství v 16. a 17. století očima českých šlechticů* a zaměřuje se na pohled českých nižších rytířů na vojenskou situaci v Českém království. Cílem práce je zrekonstruovat názory na dobovou obranu a zemskou hotovost prostřednictvím vojensko-teoretických spisů. Jako pramen jsou významné v tom, že zachycují pisatelův zcela specifický názor na obranu země a reagují na aktuální politickou situaci.

1.1. Literatura

Práce bude zpracována na základě názorů nižších šlechticů raného novověku. Prvním z nich je Jindřich Hýzrle z Chodů (1575–1665). Tento katolický šlechtic se v roce 1595 jako dvacetiletý osobně zapojil do válečného tažení proti Turkům, přičemž jeho zážitky a zkušenosti našly zpodobnění ve formě memoárů, které jsou edičně zpřístupněny.¹ Je autorem vojenské rozpravy, ve které vyložil své názory na zemskou hotovost a obranu země.² Jindřich Hýzrle z Chodů zatím postrádá obsáhlejší biografii a česká historiografie se jím zabývala pouze v několika starších studiích.³

Dalším vojenským spisem, kde lze postihnout názory nižšího šlechtice na zemskou obranu, je dílo Zikmunda Chotka z Chotkova (1521–1603), jež zahrnuje 57 vojenských instrukcí.⁴ Tento šlechtic pocházel z Plzeňska a během svého života se několikrát zúčastnil válečného tažení proti Turkům. Stejně jako jeho předchůdci mu byla českou historiografií věnována zatím jen malá pozornost.⁵ Svá tažení podnikal Zikmund Chotek pod velením

¹ Věra PETRÁČKOVÁ – Jan VOGELTANZ (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Praha 1979, s. 7–23. Samotný rukopis dostupný online <http://texty.citanka.cz/hyzrle/ztoc.html> (13. 4. 2013).

² Národní muzeum Praha, sign. VI A 12, folia 157v–180v. Digitálně zpřístupněno na stránkách www.manuscriptorium.com pod stejnou signaturou (12. 4. 2012).

³ K tomu nejaktuálněji Martin HOLÝ, *Jindřich Michal Hýzrle z Chodů (1575–1665) a jeho poznávací cesta po střední a západní Evropě v letech 1607–1608*, in: Jiří Kubeš (ed.), *Šlechtic na cestách v 16.–18. století*, Pardubice 2007, s. 35–66; Jarmila VACKOVÁ – ŠÍPOVÁ, *Cestopis a životopis Jindřicha Hýzrleho z Chodova z let 1612–1648*. Příspěvek k poznání pozdně renesanční ilustrace v našich zemích, *Umění XI*, 1963, s. 112–123; Vincenc FLORIÁN, *Jindřich Michal Hýzrle z Chodů*, in: 41. výroční zpráva c. k. reálného gymnasia v Domažlicích, Domažlice 1912, s. 1–12; Jakub ČAPEK, *Vnímání času raně novověkého válečníka a dvořana*, *Český lid* 84, 1997, s. 89–102; Marie JANEČKOVÁ, *Cizí výpůjčky ve slovní zásobě Jindřicha Hýzrla z Chodů*, in: Petr Nejedlý – Boris Lehečka – Miloslava Vajdlová (edd.), *Verba et historia. Igoru Němcovi k 80. narozeninám*, Praha 2005, s. 141–149.

⁴ František DVORSKÝ (ed.), *Sněmy české 1592–1594*, Praha 1895, s. 415–442.

⁵ Ivo CERMAN, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008, s. 34–55.

dalšího *kryksmana*, a to Pavla Korky z Korkyně (1522–1603),⁶ který při taženích proti Turkům zastával pozici polního hejtmana.⁷

Vnímání Turků a názory na ně postihují další dobová díla, např. cestopisy, a to především *Sarmacie* Jana Zajíce z Házmburka.⁸ Cestu do Osmanské říše a pobyt v tureckém vězení popsal Václav Vratislav z Mitrovic⁹ či deníkové záznamy Šťastného Václava Pětipeského z Chýš.¹⁰ Názory na Turky můžeme nastínit na základě dalších svědectví dobových autorů.¹¹

V následujícím textu se budu zabývat základní literaturou, která se vztahuje k výzkumu šlechty v raném novověku, protože názory na zemskou hotovost a obranu Českého království budou reprodukovány na základě názorů nižších šlechticů v časovém rozpětí 16.–17. století.

Za zcela přelomové období lze považovat 16. století, kdy postupně došlo k přeměně středověkého rytíře v hospodářského podnikatele. Hospodářskou jednotkou aristokratů se stalo dominium, ze kterého šlechta čerpala své finanční příjmy. Vedle podnikání zaujímal šlechtic další nové role a projevoval se jako vzdělanec, mecenáš umění či cestovatel se společenskými styky po celé Evropě.¹²

Česká historická obec věnovala šlechtické problematice v posledních letech velkou pozornost, k zásadním pracím o české aristokracii patří velké syntézy,¹³ které zkoumají

⁶ František PALACKÝ (ed.), *Paměti Pavla Korky z Korkyně*, ČČM 3, 1829, s. 29–32, 4, 1830 s. 443–452. Biografii o Pavlu Korkovi z Korkyně připravuje Zdeněk Vybíral.

⁷ *Ottův slovník naučný* XIV, s. 843, heslo Korka z Korkyně.

⁸ Jaroslav PÁNEK (ed.), *Jan Zajíc z Házmburka*. *Sarmacie* aneb zpověď českého aristokrata, Praha 2004.

⁹ K tomu Petra BÍLKOVÁ, *Reflexe turecké problematiky v „Příhodách“ Václava Vratislava z Mitrovic*, Brno 2008, netištěná bakalářská práce; Milada NEDVĚDOVÁ (ed.), *Václav Vratislav z Mitrovic*. Příhody, Praha 1976, „Příhody“ Václava Vratislava z Mitrovic dostupné online <http://texty.citanka.cz/mitrovic/prtoc.html> (13. 4. 2013); Tomáš RATAJ, *Císařská poselstva v Cařihradě ve druhé polovině 16. století*, Dějiny a současnost 17, 1995, č. 4, s. 7–12.

¹⁰ K tomu nejpodrobněji Miroslav ŽITNÝ, *Ideál křesťanského rytířství v očích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku na přelomu 16. a 17. století*, České Budějovice 2011, netištěná diplomová práce. Dostupná online na <http://theses.cz/id/pkna69/> (13. 4. 2013); Týž, *Deník Šťastného Václava Pětipeského z Chýš z roku 1605*, in: Václav Bůžek (ed.), *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků* (=Opera historica 13), České Budějovice 2009, s. 187–262.

¹¹ K tomu Milan SVOBODA, „*Relace aneb Historické vyprávění o obléhání pevnosti Velký Varadín Turky*. Osobní svědectví svobodného pána Melchiora z Redernu z roku 1598, in: Vítězslav Prchal a kolektiv (edd.), *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16.–19. století*. Pardubice 2011, s. 11–27; Pavel BALCÁREK, *Plány Albrechta z Valdštejna na válku proti Turkům*, in: Jiří Mikulec – Miloslav Polívka (edd.), *Per saecula ad tempora nostra*. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, Praha 2007, s. 234–241; J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan*. Životy posledních Rožmberků I–II, Praha 1985.

¹² Tomáš KNOZ – Jan DVOŘÁK (edd.), *Šlechta v proměnách věků*. Země a kultura ve střední Evropě, Brno 2011, s. 13. K hospodaření šlechticů Josef KALOUSEK (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské*, Praha 1909 (=Archiv český XXIV).

¹³ K tomu nejobsáhleji Petr MAŤA, *Svět české aristokracie*, Praha 2004; V. BŮŽEK – Pavel KRÁL – Josef HRDLÍČKA – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*. Šlechta v českých zemích na prahu novověku, České Budějovice 2002; J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*. Velmoži české renesance, Praha 1989; Týž, *Poslední Rožmberk*. Životní příběh Petra Voka, Praha 1996; Týž, *Vilém z Rožmberka*. Politik smíru, Praha 1998; V. BŮŽEK, *Rytíři*

všechny prvky šlechtického života, mnohdy s uplatněním postupů historické antropologie.¹⁴ Velká pozornost je věnována i „životnímu cyklu“ českého aristokrata.¹⁵

K dalšímu okruhu zájmu české historiografie patří výzkum šlechtické každodennosti.¹⁶ Důraz kladou čeští historici i na ediční zpracování pramenů osobní povahy, a to především korespondence,¹⁷ deníků,¹⁸ cestopisů¹⁹ a pamětí.²⁰

Nyní bych obrátila svou pozornost k hlavní linii mé práce, a to literatuře týkající se pohledu na osmanské ohrožení a stavu zemské hotovosti v Českém království raného novověku.

Potřeba efektivní vojenské obrany nabrala na aktuálnosti po porážce Ludvíka Jagellonského Osmany v roce 1526.²¹ Zničení křesťanského vojska v bitvě u Moháče vyvolalo u obyvatel starého kontinentu pocity strachu a nejistoty. Nově vyvstalá hrozba se stala předmětem debat a hledání východiska z této situace i v evropské politice.²² Přítomnost Turků a strach z nich ovlivňoval raně novověkou společnost českých zemí v rovině společenské,²³ vojenské²⁴ a ekonomické. Informace o osmanském nepříteli se k obyvatelům

renesančních Čech, Praha 1995; M. KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic*. Cesta intelektuála k popraviti, Praha 2004; Jiří KUBEŠ (ed.) *Šlechtic na cestách v 16.–18. století*, Pardubice 2007.

¹⁴ Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie*. Vývoj. Problémy. Úkoly, Praha 2002; V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007; V. BŮŽEK a kolektiv (edd.), *Společnost českých zemí v raném novověku*. Struktury, identity konflikty, Praha 2010.

¹⁵ K pojetí smrti P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*. Testamenty české šlechty v letech 1550–1650, České Budějovice 2002; K pojetí dětství M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání české a moravské šlechty v letech 1500–1620*, nepublikovaná disertační práce, FF UK, Praha 2008; Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Milan STLOUKAL, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.

¹⁶ M. KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha – Litomyšl 2001; V. BŮŽEK – Josef HRDLIČKA, *Dvory velmožů s erbem růže*. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce, Praha 1997; M. KOLDINSKÁ, *Válka a všední den*. Odras třicetileté války v každodenním životě české šlechty, *Historie a vojenství* 50, 2001, č. 1, s. 10–23.

¹⁷ Zdeněk KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941; Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna, České Budějovice 2005.

¹⁸ M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana*. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633, Praha 1997.

¹⁹ J. PÁNEK (ed.), *Jan Zajíc*.

²⁰ Jana RATAJOVÁ (ed.), *Alžběta Lidmila z Lisova*. Rodinné paměti, Praha 2006.

²¹ Např. Z. VYBÍRAL, *Bitva z Moháče*. Krvavá porážka uherského a českého krále Ludvíka Jagellonského v boji s Osmany 29. srpna 1526, Praha 2008.

²² Josef POLIŠENSKÝ, *Turecká otázka v evropské politice v 16. a 17. století*, in: *Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě v 16. a 17. století II*, Sborník prací z vědeckého zasedání československo-jugoslávské historické komise v Brně 3.–5. 11. 1975, s. 266–287; J. PÁNEK, *Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*, *ČsČH* 36, 1988, s. 856–872, *ČsČH* 37, 1989, s. 71–84; Jiří PROCHÁZKA, *Habsburská monarchie a státy východní Evropy v obraně proti Turkům na konci 16. století*, *ČMM* 108, 1989, s. 257–273.

²³ K tomu podrobněji Tomáš RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce*. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí, Praha 2002; Noemi REJCHRTOVÁ (ed.), *Václav Budovec z Budova*, Praha 1984; Eduard PETRŮ (ed.), *O válce turecké a jiné příběhy*, Výbor z Diadochu, Praha 1982; J. POLIŠENSKÝ – Jiří HRUBEŠ, *Turecké války, uherská povstání a veřejné mínění předbělohorských Čech*, *Historický časopis* 7, 1959, s. 74–103; J. PÁNEK, *Turecké nebezpečí a předbělohorská česká společnost*, *Studia Comeniana et historica* 23, 1981, s. 53–72.

Českého království dostávaly prostřednictvím zpráv českých šlechticů, kteří se sami aktivně zapojovali do vojenských tažení proti Turkům.²⁵ Pozornost si zaslouhuje patnáctiletá válka,²⁶ která představovala vrchol střetů mezi západním světem a Turky.

S nastalou situací souvisela i změna vojenské taktiky, která v tomto období prošla vývojem v souvislosti s postupným vznikem stálých armád. Vedle pěšího vojska se od 15. století důsledně prosazovalo dělostřelectvo. S profesionalizací vojska docházelo k postupnému navyšování nákladů na provoz a obživu.²⁷ U nás se tématem vojenské teorie zabývá několik prací, které souvisleji postihují vývoj armád v českých zemích.²⁸ Svě upevnění našel v české historiografii výzkum vojenské kultury, a to především složení armády, vojenské taktiky, vojenských táborů, výzbroje vojáků nebo odívání.²⁹

1.2. Prameny

Ve snaze co nejvěrněji postihnout názory na dobovou obranu prostřednictvím vojensko-teoretických rozprav nižších šlechticů, jsem pracovala jak s vydanými, tak nevydanými prameny.

²⁴ Michael ROBERTS, *The Millitary Revolution 1560–1660*, in: Michael Roberts (ed.), *Essays in Swedish History*, London 1967, s. 195–225.

²⁵ František HRUBÝ, *Karel ze Žerotína ve válce turecké r. 1594 a 1595*, ČMM 52, 1928, s. 199–217; Věra PICKOVÁ, *Císařské vojsko v Uhrách v 16. a 17. století očima současníků*, Historie a vojenství 1965, s. 789–799; Tomáš STERNECK, *S daněmi proti Turkům*. Berní peníze, poplatníci a výběrčí na předbělohorské Moravě. Dějiny a současnost 24, č. 2, 2002, s. 15–21.

²⁶ K tomu nejaktuálněji M. ŽITNÝ, *Keresztes 1596*. Vytváření obrazu prohrané bitvy s Turky a její druhý život, ČČH 1, 2013, s. 31–65; Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987, s. 311–329; T. STERNECK, *"Mnohem hůře nežli nepřítel."* (Z brněnské každodennosti v době dlouhé války s Turky 1593–1606.), In: *Ad vitam et honorem*. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, Matice Moravská, Brno 2003, s. 691–702; TÝŽ, *Město, válka a daně*. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou portou (1593–1606), Praha 2008.

²⁷ P. MAŤA, *Svět*, s. 442.

²⁸ K tomu nejnověji M. KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ, *Válka a armáda v českých dějinách*, Praha 2008; Petr KLUČINA – Richard MARSINA – Andrej ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny Československa II (1526–1918)*, Praha 1986; Vítězslav PRCHAL, *Válka, zbraně a zbroj v reprezentačních strategiích české a moravské aristokracie v letech 1550–1750*, nepublikovaná dizertační práce.

²⁹ Uwe TRESP, *Söldner aus Böhmen*. Im Dienst deutscher Fürsten: Kriegsgeschäft und Heeresorganisation im 15. Jahrhundert. Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich 2004; Keith ROBERTS, *Angličtí mušketýři 1588–1688*, Brno 2008; P. KLUČINA, *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby 5.–17. století*, Praha 1983; TÝŽ, *Třicetiletá válka*. Obraz doby 1618–1648, Praha 2000; P. KLUČINA – A. ROMAŇÁK, *Zbroj a zbraně*. Evropa v 6.–17. století, Praha 2004; Dagmar KUTÍLKOVÁ, *Dějiny odívání*. Vojenské odívání, Praha 2008; Václav ŠKORPIL, *O lidu jezdeckém*. Voják ve válce a revoluci do roku 1848, Praha 1947; V. PRCHAL, *Pernštejnská zbrojnice na pardubickém zámku v 16. století*, Dějiny a současnost, č. 8, 2012, s. 39–41; Klára ANDRESOVÁ, *Život žoldnéře za třicetileté války v kontextu českých zemí*, Praha 2011, nepublikovaná bakalářská práce; Geoffrey PARKER, *Die militärische Revolution*. Die Kriegskunst und der Aufstieg des Westens 1500–1800, Frankfurt am Main Campus 1990.

Z pozůstalosti Jindřicha Hýzrla z Chodů se dochovaly dva rukopisy, a to český a německý.³⁰ Předlohou pro ně byl pravděpodobně dnes již nedochovaný zápisník, který si Hýzrle soustavněji vedl od svých devatenácti let. Českou verzi rukopisu dovedl Hýzrle pouze do roku 1607.³¹ Systematičtěji se věnoval verzi německé, kterou vypracoval až do roku 1656, ale souvislé vyprávění končí roku 1621.³² Právě u verze německé vložil autor do díla samostatnou rozpravu o vojenské teorii. Tato dosud edičně nezpracovaná část má název *Kriegsdiscurs über der hochlöblichen Cron Böhmen Landtdefension*.³³ Rozprava pravděpodobně vznikla roku 1616 během Hýzrlova pobytu doma. Autor tímto dílem reagoval na aktuální situaci v Českém království. Pravděpodobným impulsem k sepsání spisu byl generální sněm Koruny české roku 1615, který se zemskou hotovostí zabýval na svém zasedání. Hýzrle tuto skutečnost potvrdil i na začátku své rozpravy.³⁴ Ve spise Hýzrle uplatnil své válečné zkušenosti z bojů v Uhrách a znalosti z oblasti historie.³⁵

Spis je z historického hlediska velice cenným zdrojem Hýzrlových názorů na zemskou hotovost a představuje zcela nový zdroj informací o české obraně v raném novověku očima českého rytíře. Edičně zpřístupněnou část Hýzrlových mínění předkládám na konci své diplomové práce, kde je německý text rozpravy opatřen poznámkovým aparátem spolu s českým překladem.³⁶ V tomto *Kriegsdiscursu* autor popsal své názory na zemskou hotovost, obranu země a jednotlivé složky armády. V edici zpřístupňuji jen část Hýzrlových názorů, ale ve své práci budu vycházet z celého pramene, tudíž i do edice nezahrnutých částí.³⁷

³⁰ Německá verze rukopisu je uložena v knihovně Národního muzea pod signaturou VI A 12. Rukopis je i digitálně zpřístupněný na stránkách www.manuscriptorium.com pod stejnou signaturou (6. 3. 2013). Česká verze rukopisu je uložena v Národním archivu Praha pod signaturou A 215. V jeho memoárech nalezneme zmínku i o dalších dvou literárních dílech „*Ein Extract aus vielen und vornehmen Historien*“ a „*Von der Beichte und wie die sein soll*.“ Tato díla se bohužel v jeho pozůstalosti nedochovala. K tomu M. HOLÝ, *Jindřich Michal*, s. 37. Srov. s V. PETRÁČKOVÁ–J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 379; V. FLORIÁN, *Jindřich*, s. 4.

³¹ Celý název zní: *Život v němž se obsahují některé jízdy a tažení, kderé sem já, Jindřich Hýzrle, svobodnej pán z Chodů, činil. Též způsob všeho života mého, co sem sobě od dětinství svého pro paměť rodu svýmu, dědiců[m] a budoucím mejm poznámával a do těchto kněh svou vlastní rukou vepsal a figurami ozdobiť dal. Léta Páně 1614*. Celá verze českého rukopisu je edičně zpřístupněna: V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 27–168. Český rukopis dostupný online <http://texty.citanka.cz/hyzrle/ztoc.html> (13. 4. 2013).

³² Celý název německé verze je *Raiß Buch und Leben, darinnen begriffen was Ich Henrich Hiesserle von Chodau seider vom ailfften Jar meines Alters, als de Anno 1586 angefangen und feñuret, somit Figuren hiebeineben gezieret, und jetzt aufs new abgeschrieben worden im 1612*. Rukopis je digitálně zpřístupněný na stránkách www.manuscriptorium.com pod signaturou VI A 12 (6. 3. 2013). Překlad německé verze rukopisu: V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 171–375.

³³ NM Praha, sign VI A 12. folia (dále fol.) 157v–180v.

³⁴ NM Praha, sign. VI A 12 fol. 158r. V rukopise doslova sděluje: „*So habe Ich diese kleine Fatica in meliori Forma als es sein kan, und das Land, (auch den wolerfahrenen des Lands) der Augenschein gibt, und mit sich bringt, vor mich in die Födern nehmen, und als dann samentlich alle drei Herrn Ständen in die Hände auf ihre Verbeßerung und gut beduncken raichen wollen.*“

³⁵ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 379–386.

³⁶ Edice na konci diplomové práce zahrnuje fol. 157v–174r.

³⁷ Edice nezahrnuje fol. 174v–180v.

V práci bude využita edičně zpřístupněná vojenská instrukce *Zpráva a naučení* Zikmunda Chotka z Chotkova.³⁸ Tento vojenský spis sepsal stejně jako Hýzrle na žádost zemského sněmu v roce 1593. Chotkova instrukce měla sloužit vojákům jako teoretická příprava na skutečný boj s Turky během patnáctileté války. Dílo představovalo i polemiku o soudobých mravech společnosti a Chotek zde vystupoval jako mravní autorita.³⁹

Další cenné svědectví nám zanechal Pavel Korka z Korkyně, který se zúčastnil válečného tažení v Uhrách a sám velel jednomu regimentu, v němž pod jeho velením bojoval i Zikmund Chotek. K doplnění celkového pohledu bude v práci využito i Korkových pamětí.⁴⁰

Dalším typem pramenů pro rekonstrukci názorů šlechty na vojenskou situaci jsou ego dokumenty s převahou deníkových záznamů a cestopisů, které i přes svoji subjektivitu tvoří cenný pramen historického poznání.

Hýzrle patřil k předbělohorské generaci, za které dosáhla cestopisná literatura svého vrcholu a jako jeden z mála popsal svůj osobitý zážitek z tureckých válek. Ve svém literárním díle se soustředil především na popis vojenských střetů a objektivně hodnotil i svého nepřítele Turka, kterého považoval za rovnocenného soupeře.⁴¹ Názory Hýzrlových současníků či předchůdců na Tureckou hrozbu můžeme posoudit na základě dalších dochovaných zpráv a rukopisů, jejichž stručný výčet nyní nastíním.

Jan Zajíc z Házmburka (1496–1553)

Dílo Jana Zajíce z Házmburka, s názvem *Sarmacia*, představuje další pozoruhodný rukopis šlechtice Českého království, jenž ve svém díle klade důraz na rytířské ctnosti, které považuje za způsob obnovení mravních hodnot společnosti ve stínu turecké hrozby. Symbolika neustálého boje dobra se zlem, Krista s Antikristem, se ze středověkého politického myšlení přenesla i do novověku a obnovila tak ideál křesťanského středověkého rytíře bojujícího proti nepříteli, tedy Turkům. Toto dualistické pojetí přijal za své i Jan Zajíc z Házmburka, jehož názory můžeme posoudit na základě jeho díla.⁴²

³⁸ František DVORSKÝ (ed.), *Sněmy české 1592–1594*, Praha 1895, s. 415–442. Celý název instrukce Zikmunda Chotka z Chotkova zní: *Instrukce vojenská. Zpráva o naučení kratičké strany věci vojenské ode mne Zikmunda Chotka z Chockova a v městě Touškově nad Mží sepsaná, každému kryksmanu, kterýžby chtěl v věcech vojanských proti Turku pracovati a chtěje něco zkusiti, rád sobě takový tento spis k vyrozumění i naučení bude čísti; ale však ten, kterýžto nic takového podobného z věcí vojanských nezkusil, zdáti se mu bude protivný k vyrozumění, zvláště kdyby toho co před sebe bráti měl, podle toho již dalšího mého oznámení. Léta páně 1593.*

³⁹ I. Cerman, *Chotkové*, s. 34n.

⁴⁰ F. PALACKÝ (ed.), *Paměti*, ČČM 3, 1829, s. 29–32, 4, 1830 s. 443–452.

⁴¹ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 13.

⁴² J. PÁNEK (ed.), *Jan Zajíc*, s. 27n.

Melchior z Redernu (1555 – 1600)

Tento český šlechtic získal vojenské zkušenosti v západní i východní Evropě. Po vypuknutí patnáctileté války vstoupil roku 1593 do služeb císaře Rudolfa II. V armádě získal pozici plukovníka a později generála. Z jeho korespondence se dochoval pouze jeden dopis, v němž Maxmiliánu III. Habsburskému (1558–1618) popisoval obléhání turecké pevnosti Velký Varadín. Tento dopis byl následně využit jako propagandistické dílo pro širokou veřejnost.⁴³

Šťastný Václav Pětipeský z Chýš (1585–1638)

Tento nižší šlechtic, který náležel k evangelické šlechtě, si během svého života vedl deník a stejně jako Jindřich Hýzrle z Chodů popsal své zážitky z bojů s Turky česky. Vojenské tažení proti Osmanům podnikl během patnáctileté války v roce 1604 a 1605. Bojoval také proti povstalcům Štěpána Bočkaje.⁴⁴ Vedle souvislého Hýzrlova vyprávění si Pětipeský vedl své záznamy velice stručně.

Václav Budovec z Budova (1551–1621)

Tento moravský šlechtic a příslušník Jednoty bratrské působil v Osmanské říši jako diplomat. Pobyt na dvoře sultána přesto v jeho očích nezměnil negativní názor na Turky a své názory pak vyložil ve svém spise *Antialkorán*. Toto dílo zachycuje názor a myšlení společnosti, která se přímo neangažovala v bojích, ale svůj úsudek tvořila na základě dvou věcí: propagandistických materiálů a svědectví těch, kteří se přímo v bojích s Turky neangažovali, ale setkali se s nimi prostřednictvím diplomatických misí.⁴⁵

Václav Vratislav z Mitrovic (1576–1635)

Příhody Václava Vratislava z Mitrovic, kteréž v tureckém hlavním městě Constantinopoli viděl, v zajetí svém 1591 zkusil a sám léta 1599 sepsal, jsou dalším cenným pramenem informací o Turcích, tentokrát z pohledu mladého rytíře, který se jako patnáctiletý zúčastnil poselstva do Cařihradu. Přes počáteční okouzlení sultánovým městem byl i s celým poselstvem po začátku války uvězněn ve známém „hrobu mrtvých“ v Anadolii Hisár. Z vězení se dostal až roku 1595 v souvislosti s politickým převratem.⁴⁶

⁴³ M. SVOBODA, „*Relace aneb Historické vyprávění*“, s. 12.

⁴⁴ M. ŽITNÝ, *Deník*, s. 187–219.

⁴⁵ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 207.

⁴⁶ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 13. K tomu Alos Bejblík (ed.), *Václav Vratislav z Mitrovic. Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, Praha 1977.

Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic (1564–1621)

V humanistickém cestopise zaznamenal tento český šlechtic roku 1598 svou cestu do Palestiny, která se nacházela pod nadvládou Turků. Své zážitky z cest srovnával s díly svých předchůdců, jako byli Oldřich Prefát z Vlkanova či Martin Kabátník.⁴⁷

1.3. Výchozí otázky

Diplomová práce je rozčleněna na tři oddíly s rozsáhlou přílohou. První část práce nastíní vývoj šlechtické kariéry v českých zemích raného novověku. Součástí této kapitoly bude podrobnější životopis Jindřicha Hýzrla z Chodů a jeho předchůdců Zikmunda Chotka z Chotkova a Pavla Korcky z Korkyně. Tato kapitola se bude opírat o dosud vydanou literaturu a prameny. Cílem tohoto oddílu je co nejpodrobněji popsat Hýzrlovy vojenské zkušenosti a zachytit jeho vojenskou kariéru.

Druhý oddíl se zaměří na díla dobových autorů o vojenství v raném novověku s důrazem na České království. Detailněji se budu zabývat literaturou, ze které Jindřich Hýzrle čerpal informace pro svou rozpravu. Pozornost zaměřím na rozbor vojenské instrukce Zikmunda Chotka z Chotkova a dílo Pavla Korcky z Korkyně. Zmíněni budou i další autoři vojenských pojednání v Evropě.

Tématem třetí kapitoly bude samotný rozbor díla Jindřicha Hýzrla z Chodů a budou zde vyloženy jeho názory na obranu země. Zaměřím se na složení armády v raném novověku, strukturu vojska a v neposlední řadě i politickou situaci ve střední Evropě.

Přílohou celé diplomové práce bude vědecká edice rozpravy Jindřicha Hýzrla z Chodů rozpravy *Kriegsdiscurs über der hochlöblichen Cron Böhmen Landtdefension*. Dílo bude doplněno o český překlad, ediční poznámku a rejstříky.

Výchozí metodologií celé práce bude komparace jednotlivých názorů na Turka a s ní související obranu a rozbor dosud nevydaného a edičně nezpracovaného díla Jindřicha Hýzrla z Chodů. Práce se bude zabývat rozbohem této rozpravy a zpracování Hýzrlových názorů na dobovou obranu českých zemí.

⁴⁷ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 13.

2. Vojenská kariéra českých šlechticů v raném novověku

V církevním učení o trojím lidu vystupovala středověká šlechta jako uzavřená skupina s dostatečným majetkovým potenciálem a urozeným původem. Své výsadní postavení odvozovala od zcela jedinečné společenské úlohy s označením *bellatores*, tedy skupiny, která měla dohlížet a ochraňovat duchovenstvo (*oratores*) a poddaný lid (*laboratores*). Postavení středověké šlechty spočívalo převážně v její službě a v závazcích vůči panovníkovi. V pozdější době došlo k vytvoření dědičných nároků na majetek a urozenost, čímž se šlechta přetvořila na stav, který se aktivně podílel a zasahoval do chodu Českého království.⁴⁸ S panovníkem v čele představovala šlechta v českých zemích moc zákonodárnou, výkonnou a soudní.⁴⁹ Model šlechtice-bojovníka s příslušnými atributy, mezi něž patřila výstroj a kůň, ztratil na konci patnáctého století svůj význam. Rozhodujícím faktorem se stala majetková držba a urozenost. V 17. století nacházeli šlechtici uplatnění nejen u dvora, ale i v zemské správě nebo v armádě.⁵⁰

V 16. století se úloha šlechtice jako křesťanského rytíře změnila na šlechtice-hospodáře. I přes tuto změnu si raně novověká aristokracie ponechala znaky, které odkazovaly na její prvotní funkci, tedy lov, turnaje či vytváření šlechtických zbrojnic.⁵¹

Uplatnění šlechticů ve vojenské kariéře úzce souviselo s aktuální politickou situací v Evropě a přítomným tureckým ohrožením. V roce 1526 sultán Süleyman (1520–1566) porazil v bitvě u Moháče českého krále Ludvíka Jagellonského. Se zřízením budínského pašaliku, svébytného tureckého území, se začal v Evropě vytvářet obraz křesťanského nepřítel.⁵²

Byla to právě vojenská kariéra, která znamenala pro chudé syny ze šlechtických rodin možnost zajistit si odpovídající finanční zabezpečení, získat vysokou hodnost ve vojsku nebo vysokou funkci u panovnického dvora. Méně atraktivní byla služba v armádě pro české aristokraty se stabilní společenskou prestiží a dostatkem finančních prostředků. Vojenská dráha byla tedy prostředkem, jak český šlechtic mohl získat majetek a společenské postavení a prosadit sebe a svůj rod mezi aristokratickou elitu.⁵³ Prestiž svého rodu mohl slavný velitel

⁴⁸ P. MAŤA, *Svět*, s. 281.

⁴⁹ V. BŮŽEK – P. KRÁL – J. HRDLIČKA – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 35.

⁵⁰ P. MAŤA, *Svět*, s. 281n.

⁵¹ TAMTÉŽ, s. 440. Srov. T. KNOZ – J. DVOŘÁK (edd.), *Šlechta*, s. 13.

⁵² M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 198–199.

⁵³ P. MAŤA, *Svět*, s. 461n.

či důstojník v habsburské armádě vystavit právě na službě u armády, čímž se vojenská kariéra stala novým prvkem v budování mocenské pozice šlechtice v raném novověku.

Díky vojenským střetům s Turky mohli čeští šlechtici již v mladém věku odstartovat svou kariéru profesionálních důstojníků v habsburské armádě.⁵⁴

Jedním z nich byl i Jindřich Michal Hýzrle z Chodů jehož vojenskou kariéru nastíním v následující pasáži. K doplnění celkového pohledu budou ve stručnosti doplněny i životopisy Zikmunda Chotka z Chotkova a Pavla Korky z Korkyně.

2.1. Jindřich Hýzrle z Chodů

Do historického povědomí vstoupil rod Hýzrlů roku 1432.⁵⁵ Nickel Hisserlein se přímo angažoval ve sporu Jindřicha II. z Plavna s chebskými měšťany, jimiž byl pravděpodobně popraven roku 1455. Rod Hýzrlů pocházel z Německa a ve znaku měl ryby přehnuté v půli. Z dalších příslušníků tohoto rodu se v historii nejvýrazněji projevil Mates Hýzrle (†1528) sídlící na Polomi. Byl známý jako odpůrce rodu Šliků v loketském kraji.⁵⁶

Jindřich Hýzrle z Chodů se narodil jako prvorozený syn Kryštofa Hýzrla z Chodů a na Hodkově a Lidmily Robmhapové ze Suché⁵⁷ 10. ledna 1575.⁵⁸ V sedmi letech nastoupil do školy, kam docházel celé dva roky. Podle svých vlastních slov již v této době projevil „...*velkou chuť a mysl k jízdám a krýksmanským věcem*...“⁵⁹ Můžeme pouze spekulovat, zda se tato myšlenka zrodila v hlavě desetiletého chlapce, nebo ji autor později do svých pamětí pro zajímavost a „...*ku paměti hodného potomkům svejm*...“⁶⁰ doplnil sám. Otec svěřil výchovu mladého Jindřicha Janovi z Pernštejna (1561–1597). Ten jej měl „...*dále fedrovati*...“ a vzdělávat.⁶¹

V roce 1587 byl Hýzrle na doporučení Jana z Pernštejna přijat jako páže arciknížete Arnošta Habsburského (1552–1595) a odjel do Vídně, kde se vzdělával s dalšími 22 chlapci

⁵⁴ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 205.

⁵⁵ Rod Hýzrlů z Chodů náležel k rozrodu vladyků Raussengrűnerů, Winklerů z Kinšperka, z Aichu, Plikenštejna a Těsetic. *Ottův slovník naučný* XI, s. 1065, heslo Hýzrle z Chodů.

⁵⁶ TAMTĚŽ.

⁵⁷ Jindřich měl ještě bratra Bernarda Hýzrla z Chodů (1584–1652). Existence dalšího bratra Václava Michaela Xavera Hýzrla z Chodů (1582–1611) je nejistá. Více k této otázce V. FLORIÁN, *Jindřich*, s. 2.

⁵⁸ Ve svých pamětech o tom zanechal sám zmínku – „*Z kderěžto sem já léta 1575 v pondělí po Třech králích, ve 24 hodin na celém orloji, jakožto prvorozený dítě a syn posel a v pondělí po Devítniku jménem Jindřich okřtěn sem byl*.“ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 30.

⁵⁹ TAMTĚŽ.

⁶⁰ TAMTĚŽ, s. 28.

⁶¹ TAMTĚŽ, s. 30. Srov. V. FLORIÁN, *Jindřich*, s. 2.

ze šlechtických rodin.⁶² Chlapcům se na císařském dvoře dostalo odpovídajícího vzdělání a výchovy. Učili se zde šermu, jazykům, tanci, hudbě a jízdě na koni.⁶³ Hýzrle se během pobytu na vídeňském dvoře podle svých vlastních slov naučil „...*literárnímu umění latinského, vlaského, španělského a francouzského jazyka, jak kdo k čemu chuť měl. Potom také rejtarstvu, šermování, na kůň skákání, tancování, kroužku a kvintáně honění, též pěšky i na koni turnýrovati a dlouhej špís zvíhati.*“⁶⁴

Když byl Arnošt Habsburský jmenován místodržícím Španělského Nizozemí, absolvoval Hýzrle další cestu do zahraničí, během níž navštívil tehdejší významná evropská města – např. Würzburg s jezuitskou kolejí, Trevír, Norimberk nebo Frankfurt nad Mohanem.⁶⁵ Na cestu se arcivévodská družina vypravila roku 1593 ze Štýrského Hradce. Celkem se podle Jindřichových údajů vydalo na cestu kolem dvou tisíc lidí. Po několika týdnech doputovali do Bruselu a po krátkém odpočinku se odtud arcikníže vydal do Antverp. Tam ho následoval i Jindřich, jenž slavnostní vjezd do města detailně popsal.⁶⁶

Ve věku dvaceti let a po sedmiletém pobytu u dvora se rozhodl požádat o propuštění. Svolení vypravit se do Uher a bojovat proti Turkům dostal i od rodiny „...*skrze psaní sobě povolení dané, abych se vymustrovati dal.*“⁶⁷ Dvorská služba zřejmě nemohla naplnit očekávání mladého Hýzrla, který dychtil po dobrodružstvích na uherském bojišti „*Majíce já pak velikou chuť a mysl krýksmanství, obzláštně proti nepříteli Turku abych se potřebovati dal, umínil sem se na někdejší rok od Jeho Milosti vyprostiti a svýho štěstí košťovati.*“⁶⁸

První válečný zážitek získal Hýzrle ve vojsku arciknížete Matyáše (1557–1619). Turci v tomto období soustředili své síly na dobytí pevnosti Rábu, jemuž obě strany přičítaly strategický význam. Matyáš měl problém ve vojsku udržet kázeň a jako velitel nedokázal zorganizovat ani jednu významnější válečnou protiakci. Turci nakonec Matyášovo vojsko rozehnali a donutili ho stáhnout se. Velitel Rábu Ferdinand z Hardeka (1549–1595) nakonec nabídl Turkům na konci září roku 1594 kapitulaci.⁶⁹ Jindřicha zastihly špatné zprávy v Ulmu, kde „...*pan Jiřík Krystof Teywl...z Uher přijel a zlý noviny strany obležení Rábu přinesl.*“⁷⁰ Z Ulmu odcestoval Jindřich do Řezna, kde v té době probíhala jednání císaře Rudolfa II.

⁶² TAMTÉŽ, s. 33. Srov. M. Holý, *Jindřich*, s. 38.

⁶³ P. MAŤA, *Svět*, s. 318.

⁶⁴ TAMTÉŽ. Srov. V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 33.

⁶⁵ TAMTÉŽ, s. 39n.

⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 47–51.

⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 50.

⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 51. Srov. V. BŮŽEK – Pavel KRÁL – Josef HRDLIČKA – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 81–82.

⁶⁹ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 322–323.

⁷⁰ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 53.

s říšskými stavy o postavení nového vojska proti Turkům. Jindřich nakonec našel uplatnění ve vojsku arciknížete Matyáše, které ale bylo po krátkém ležení u Komárna rozpuštěno.⁷¹

Poté Jindřich odjel do Čech, kde navštívil rodiče a strávil zde několik měsíců. Do víru událostí se znovu vrátil v roce 1596, kdy byl přijat do vojska pana Viléma Trčky (†1596) a stal se důstojnickým čekatelem „*aufvarter*“⁷² s měsíčním žoldem 32 zlatých. Během šarvátek s Turky se Hýzrle dočkal i své první kořisti. Byl to podle jeho slov „...*pěknej hlavní kůň, tureckej pěknej velkej koberec*...“⁷³ Po prvních úspěších v bojích s Turky se musel Hýzrle vrátit domů a převzít dědictví po svém strýci Janu Hýzrle z Chodů (†1596).

Jan Hýzrle měl v držení statky Popovice a Cholupice. Později přikoupil ještě Kundratice. Vzhledem ke skutečnosti, že Jan Hýzrle neměl potomky, o dědictví se přihlásila jeho žena Zuzana.⁷⁴ Ta byla po vleklé soudní při vyplacena a novým vlastníkem statků se stal Jindřich Hýzrle z Chodů. Jeho finanční situace však nebyla ani po nabytí statků příznivá a Jindřich roku 1597 statky prodal. Část peněz si pravděpodobně ponechal pro vlastní potřebu a za zbytek koupil od Vratislava ml. z Mitrovic u Volyně tvrz Zálezly s příslušenstvím a poplužní dvůr.⁷⁵

V letech 1597–1603 pobýval Hýzrle doma a pravděpodobně se po většinu času věnoval literární tvorbě. Do Uher se vrátil v červnu roku 1603 jako rytmistr pod vedením Ladislava ze Šternberka, a znovu v roce 1604. Tentokrát pod velením pana Wolfa Ilburka z Vřesovic. V té době velel císařské armádě, která bojovala s Turky, polní maršál Heřman Kryštof Russworm (1565–1605). Svůj vliv prosazovali i generálové Jiří Basta (1544–1607) a Jan Jakub Belgioiosa. Vedle válečných operací proti Turkům prosazoval Basta násilnou protireformaci v Sedmíhradsku. Tu vítali hlavně katoličtí radikálové. Basta byl nakonec za své zásluhy roku 1604 povýšen a stal se zástupcem vrchního velitele v Dolních Uhrách. Naopak velením v Horních Uhrách byl pověřen Belgioioso. Jako velitel, stejně jako Basta, tvrdě prosazoval katolickou víru, a to především v Košicích.

Neutěšená situace v Uhrách nakonec vyústila v povstání Štěpána Bočkaje (1557–1606), který na svou stranu dokázal strhnout většinu protestantského uherského obyvatelstva. Dobrého přijetí se dočkal i v Košicích, kde si od roku 1604 zbudoval své sídlo.⁷⁶ Dobýt Košice zpět se pokoušel i Basta, v jehož vojsku byl právě Jindřich Hýzrle z Chodů. Ten celou

⁷¹ TAMTÉŽ, s. 55.

⁷² TAMTÉŽ., s. 56n.

⁷³ TAMTÉŽ, s. 61.

⁷⁴ Zuzana rozená z Schönfeldu a Encovan.

⁷⁵ V. FLORIÁN, *Jindřich*, s. 3n. K panství náležely vsi Zálezly, Černětice, Předslavice, Dvořec, Kovaníno, Konopiště, Žebrákov a Vosovec, dvůr Želibořice, popluží v Kosmě a Oujezdci. Roku 1597 část statků prodal Evě Baubinské ze Suché a roku 1601 Jindřichu Chřepickýmu z Modliškova. Zbytek panství Zálezly pak prodal roku 1603 svému strýci Karlu Mikuláši Hýzrle z Chodů za 18 760 kop míšeňských grošů.

⁷⁶ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 372n.

událost zaznamenal „Potom hnuli sme se odtad a táhli sme upřímo k Košicům jakožto k hlavnímu městu v Horních Uhřích...“⁷⁷

Z dalšího popisu je zřejmé, že obrana města byla silná – „A jakž nás v poli okolo poledne spatřili, silně z kusů na nás stříleli a ven vypadli i velkou chvíli šarmiclovali (...). V samej pak večír nepřítel z pevnosti vohněm na předměstí házel a mnoho popálil...“⁷⁸ Po neúspěšném obléhání odtáhlo vojsko směrem k Prešovu. Taktický ústup měl zraněným vojákům umožnit rekonvalescenci a zbytku armády načerpání nových sil do dalších bojů. Podle Hýzrle bylo vojsko „...pak několik měsíců v poli v takové nouzi, zimě, bídě a psotě a u velikém nedostatku na šatech a na obuvi zůstávali.“⁷⁹ Kvůli nedostatku financí na vyplacení žoldu byl Jindřich Hýzrle vyslán spolu s Albrechtem z Valdštejna (1583–1634), který měl poraněnou ruku, v doprovodu dvaceti vojáků zpět do Prahy pro peníze. Žádost o financování však nebyla vyslyšena a Hýzrle po několika týdnech odjel s nepořízenou zpět k armádě, která se v té době zdržovala u Prešpurku. Vojsko se následně přesunulo ke Skalici, kde se utábořilo.⁸⁰ Nedostatek financí dovedl Jindřicha k další cestě, tentokrát do Vídně, tam si měl vyzvednout celých 30 000 zlatých.⁸¹

Po krátké zastávce doma roku 1605 se Hýzrle naposledy vypravil na uherská bojiště opět v pozici rytmistra. Toto poslední tažení tak uzavírá Jindřichovo dobrodružství na uherských bojištích.⁸² Patnáctiletou válku ukončil mír sjednaný v roce 1606 arcivévodou Matyášem se Štěpánem Bočkajem ve Vídni a s Turky v Toroku nad Žitavou. Definitivní ratifikaci provedl císař Rudolf II. roku 1608 mírem libeňským.

Vojenská kariéra nemohla na začátku 16. století spolehlivě zajistit šlechtici pravidelný příjem a byla závislá na aktuální válečné situaci v Evropě. Lepší pozici měli šlechtici zapojení do třicetileté války. Ta nabízela dlouhodobější uplatnění a kariérní postup.⁸³

V patnáctileté válce našli uplatnění i další čeští šlechtici, ať už na pozici velitelů nebo důstojnických čekatelů. Ve většině případů bez válečných zkušeností.⁸⁴

Hýzrle se po uzavření míru s Turky vrátil domů do Čech a trávil čas se svou rodinou. Klidná každodennost rodinného života ovšem nepřinášela klid Jindřichově dobrodružné

⁷⁷ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 96.

⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 97.

⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 99.

⁸⁰ Hýzrle si na ve své válečné rozpravě stěžoval na neposlušnost vojáků u Skalice „Und vor Skalitz im Jahr haben, was dieselben vor ein große Disobedienz gegen ihren hohen Befelchsleuten gebraucht...“

⁸¹ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 107n.

⁸² TAMTÉŽ, s. 114.

⁸³ P. MAŤA, *Svět*, s. 453–454.

⁸⁴ Do válečných operací v Uhrách během patnáctileté války byli zapojeni šlechtici jako Petr Vok z Rožmberka (1539–1611), Adam ze Šternberka (†1623), Jan Rudolf Trčka (1557–1634) či Václav Šťastný Pětipiský z Chýš (1585–1638), Melchior z Redernu (1555–1600), Jindřich Šlik (†1650), Albrecht z Valdštejna (1583–1634) K tomu P. MAŤA, *Svět*, s. 452.

povaze. Roku 1607 se proto vydal na další cestu, tentokrát směřoval do střední a západní Evropy. Podle jeho vlastních slov chtěl „...*Svaté říše dvory sjeti a něco hodného zhlídnuti, neb sem mnoho jakživ o Říši a knížatech v nich slýchal.*“⁸⁵ Co se týkalo finančního zabezpečení celé cesty, měl Hýzrle našetřené peníze z dob své vojenské služby v Uhrách.⁸⁶

Na cestu se Hýzrle vydal 20. ledna 1607 s doprovodem dvou nebo tří služebníků. První zastávkou se stala říšská města. Jindřich se zastavil v Salcburku i Mnichově. Zcela neplánovaně navštívil známé poutní místo, klášter Andechs. Dvoudenní návštěvu si pečlivě zaznamenal a popsal ji na několika listech svého spisku. V klášteře spatřil ostatky „... z Jerotelíma, z Říma, z Konstantinopole, Mediolánu [Milán], Rejna Kolína a Paříže.“⁸⁷ Dále navštívil Augšpurk, kde si prohlédl zbrojnici. Během svého putování dokázal Hýzrle využít i kontaktů, které navázal v Uhrách. Mezi ně patřili právě kavalíři, kteří Hýzrla uvedli ke dvoru „...*knížete virtumberského*“, ⁸⁸ což bylo místo další jeho zastávky.

Ve své vojenské rozpravě *Kriegsdiscurs über der hochlöblichen Cron Böhmen Landtdefension* poukazoval Hýzrle mimo jiné na nutnost zřízení dobré zbrojnice a sýpky s obilím. K takové úvaze načerpal inspiraci pravděpodobně v říšských městech. Především ve Štrasburku a lotrinském městě Nancy, kde si prohlédl další „*cajkhauz*“, ⁸⁹ tedy zbrojnici i městskou obilnou sýpku.⁹⁰ Ideálním místem pro vybudování městské sýpky bylo podle Hýzrlovo slov Nové město v Praze, protože „...*höher und lüftiger Ligt, und auch mehr Platz und Raum zubauen hat.*“⁹¹ Podobné nároky, týkající se umístění sýpky, měl Hýzrle i na zřízení zbrojnice. Ta měla být podle jeho vlastních slov zbudována na slunném a vzdušném místě s pevným a suchým podlažím, protože se obával zrezivění zbraní. Zbrojnice měla být obehnaná hradbou a měla stát daleko od obytných domů, aby v případě nehody došlo pouze k minimálním škodám.⁹²

⁸⁵ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 118.

⁸⁶ TAMTÉŽ. „*Protož sem raději šetřil, abych okase krýksmanské sobě nezmrhal, obávajice se, že stůj dlouze nebo nakrátke, vždy jí konec (v našich zemích) bejti musí.*“

⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 121.

⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 125. M. HOLÝ, *Jindřich*, s. 41n.

⁸⁹ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 128–130. Sýpku ve Štrasburku popsal takto „*Odtad byly mi ukázaný vobecné sejpky jako nejpěknejší zámeck štverhranně stavenej, v němž paterý podlahy, jedny nad drugejmi, po všech čtyrech stranách. Tu sem opěty velikou a nescíslnou věc vobíli všelikého v forotu viděl, ne na tisíce, ale na statisíce strychů.*“

⁹⁰ NM Praha, sign. VI A 12, fol. 168r. „*Belangend aber das Kornhauß, so find Ich aus Exempl anderer Vornehmen Reichs Städt ein sehr nutzliches Ding im Land zusein, nicht das man an Gottes Seegen der Geldfrucht zweifeln solt, sondern zu einem Vorrat der Victualien für die Soldaten...*“

⁹¹ TAMTÉŽ, fol. 168v.

⁹² TAMTÉŽ, fol. 167v. Hýzrle uvádí – „*Ein Zeughauß, so man aufbauen will, so mus ein gutes und bequemes Ort darzu wol abgesehen werden, zuvorderist das es nicht an einem feuchten Ort ist, und guten Grund harten haben möcht, das auch die Sonne und die Luft darzu könne, damit die Waffen nicht rosten, und das Bulver truckhen bleiben künd, auch nicht nahend anheusern zur verhütung im Unglück des Angangs weitem schadens, soll auch Raum und bequemlichen Platz mit der aus und einfart haben, und wo möglich dasselbe alles mit einer Ringmauer umbgefast, doch einen guten Platz in wendig einnehmen.*“

Po příjezdu do Francie navázal Hýzrle kontakt s dalším „*kryksmanem*“, kterého znal z dob své vojenské služby v Uhrách. Byl jím Charles de Nerves.⁹³ Po prohlídce Paříže, vězení Bastilla a královského dvora, nacházejícího se v Ile-de-France, se Hýzrle téměř po třech měsících pobytu odebral na britské ostrovy. Po plavbě, během které trpěl Jindřich mořskou nemocí, se vylodil v Doveru, odtud se vydal do Londýna. Při cestě do anglické metropole se zastavil a prohlédl katedrály v Canterbury a Rochesteru. I v dalekém Londýně potkal Hýzrle „*dobře známého a dobrého tovaryše*“⁹⁴ pana Günteroda z Ramsteinu, který v Uhrách zastával pozici „*nejvyššího lejtmonta*.“⁹⁵ Ten mu zařídil audienci u anglického krále Jakuba I. (1566–1625) a v době jeho pobytu dělal Hýzrlovi průvodce, společně navštívili Westminsterské opatství a středověkou pevnost Tower. Ani zde neušla Jindřichově pozornosti zbrojnice.⁹⁶

Domů do Čech se Hýzrle vrátil v průběhu května 1608. V této době vrcholila napjatá situace mezi císařem Rudolfem II. a jeho bratrem arciknížetem Matyášem I. Císař Rudolf II. odmítal svým podpisem ratifikovat mír, který uzavřel jeho bratr Matyáš I. s Turky roku 1606. Nespokojenosti šlechty s císařovou vládou využil Matyáš I. a získal na svou stranu rakouské, uherské i moravské stavy. Podporu Rudolfovi II. vyjádřili pouze zástupce stavovské opozice v Čechách.⁹⁷ Jindřich Hýzrle se do Čech vrátil v době, kdy Matyáš začal shromažďovat u českých hranic vojsko.⁹⁸ Císař Rudolf zareagoval svoláním české zemské hotovosti a najímáním zkušených vojáků. Mistrování vojska se konalo u Prahy na loukách u Zlíchova. Hýzrle sám velel ve vojsku třem stům jezdců na koních. K vyvrcholení situace a přímému střetu nakonec nedošlo a obě strany podepsaly v roce 1608 na zámku v Libni mír.⁹⁹

Ukončení válečných operací znamenalo pro Jindřicha nejistotu budoucího příjmu. Na konci roku 1608 se proto pod vedením Ehrenfrieda z Minkovic¹⁰⁰ vydal na cestu po říšských městech jako člen jeho poselstva. Možnost doživotního finančního zaopatření se mu naskytl na dvoře kněžny Marie Saské¹⁰¹ († 1610) v Quedlinburku. Jindřich dostal nabídku na místo

⁹³ Charles de Nevers (1580–1637), vévoda z Gonzagy. K tomu podrobněji M. HOLÝ, *Jindřich*, s. 48.

⁹⁴ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 137.

⁹⁵ TAMTÉŽ.

⁹⁶ M. HOLÝ, *Jindřich*, s. 47–57. Zbrojnici v Toweru popsal Hýzrle takto – „*Druhé spatřili sme v této pevnosti cajkhauz; od zbroji a mušket ne tak mnoho jako luků dlouhejch englickejch, neb té zbraně tam mnoho užívají. Potom velkou věc velikejch železnejch kuší, kderý kulky železny jako falkonety stríleji.*“

⁹⁷ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 28.

⁹⁸ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 242. Hýzrle zaznamenal i počet Matyášových vojáků – „*Po krátkém čase vytáhl arcikníže Matyáš se svým lidem, což 11 000 mužů bylo, na českou hranici, a to ještě léta 1608.*“

⁹⁹ TAMTÉŽ, s. 242–244.

¹⁰⁰ Jedná se o Ehrenfrieda z Minkvic. Roku 1586 byl spolu se svým bratrem Kašparem povýšen do panského stavu s oprávněním používat přídomek z Minkvicburka. Tento německý rod se do Čech přestěhoval v XVI. století. *Ottův slovník naučný* XVII, s. 392, heslo Minkvic.

¹⁰¹ Marie Sasko-Výmarská (1571–1610) byla v letech 1601–1610 abatyší v Quedlinburgu. Zdroj http://de.wikipedia.org/wiki/Maria_von_Sachsen-Weimar (29. 4. 2013). S kněžnou se Hýzrle seznámil během cesty s panem Ehrenfriedem z Minkvic.

tajného dvorního rady a maršálka za 1 200 tolarů ročně. Hýzrle strávil na kněžnině dvoře čtyři měsíce a nabízený post pravděpodobně odmítl z náboženských důvodů, protože se obyvatelé Quedlinburku hlásili k protestantismu.¹⁰²

Po návratu Hýzrle do Čech v roce 1609 bylo aktuální politickou otázkou nástupnictví v knížectvích Jülišsko, Klevsko, Mark, Berg a Ravensberg na severozápadě Německa, kde zemřel dosavadní vévoda Jan Vilém. Spor přerostl v politické pletichaření a politickou šarádu dvou táborů. V čele Auhausenské unie protestantů, která byla založena roku 1608, stál Kristiána z Anhaltu. Reakcí katolické šlechty bylo obnovení mnichovské Ligy pod vedením Maxmiliána Bavorského.¹⁰³

O celé situaci se Hýzrle dozvěděl v Praze, kde Rudolf II. shromažďoval vojsko pro svou vlastní intervenci do nastalé situace „... *dal Jeho Milost císař římský, kterému na těch knížectvích velice záleželo, hned 8000 knechtů a rejtarů k tažení na jejich obranu zverbovat.*“¹⁰⁴ Uplatnění hledal v nastalé situaci také Hýzrle, který se stal hejtmanem německého pěšího praporu se třemi sty muži.¹⁰⁵

Hlavním velitelem armády císaře Rudolfa II. se stal Leopold V. Habsburský (1586–1632), biskup v Pasově a Štrasburku. Mustrování proběhlo v Pasově v květnu roku 1610 za Hýzrlovy účasti. Ve vojenském táboře rozloženém u Dunaje se ovšem dlouho nezdržel a během srpna se vrátil zpět do Prahy. Důvod jeho návratu není zřejmý, podle jeho vlastních slov to bylo „*kvůli některým potřebným věcem.*“¹⁰⁶ Svou roli mohlo hrát i narození Jindřichova potomka 30. srpna 1610.¹⁰⁷ K setkání mezi Jindřichem a Leopoldem V. došlo během oslavy křtin, kde Leopold V. vystupoval v roli kmotra Hýzrlovo syna. O několik dnů později se Hýzrle stal Leopoldovým komorníkem a odebral se s ním do Pasova k vojsku.¹⁰⁸

K válečným střetům už nedošlo, protože kurfiřt Jan Zikmund Braniborský (†1619) dostal Klevsko, Mark a Ravensberg a Wolfgang Vilém Falcko–Neuburský (†1653) získal knížectví jülišské a Berg.¹⁰⁹ Rozdělení knížectví bylo potvrzeno smlouvou z Xantenu roku 1614.¹¹⁰

¹⁰² V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 251. Zajímavá je i zmínka Jindřicha Hýzrle o konaném stavovském sněmu, což byl pravděpodobně další důvod, proč Hýzrle nezůstal ve službách Marie Saské – „*Po nějakém čase jsem se doslechl, že stavové Koruny české zamýšlejí zabezpečit na svém sněmu obranu zemskou, což jim bylo jeho Milostí císařskou [Rudolf II.] povoleno, jak mi o tom moji přátelé napsali a k návratu mě vyzývali.*“ Kdo byli oni „*přátelé*“ Hýzrle bohužel neuvádí. TAMTÉŽ.

¹⁰³ Thomas MUNCK, *Evropa sedmnáctého století 1598–1700*, Praha 2002, s. 37–38.

¹⁰⁴ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 253.

¹⁰⁵ TAMTÉŽ. Hýzrle doslova píše: „*Měl jsem chuť to taky v Nýderlandu mezi knechty zkusit, a tak jsem přijal komando nad jednou kompanií v regimentu hraběte Sulce.*“

¹⁰⁶ TAMTÉŽ, s. 254.

¹⁰⁷ Leopold Hýzrle zemřel roku 1633.

¹⁰⁸ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 255–256.

¹⁰⁹ V. FLORIÁN, *Jindřich*, s. 5.

¹¹⁰ T. MUNCK, *Evropa*, s. 38.

Podpora českých nekatolických stavů během konfliktu s arciknížetem Matyášem donutila Rudolfa II. k potvrzení České konfese. Stalo se tak 9. července roku 1609, kdy vešel v platnost takzvaný Majestát, zaručující náboženskou svobodu šlechtě, královským městům a poddaným. Ztracenou autoritu podrytou podepsáním Majestátu i libeňského míru využil Rudolfův synovec, ambiciózní Leopold V., a spolu s císařem se rozhodli najmout ke svým záměrům pasovské žoldnéře.¹¹¹

Po ukončení sporů o vévodství jülišsko-klevské setrvalo vojsko dál na svých pozicích u Pasova.¹¹² Arcikníže Matyáš naléhal na Rudolfa II. i Leopolda V., aby vojsko žoldněřů rozpustil. Císař se snažil finanční náklady na výplatu pasovského vojska převést na české stavy. V jednání s nimi uvažoval i o přesunu žoldněřů do Čech na Krumlovské panství. Někteří čeští šlechtici se obávali Rudolfových výhrůžek, začali proto ihned shánět peníze na výplatu vojska. O klidné vyřešení situace se snažil Jindřich Julius Brunšvický († 1613), který prosazoval zájmy arciknížete Matyáše. Z Prahy odjel do Pasova s cílem vyplatit vojákům dlužný žold. V doprovodu s ním odjel také Hýzrle. Vyjednávání dopadlo neúspěšně, protože záměrem Leopolda i Rudolfa bylo vojsko přivést do Čech a použít jej při manipulaci s českými stavy.¹¹³ Zprávu o neúspěšné misi brunšvického vévody zaznamenal i Hýzrle.¹¹⁴

Čeští stavové se cítili celou situací znepokojeni a snažili se zorganizovat obranu a svolat zemskou hotovost.¹¹⁵ Do Čech povolali zpátky Hýzrla s pověstí zkušeného vojáka a ustanovili jej hlavním zbrojmistrem zemské hotovosti. Zajímavé je, že čeští stavové Hýzrla odvolali do Čech v době, kdy pobýval u svého praporce v Pasově. Jindřich nakonec vstoupil do vojska českých stavů s platem 700 kop dukátů ročně a zároveň se vzdal své hodnosti v pasovském vojsku (stále ovšem zůstal komorníkem Leopolda V. Habsburského!).¹¹⁶

V průběhu těchto událostí řešil Hýzrle spor o dědictví po svém příbuzném. Během pobytu v Drážďanech, kam doprovázel Leopolda V., mu přišel dopis s oznámením smrti jeho bratrance Karla Mikuláše Hýzrle z Chodů († 1610). Statek Zálezly zdědil spolu se svým

¹¹¹ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 28.

¹¹² V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 256. Vojsko se v Pasově potýkalo s nedostatkem potravin a počasím. Hýzrle popsal stav vojska takto – „Už nám taky zima seděla za hřbetem a soldáti dál venku v poli zůstat nemohli. Zemička biskupství pasovského byla taky už tak vysátá, že nebylo odkud přivážet proviant, a k tomu všemu byli soldáti tak rozedraní a polonazí a tolik hladu, zimy a psoty vystáli, že nebylo nikterak možné, aby se tam ještě déle zdržovali. Začali se proto bouřit, kdyby jiné kvartýry nedostali a nebyli ze země odvedeni, tak si budou hledat nové kvartýry sami, anebo, jestli jejich služeb už není zapotřebí, že se má lid vyplatit a rozpustit.“ TAMTÉŽ.

¹¹³ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 468–469.

¹¹⁴ Neúspěšnost jednání zaznamenal Hýzrle takto – „Mezi tím časem se kníže z Brunšviku navrátil z pasovského ležení s nepořízenou a já se zase vypravil ke svému praporci...“ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 258.

¹¹⁵ Obranu země svolávali stavové ze strachu kvůli pasovským žoldněřům – „Zatím ustavili stavové s dovolením Jeho Milosti císařské obranu nad zemí Koruny české a i mne listem do Prahy povolali.“ TAMTÉŽ. Srov. J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 469n.

¹¹⁶ TAMTÉŽ, s. 259.

bratrem Bernardem, který byl ustanoven jako správce. Nárok na Zálezly měla po právu vdova po Karlu Mikuláši z Chodů, Mandaléna Šarovcová z Chodů, jež využila nepřítomnosti obou bratrů na statku a obsadila jej.¹¹⁷

K vyřešení této záležitosti si Jindřich vyžádal osm dní volno a pravděpodobně s sebou vzal několik vojáků. Spor nakonec rozřešil až Rudolf II., protože Mandaléna Šarovcová podala na Jindřicha obžalovací spis, vinící ho z toho, že „...*pan Hýzrle vtrhl se 300 soldáty, které si z pasovského ležení sebou přivedl...*“¹¹⁸

Číslo udávající počet mužů, doprovázejících Hýzrla na dobytí statku Zálezly, se zdá být přehnané. Po podání obhajoby své osoby v celé záležitosti Rudolfovi II., se Hýzrle vrátil do Prahy ke stavům.¹¹⁹ Pře byla vyřízena až roku 1612. Právo na statek Zálezly bylo přiznáno bratrům, ale museli Mandalenu odškodnit a vyplatit 1 200 zlatých.¹²⁰

Hranici Českého království překročilo pasovské vojsko koncem ledna roku 1611. Nejprve obsadilo a vyplenilo Český Krumlov. Následně táhlo pod vedením pana Vavřince Ramée¹²¹ na České Budějovice, před kterými stanulo 31. ledna. Na situaci reagoval Leopold V. vysláním svého komorníka Hýzrla na jih Čech. Při cestě důsledně využíval pošty a byl vybavený pověřovacím listem a otevřeným patentem císaře Rudolfa II. Vzkaz Vavřinci Ramée měl dvojí podobu, ústní a písemnou. Cílem tohoto poselstva bylo údajně zamezit dalšímu tažení vojska na Prahu. Hýzrle dostal jasné instrukce, podle kterých měl v případě setkání vyčkávat na rozhodnutí císaře Rudolfa II. – „*Kdybych je cestou natrefil, měl jsem jim vzkázat, aby se hned do svých kvartýrů v Krumlově a Budějovicích navrátili a čekali tam na rozhodnutí Jeho milosti císařské.*“¹²²

Na pasovské vojsko narazil Hýzrle při obléhání Tábora. Zpráva, předaná veliteli žoldnéřského vojska, neměla prakticky žádný vliv a Ramée stále postupoval k Praze s odůvodněním, že „...*páni stavové v Čechách ne ve prospěch Jeho Milosti verbujou, nýbrž aby něco proti němu konali, chce se svým lidem táhnout až ku Praze, aby se vojenský lid s jeho lidem spojil a všichni spolu Jeho milosti císařské věrnost přísahali a na pomoc přispěchali.*“¹²³ Vzkaz, který předával Hýzrle písemně, měl zřejmě zcela jiný obsah a nabádal

¹¹⁷ TAMTÉŽ, s. 260. Intervenci své příbuzné popsal Hýzrle takto – „...*a tak jí [Mandaléna Šarovcová z Chodů] na čtrnáct dobře vyzbrojených lidí pomohlo, do Zálezlů ji dosadili, dům vyplundrovali a to, co tam na penězích našli, podle její vůle rozdělili.*“ TAMTÉŽ.

¹¹⁸ TAMTÉŽ, s. 262.

¹¹⁹ TAMTÉŽ, s. 260–264.

¹²⁰ V. FLORIÁN, *Jindřich*, s. 6. Dědictví po svém bratranci si Bernard a Jindřich Hýzrle rozdělili roku 1612, Jindřich si ponechal Zálezly a Bernardovi připadlo Želibořicko. TAMTÉŽ, s. 7.

¹²¹ Mikuláš Dačický z Heslova mluví o francouzském původu Lorence de Ramé. Antonín REZEK (ed.), *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, Praha 1878, s. 226, zdroj:

<http://archive.org/stream/pamtimikuledaic01rezeogoo#page/n2/mode/2up> (16. 7. 2013).

¹²² V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 265.

¹²³ TAMTÉŽ, s. 266.

vojsko pasovských k postupu na Prahu. V této záležitosti se Jindřich pravděpodobně zapletl do dvorských intrik Leopolda V. a císaře Rudolfa II.

Po návratu Hýzrla do Prahy a po podání zprávy o situaci se stavové začali připravovat na boj. Dle Jindřicha bylo údajně zmustrováno kolem 1 500 mužů.¹²⁴ Pasovské vojsko mezitím postupovalo bez většího odporu, 11. února obsadilo Beroun a 13. února atakovalo Prahu. Na Malou Stranu vpadla nepřátelská armáda Újezdskou branou. Při obraně Prahy byl Hýzrle pověřen obranou Hradčan. Velel třem stovkám mušketýrů a měl zde postavené čtyři kartouny. Po uzavření dočasného příměří čelil Hýzrle obvinění ze špatně nabitých a zaměřených děl. K nařčení z neloajlnosti přispělo i jeho dřívější působení v pasovském vojsku, dále byl Hýzrle obviňován z tajného spojení „...s druhou stranou...“¹²⁵

Situace se pro Hýzrla nevyvíjela dobře ani po ukončení bojů, kdy obě vojska, stavovské i pasovské, přísahala věrnost císaři Rudolfovi II. před Píseckou branou.¹²⁶ Přisahu císaři nesložila část stavovské zemské hotovosti, která se opevnila na Starém Městě. Rudolf II. proto nechal, jistě na radu svého synovce Leopolda V., postavit děla na Malé straně a dalších třech místech blízko Starého Města,¹²⁷ aby byla připravena k ostřelování. Velením v této situaci byl pověřen právě Jindřich Hýzrle z Chodů. Napětí se ještě vyostřilo drancováním klášterů na Starém Městě, kam vtrhl dav lidí z Nového města. Poměry se zklidnily až po odchodu pasovských z Prahy v půlce března, kdy jim byl vyplacen tříměsíční žold. Zbytek peněz mělo vojsko obdržet v Českém Krumlově. K možnému ostřelování Starého Města tedy nedošlo a Hýzrle musel všechny děla zavézt „...zpátky do cajkhauzu...“¹²⁸

Po odchodu vojáků z Prahy v půlce března roku 1611 se stavové pustili do vyšetřování celé situace. K výslechu byl povolán i Hýzrle, jenž žil v domě Elišky Popelové z Lobkovic, kde setrval v domácím vězení. Hýzrle byl obviňován z toho, že „...všechno, co se připravovalo a zběhlo, zapisoval a po svých služebnících z Prahy Pasovským posílal, že jsem je taky na radu bral a s nimi ve stálém styku zůstával...“¹²⁹

¹²⁴ TAMTÉŽ, s. 267.

¹²⁵ TAMTÉŽ, s. 269. Jeho role v pasovském vojsku a následně události tížily Jindřicha Hýzrla ještě v roce 1613, kdy si vyžádal audienci u císaře Matyáše, aby „...omluvu přednesl...“ TAMTÉŽ, s. 285.

¹²⁶ Dobové vyobrazení přísahy stavovského a pasovského vojska se zachovalo na Jindřichově miniatuře. NM Praha, sign. VI A 12, fol. 76r.

¹²⁷ „Jak se to Jeho Milost císař doslechl, ihned mi důrazně přikázal, a pak to i dekretem stvrdil, že mám své kúsy rychle obrátit proti Starému městu, kterýžto přikaz jsem musel vyplnit, poněvadž ke komandu císaře jakožto generalissima náležel. Zaujal jsem tedy jedno postavení ve vinicích proti Starému městu, druhé na Malé Straně proti Jezuitskému náměstí a třetí proti Staroměstské mostecké věži.“ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 270–271.

¹²⁸ TAMTÉŽ, s. 272. Srov. V. FLORIÁN, *Jindřich*, s. 6–7.

¹²⁹ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 274.

Když ani po osmi týdnech domácího vězení nebyl povolán k výslechu, zaslal dopis stavům, ve kterém žádal o propuštění. Jindřich vzbuzoval podezření hlavně díky svému dřívějšímu působení v pasovském vojsku a také tím, že stále zůstával komořím Leopolda V. Obvinění se týkalo i toho, že nechal z pozice velitele stavovského dělostřelectva rozmístit děla kolem Starého Města, což udělal na příkaz Rudolfa II. Z nuceného vězení byl Hýzrle propuštěn pravděpodobně v průběhu dubna, načež se musel vystěhovat z domu, aby jej uvolnil pro budoucího krále Matyáše I. Habsburského.¹³⁰

Korunovace arciknížete Matyáše I. českým králem 23. května 1611 se Hýzrle nezúčastnil. Vydal se do Českých Budějovic, kde spolu s Leopoldem V. dohlížel na odchod pasovského vojska.¹³¹ Krátce po korunovaci byl Hýzrle spolu se svým bratrem Bernardem povýšen majestátem Rudolfa II. z rytířského do panského stavu Svaté říše římské. Stalo se dne 19. července 1611.¹³²

Následující léta strávil Hýzrle ve službách arciknížete Leopolda V. v Alsasku na jeho hrabstvích.¹³³ V této době byl Hýzrle povýšen na nejvyššího komořího a zároveň s tím mu byl svěřen úřad nejvyššího štolmistra. Zprávu o chystaném zemském sněmu dostal Hýzrle od své manželky, proto pravděpodobně kolem koncem roku 1615 požádal Leopolda V. o svolení odjet zpátky do Čech. Při své cestě zpět se zastavil v Günzburku ve Švábsku, kde se zdržoval Karel Rakouský, markrabě z Burgau (1560–1618). Na jeho dvoře narazil Hýzrle na svého krajana Václava ze Šternberka, nejvyššího velitele a válečného rady u markraběte. Tady se Jindřich dozvídá o Katolické lize pod vedením Maxmiliána Bavorského (1573–1651), kde měl markrabě Karel zastávat pozici polního maršála.¹³⁴

Na myšlenku vstoupit do jeho služeb jej navedl pravděpodobně Václav ze Šternberka.¹³⁵ Bojovat „...za slávu boží...“¹³⁶ nebyl jistě jediný důvod náhlého ukončení služeb u Leopolda V., u nějž se zdržoval od roku 1613. Karel Rakouský měl v Katolické lize pozici polního maršála a vstoupit do jeho služeb znamenalo větší naději na vojenské střety, finanční zajištění a další dobrodružství, která Hýzrle vyhledával takřka celý svůj život. O přijetí do služby požádal Hýzrle Karla Rakouského osobně a byl okamžitě přijat. Ze služby u

¹³⁰ TAMTÉŽ, s. 274–276. Do domu nejvyššího hofmistra Kryštofa z Lobkovic se Matyáš nastěhoval 26. dubna J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 494.

¹³¹ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 276.

¹³² TAMTÉŽ, s. 279–282.

¹³³ TAMTÉŽ, s. 288. Hýzrle zmiňuje, že – „... z jednoho hrabství do druhého přejížděl, třeba z Dambachu do Moltzen, Dachsteinu, Rosheimu, Benfeldu a ještě do jiných míst.“

¹³⁴ Markrabě Karel Rakouský byl přijat do Ligy katolických stavů v roce 1613. K tomu Brigitte HAMMANOVÁ, *Habsburkové. Životopisná encyklopedie*, Praha 2010, s. 199–201.

¹³⁵ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 290. Hýzrle napsal – „Chci-li já za slávu boží bojovat, radil by mi vstoupit do pánových služeb. To jsem taky brzo učinil.“

¹³⁶ TAMTÉŽ.

Leopolda V. se vyvázal prostřednictvím dopisu, v němž žádal o uvolnění ze služby. Na Leopoldovu odpověď v Günzburku nečekal a odjel na zemský sněm do Čech.¹³⁷

Právě konání zemského sněmu zdrželo Hýzrla v Čechách až do října roku 1616. Dalším důvodem bylo projednávání zadržovaného žoldu. Čeští stavové dlužili za rok 1611. Celkem šlo o 6 300 zlatých.¹³⁸ Období, kdy pobýval doma, využil a pracoval na své válečné rozpravě.¹³⁹

Dne 31. října 1616 se Hýzrla vydal na cestu ke dvoru markraběte Karla Rakouského, u něhož získal pozici komořího. Setrval následující měsíce a doprovázel jej na cestách.

S náklady na život u markraběcího dvora rostly Jindřichovy dluhy. Východiskem ze špatné finanční situace byl prodej panství Zálezly, což požadovali jeho věřitelé. Částečnou pomoc získal od zemských úředníků, kteří nařídili zemským berníkům vyplatit Jindřichovi 300 rýnských zlatých, tedy část peněz za jeho vojenské služby stavům v roce 1611. Vyplacené peníze dostala jeho manželka 18. července 1617. I přes to statek Zálezly Hýzrla nakonec neudržel a 17. března 1618 jej prodal Anežce Říčanské z Hodějova.¹⁴⁰

Do Čech se vrátil v březnu roku 1618 a vzhledem k těžké finanční situaci v Čechách začal zvažovat stěhování s celou rodinou do Švábska a dokonce nechal některé „...nejpotřebnější věci...“¹⁴¹ odvézt do Günzburku.¹⁴²

V době řešení svých finančních problémů, zasáhla České království událost, která vešla do dějin jako druhá pražská defenestrace. Souvislé porušování Majestátu Rudolfa II. vyvolávalo napětí mezi českými evangelíky a katolíky. Vyvrcholení neshod mezi oběma stranami bylo zničení evangelického kostela v Hrobu a uzavření kostela v Broumově. Odpovědí evangelíků byla defenestrace 23. května 1618, kdy byli z oken Starého královského paláce vyhozeni katoličtí místodržící Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka (1572–1652), Jaroslav Bořita z Martinic (1582–1649) a písař Fabricius. Tato událost bývá tradičně pokládána za začátek třicetileté války.¹⁴³

Den po defenestraci, tj. 24. května, ustanovili evangeličtí stavové nejvyšší velitele pro svou obranu a začalo verbování vojska.¹⁴⁴ Brzy poté došlo k vytvoření vlády složené ze třiceti

¹³⁷ TAMTÉŽ, s. 290–291.

¹³⁸ V. FLORIÁN, *Jindřich*, s. 8.

¹³⁹ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 291–292.

¹⁴⁰ V. FLORIÁN, *Jindřich*, s. 8. Ve svém rukopise Hýzrla uvádí, že statky prodal Pavlovi z Říčan. V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 297.

¹⁴¹ TAMTÉŽ.

¹⁴² TAMTÉŽ.

¹⁴³ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 29.

¹⁴⁴ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 300. „...pana hraběte Thurna za generála nejvyššího lejtmanta, pana Linharta Kolonu z Felzu za polního maršála...“

direktorů.¹⁴⁵ Do čela stavů byl ustanoven Václav Vilém z Roupova (†1634).¹⁴⁶ Hýzrle zaznamenal, že čeští evangeličtí stavové „...poslali pánům ve Slezsku a na Moravě listy s vyzváním, aby byli stále připraveni, a jestliže by bylo nutné, aby jim na pomoc přišli...“¹⁴⁷ O jednotlivých krocích vzpoury českých stavů měl tedy Hýzrle dobré informace. Pravděpodobně doufal, že ho rebelující stavové najmou do svého vojska.¹⁴⁸ I přes věrnost ke katolickému náboženství by jeho účast v evangelickém vojsku nebyla překvapivá.¹⁴⁹

Z Prahy Hýzrle odjel 30. května se svou rodinou k Juditě z Kolovrat. Zanechal u ní manželku a děti a sám odjel do Českých Budějovic, kde vyhledal generála Karla Bonaventuru Buquoye (1571–1621) a vstoupil do císařského vojska. Na radu hraběte Baltazara Marradase (1560–1638) se sám rozhodl naverbovat 500 jezdců. Svolení k najímání vojska potřeboval Hýzrle od panovníka. Císař Matyáš zemřel v březnu roku 1619, proto se mu na panovnickém dvoře dostalo audience u krále Ferdinanda II. (1578–1637). Jeho žádost byla obratem válečnou radou schválena a byly mu vystaveny patenty a pověřovací listy. Během Hýzrlova pobytu na dvoře došlo k ustanovení nového řádu s názvem „*Militiae Christianae*“¹⁵⁰, jehož se Hýzrle stal členem.¹⁵¹

Hned na začátku celého konfliktu se Hýzrle zapojil do obrany Vídně, kam ke konci listopadu roku 1619 přitáhlo protihabsburské vojsko pod vedením Jindřicha z Thurnu (1567–1640). V kritické situaci nařídil Ferdinand II. Hýzrlovi, aby postavil jednu nebo dvě kompanie k obraně Vídně. Podařilo se mu svolat kolem dvou stovek mužů a král Ferdinand II. je spolu se čtyřmi kompaniemi florentských pod vedením Gebhardta Saint-Hilaira pověřil střežením vídeňského hradu, tedy Hofburgu. Na obraně se rovněž podílely dva prapory knechtů pod vedením hraběte Vratislava z Fürstenberka (†1610), které obsadily Stubentor.¹⁵²

Z Vídně odjel Hýzrle krátce poté, co pominulo nebezpečí a armáda Jindřicha z Thurnu odtáhla. Shánět peníze a verbovat další vojáky se vydal se svým rytmistrem, který ho na cestě

¹⁴⁵ Bylo ustanoveno deset direktorů z panského stavu, a to např. Jáchym Ondřej Šlik, Václav Budovec z Budova, Vilém z Lobkovic či Albrecht Jan Smiřický. Stav rytířský reprezentovali např. Kašpar Kaplíř ze Sulovic a Pavel z Říčan. K tomu Iva ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLNAS, *Velké dějiny země Koruny české VIII*, Praha 2008, s. 19–20.

¹⁴⁶ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 29.

¹⁴⁷ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 301.

¹⁴⁸ K tomu V. FLORIÁN, *Jindřich*, s. 8.

¹⁴⁹ K tomu Petr MAŤA, *Svět*, s. 453n. Jindřich Šlik (†1650) patřil k evangelické šlechtě, přesto bojoval ve vojsku španělského katolického krále proti kalvínským Spojeným provinciím.

¹⁵⁰ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 304–305.

¹⁵¹ TAMTÉŽ, s. 302–305. Symbol tohoto řádu se zachoval v Hýzrlově miniatuře. NM Praha, sign. VI A 12, fol. 101r.

¹⁵² V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 307. K této otázce V. FLORIÁN, *Jindřich*, s. 9. Stubentor je bývalá městská brána Vídně.

doprovázel.¹⁵³ Hýzrle s sebou navíc vezl úpis pražského arcibiskupa Jana III. Lohelia (1549–1622), ve kterém se dotyčný zavazoval půjčit císařské armádě 15 120 zlatých.¹⁵⁴

První zastávkou na jeho cestě se stalo město Heiligenblut, kde se náhodou setkal se svojí manželkou a Juditou z Kolovrat, obě utekly z Čech. Právě od Judity si na arcibiskupův úpis zapůjčil peníze, stříbrné nádoby a šperky, za účelem najímání mužů do císařského vojska. Od Jana z Klenového získal stejným způsobem 3 200 zlatých rýnských, 167 hřiven a 12 lotů stříbra.¹⁵⁵ V Heiligenblut mezitím stačil své manželce najít byt, kam se celá jeho rodina i paní z Kolovrat nastěhovaly. Hýzrle mezitím hledal možnost, kde by stříbro a šperky mohl proměnit za peníze. Pokoušel se o to v Pasově, ovšem bez úspěchu. Jindřich se proto rozhodl pro plavbu do Vídně po Dunaji s naloženými cennostmi. Na lodi v utajení vystupoval jako štolmistr Bohuslava z Kolovrat a při prohlídkách lodi předstíral nemoc. Nakonec přes mnohá dobrodružství dojeli do Vídně, kde se Jindřich po dlouhé době setkal s Leopoldem V., jemuž vyličil všechny zajímavé zážitky z cest. Ve městě proměnil stříbrné nádoby za peníze a během tří týdnů najal kolem pěti set jezdců a stal se díky tomu Oberstem, tedy plukovníkem.¹⁵⁶

Šanci prokázat své schopnosti ve válce dostal záhy, když k vídeňskému dvoru přišla žádost hraběte Jindřicha Duvala Dampierra (1580–1620) o další regimenty. Nově zvolený císař Ferdinand II. se rozhodl na Moravu vyslat Hýzrlovy oddíly.¹⁵⁷ S Dampierrem se spojil u Mikulova a zúčastnil se několika malých bitev.¹⁵⁸ V obavě, že se velitel stavovské armády hrabě Jindřich Thurn chystá podniknout tažení na Vídeň, došlo ke spojení Dampierrovy a Buquyovy armády. Po odchodu vojska z Břeclavi se Hýzrle připojil k regimentu hraběte z Fürstenberka a společně dopravili do Mikulova střeleckou municí. Po splnění úkolu se Jindřich měl vrátit k hlavní armádě, což se ukázalo být celkem problematické, protože při tažení jeho oddílu přes Ulrichskirchen, nedokázal od sebe rozeznat armádu Dampierrovu a Thurnovu, která v oblasti taktéž operovala.¹⁵⁹

I přes obtížnost komunikace mezi jednotlivými oddíly císařské armády se Hýzrle začlenil do Buquyova vojska. Ke střetnutí stavovského a císařského vojska došlo před Vídní. K českým stavům se přidal sedmihradský kníže Gábor Bethlen (1580–1629), který vojsko posílil o své oddíly.¹⁶⁰ Podle Hýzrlových údajů měla armáda protihabsburského vojska kolem 70 000 tisíc mužů, zatímco armáda Buquoye nepřesahovala 24 000 vojáků. Císařští o této

¹⁵³ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 308.

¹⁵⁴ V. FLORIÁN, *Jindřich*, s. 9.

¹⁵⁵ TAMTÉŽ.

¹⁵⁶ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 311n.

¹⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 323–324.

¹⁵⁸ V. FLORIÁN, *Jindřich*, s. 9. Zúčastnil se bitvy u Nových Mlýnů, Břeclavi a Brna.

¹⁵⁹ „...ale nevěděl jsem, která armáda je Dampírova a která Thurnova...“ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 325.

¹⁶⁰ K tomu I. ČORNEJOVÁ – J. KAŠE – J. MIKULEC – V. VLNAS, *Velké dějiny VIII*, s. 48–49.

převaze, způsobené hlavně díky oddílům Gábora Bethlena, věděli, a proto se celá armáda stáhla přes vídeňský most do bezpečí města. Brzy poté byl Hýzrle vyslán s pěti sty jezdci a tisícovkou mušketýrů, aby obsadil klášter Melk z obavy, že se ho zmocní vojsko hornorakouských stavů, vedených Pavlem ze Starhemberka.¹⁶¹ Z dalších vojenských operací odrazil Hýzrle spolu s Maxmiliánem z Lichtenštejna v Kremži (1578–1645) útok oddílů hraběte Thurna.¹⁶²

Po úspěšném obhájení Kremže byl Hýzrle spolu s jinými důstojníky¹⁶³ převelen do Čech pod velením Baltazara Marradase. S ním podnikl tažení proti dalšímu vůdci, Petru Arnoštovi Mansfeldovi (1580–1626), jehož vojsko se usídlilo na Prachaticku. Kvůli nedostatku potravin císařské vojsko od Prachatic nakonec odtáhlo.¹⁶⁴

Nespokojenost s vyplácením žoldu se v armádě stavovského vojska začala projevovat v létě 1620. Buquoyova armáda stále vyčkávala v okolí Křemže. Situaci ve prospěch císařských změnil příchod silné armády Maxmiliána Bavorského, čímž získala katolická strana v českém prostoru výraznou převahu. Reakcí stavů bylo shromáždění moravsko-slezských oddílů, sedmihradského jezdeckta a Mansfeldovy armády, která měla z rozkazu Jindřicha Thurna bránit západní Čechy. Mansfeld nakonec změnil strany a vydal Plzeň Buquoyovi za 400 000 zlatých. Stavovské vojsko bylo postupně zatlačeno až k Praze. Ve městě se opevnilo na návrší známém jako Bílá hora. Bitva začala po poledni dne 8. listopadu roku 1620 a skončila během dvou hodin porážkou stavů.¹⁶⁵

V září roku 1620 se vojsko Baltazara Marradase odebralo k Domažlicím a spojilo se s armádou Maxmiliána Bavorského. Hýzrle se z rozkazu generála Buquoye vydal do Lnář. Během jeho cesty došlo k několika malým potyčkám s Uhry. Nakonec armáda doputovala až k Plzni, neobléhala jí dlouho, protože po několika dnech Mansfeld kapituloval. Bitvy na Bílé hoře se Hýzrle nezúčastnil, jelikož se i se svými vojáky vydal dobýt města Žatec a Louny. Předběhl jej však Albrecht z Valdštejna, jenž stačil obsadit Louny a Hýzrlovi zůstal jen Žatec. Po krátkém vyjednávání a s příslibem císařského pardonu, se město vzdalo.¹⁶⁶

Po porážce českých stavů se Hýzrle vydal do Uher, kde se císařská armáda snažila dobýt pevnost Nové Zámky. Při šarvátkách s Uhry byl 10. července 1621 zabit hrabě

¹⁶¹ K tomu V. FLORIÁN, *Jindřich*, s. 10.

¹⁶² V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 326–333.

¹⁶³ K podpoře oddílů Marradasových byl vyslán i Albrecht z Valdštejna. Různorodost složení císařské armády dokresluje Hýzrlův popis: „*Jeden regiment je neapolský a komanduje ho kavalír [Ambrogio] Spinelli, druhý pak je valonský [Valonsko= jeden z regionů Belgie] s velitelem kavalírem Verdugem, ve třetím je 500 arkebuzírů a 500 kyrysarů pod komandem pana Torquata Contiho z Nýderlandu, nejvyššího lejtanta pana Albrechta z Valdštejna...*“ TAMTÉŽ, s. 333.

¹⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 335–337.

¹⁶⁵ K tomu I. ČORNEJOVÁ – J. KAŠE – J. MIKULEC – V. VLNAS, *Velké dějiny VIII*, s. 53–58.

¹⁶⁶ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 343n.

Buquoy.¹⁶⁷ Velení nad oddíly převzal kníže Maxmilián z Lichtenštejna (1578–1645). Právě v této době se Jindřich začal potýkat se zdravotními problémy, na několik dní ochrnl a potýkal se i s dalšími nemocemi „...*navíc se do mne daly snad tři jiné nemoci, kolika, kámen a vysoké horečky*...“¹⁶⁸ Na krátko tedy odjel na léčení do Vídně. K vojsku se vrátil někdy na podzim, ale protože se jeho zdravotní stav nelepšil, odjel na další léčení, tentokrát do Altöttingen. Do Čech se vrátil v průběhu roku 1622 v době, kdy docházelo k prodeji zkonfiskované majetku českých nekatolíků. Několik statků zakoupil i Hýzrle, a to na Volyňsku. Získal zde Lčovice a Čestice s příslušenstvím za 21 000 kop míšenských grošů, dále Budkov za 6 200 zlatých rýnských. Později byl za své služby císaři Ferdinandovi II. dne 27. června 1628 povýšen do panského stavu.¹⁶⁹

Z armády byl Hýzrle propuštěn někdy v roce 1629. Nové uplatnění se snažil nalézt na dvoře Maxmiliána Bavorského, kterému nabízel své služby „...*které bych rád plnil podle ustanovení Vaší Milosti u Katolické Ligy, pro kterou bych se zavázal naverbovat nové regimenty lidu jízdního či pěšího*...“¹⁷⁰ Bohužel bavorský kurfiřt neprojevil o služby Hýzrla zájem a ten se po několika dnech strávených u dvora vrátil domů, kde se rozhodl čekat „...*zda nějaká jiná příležitost se neukáže*...“¹⁷¹ Po návratu do Čech na svoji příležitost nemusel čekat dlouho.

S vydáním Obnoveného zřízení zemského roku 1627 pro Čechy a o rok později pro Moravu se jediným povoleným náboženstvím v zemi stává katolické vyznání. Evangelíci (páni, rytíři a měšťané) mohli buď konvertovat, nebo odejít do exilu. Jiná situace byla u poddaných, u nich bylo katolické náboženství prosazováno násilně.¹⁷² V listopadu roku 1629 dostal Hýzrle od císaře Ferdinanda II. dekret. Jindřichovi v něm bylo nařízeno provést rekatolizaci Prácheňského a Bechyňského kraje, což jako věrný katolík rád provedl. Na pomoc povolal i jezuity. Důrazné prosazování katolického náboženství se neobešlo bez odporu místních obyvatel. Problémy byly s poddanými ve Volyni, jak Hýzrle píše „...*odepřeli nám poslušnost a srotili se*...“¹⁷³, i na jiných místech, kde se „...*na sto mých poddaných sebralo, shromáždili se v nejbližším lese u Lčovic (...) a všichni společně na zámek táhli*...“ I přes tyto komplikace

¹⁶⁷ Hýzrle celou událost popsal takto „*Jak už byl hodně daleko od ležení, tu se na něj a na jeho dvě kompanie Valonů vrhly houfy Uhrů se šavlemi. Valoni se dali hned na útěk a nechali tam generála, který na své malé herce uprchnout nemohl*...“ TAMTÉŽ, s. 351.

¹⁶⁸ TAMTÉŽ.

¹⁶⁹ V. FLORIÁN, *Jindřich*, s. 10.

¹⁷⁰ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 357.

¹⁷¹ TAMTÉŽ, s. 358.

¹⁷² M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 30.

¹⁷³ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 21, 360.

se Jindřichovi podařilo Prácheňský kraj obrátit na katolickou víru s pomocí syna Karla (1606–1652) už za dva roky.¹⁷⁴

I když boje v českém prostoru dávno utichly, třicetiletá válka na evropské půdě pokračovala dál se zapojením nových stran. V roce 1630 vstoupil do války švédský král Gustav II. Adolf (1594–1632), jehož vstup do konfliktu nastolil mezi oběma tábory rovnováhu sil. Na stranu Švédska se přidal i saský kurfiřt Jan Jiří I. Saský (1585–1656), jehož vojsko vtrhlo roku 1631 do Čech. Tato událost znamenala i návrat evangelické šlechty, domáhající se konfiskovaných majetků.¹⁷⁵ Během vpádu Sasů byl již šestapadesátiletý Hýzrle vojenským velitelem v Českých Budějovicích. Zde střežil korunovační klenoty a různé listiny.¹⁷⁶

V Českých Budějovicích se roku 1633 konala svatba jeho syna Karla Hýzrla z Chodů s vdovou Eliškou Volfominou ze Žďáru, rozenou Berkovou z Lipého a Dupé (†1665). Karla po svatbě jmenoval Ferdinand II. komořím Království českého. Druhý syn Leopold, následoval svého otce ve vojenské dráze. Zemřel mladý ve věku 23 let. Po zrušení posádky v Českých Budějovicích se Hýzrle vrátil na svůj statek Lčovice i se svou rodinou.¹⁷⁷

I přes to, že se Hýzrle stáhl do pozadí, nepřestal být činný v politickém životě. Poslední jeho vojenské dobrodružství se odehrálo roku 1646, kdy ve věku jednasedmdesáti let vstoupil do služeb polského krále Vladislava IV., který se chystal na válku s Turky. K bojům nakonec nedošlo a po rozpuštění najaté armády se vrátil zpátky na Lčovice, kde pokojně dožil. Jindřich Hýzrle z Chodů zemřel roku 1665 v pozhnaném věku devadesáti let.¹⁷⁸

2.2. Zikmund Chotek z Chotkova

Rod Chotků z Chotkova má své kořeny v kraji Plzeňském a Slánském. Ve 12. století byla sídlem tohoto rodu tvrz Chockov u Plzně. Genealogicky můžeme předky Chotků z Chotkova doložit od 14. století, kdy tito rytíři přesídlili do Libína. Své statky v západních Čechách měli Chotkové i v 16. století a sídlili i na Rakovnicku a Chebsku. Příslušnost k rytířskému stavu byla zapsána do Desek zemských až roku 1543 v souvislosti se ziskem vesnice Ležky.¹⁷⁹

¹⁷⁴ TAMTÉŽ.

¹⁷⁵ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 31.

¹⁷⁶ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 363.

¹⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 363–364.

¹⁷⁸ V. FLORIÁN, *Jindřich*, s. 11.

¹⁷⁹ I. CERMAN, *Chotkové*, s. 21–23.

Zikmund Chotek z Chotkova se narodil roku 1521 jako syn Václava Chotka.¹⁸⁰ Podle dochovaných zpráv bojoval tento český rytíř v Uhrách i Sedmíhradsku a od roku 1593 se aktivně zapojoval do organizace zemské hotovosti. Na žádost zemského sněmu sepsal a roku 1593 předložil vojenskou instrukci. Vedle náčrtu boje proti Turkům, obsahovala tato vojenská instrukce i polemiku o soudobých mravech společnosti.¹⁸¹

V době, kdy se Zikmund zapojil do patnáctileté války, mu bylo sedmdesát tři let a v roce 1594 velel 8. praporu Pavla Korky z Korkyně. V dalších taženích zastával Chotek pozici mustrhera za Plzeňský kraj. Zikmund Chotek zemřel v Touškově roku 1603.¹⁸²

2.3. Pavel Korka z Korkyně

Tento rod má název po tvrzi a vsi Korkyni, ležící nedaleko Nového Knínu. V této oblasti má tato vladycká šlechta své počátky, které můžeme genealogicky doložit až do 14. století.¹⁸³

Pavel Korka z Korkyně se narodil 23. června roku 1522 v době, kdy v čele osmanské expanze stál sultán Süleymanem I. (1494–1566). V roce 1521 dobyli Turci Bělehrad, o rok později se zmocnili ostrova Rhodos. Cesta do Evropy se jim definitivně otevřela roku 1526, kdy zvítězili v bitvě u Moháče a roku 1529 oblehli dokonce i Vídeň.¹⁸⁴

V dětství navštěvoval Pavel Korka z Korkyně školu v Příbrami a Karlštejně. Na dvůr Ferdinanda I. (1503–1564) se dostal jako desetiletý v roce 1532. Pobyl zde přes tři roky, během kterých se pravděpodobně vzdělával a podle svých vlastních slov „...*mnoho diwných wecj zhlidl*.“¹⁸⁵

Po ročním pobytu na Moravě se ke dvoru vrátil a v letech 1536–1537 absolvoval své první válečné tažení do Uher. Těchto vojenských výprav se systematicky účastnil až do roku 1543. Náhlé přerušení těchto válečných tažení mohlo souviset se smrtí jeho otce Jana Korky z Korkyně roku 1544. Poté pravděpodobně převzal správu rodinných statků. Nelze vyloučit i jiné důvody.¹⁸⁶

Následující roky strávil tedy Korka doma v Čechách bez ambic do dalších válečných podniků. Do Uher se vrátil až s rokem 1552, kam doprovázel Karla Strážnického ze Žerotína

¹⁸⁰ *Ottův slovník naučný* XII, s. 370, heslo Chotek z Chotkova a Vojnáina.

¹⁸¹ I. CERMÁN, *Chotkové*, s. 34n.

¹⁸² TAMTÉŽ, s. 44, 55.

¹⁸³ *Ottův slovník naučný*, XIV, s. 843, heslo Korka z Korkyně.

¹⁸⁴ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 17.

¹⁸⁵ F. PALACKÝ (ed.), *Paměti*, ČČM 3, 1829, s. 29.

¹⁸⁶ TAMTÉŽ, s. 29–32.

(* 1509), se kterým se po ukončení bojů vrátil společně do Prahy, tam se oba účastnili turnaje na Pražském hradě jako „*patrinowé*“ Ferdinanda I.¹⁸⁷

Zpátky do vojenské služby jej povolal Rudolf II. v roce 1593 ve věku sedmdesát dva let, tedy v době, kdy začínala patnáctiletá válka.¹⁸⁸ V jeho regimentu sloužil i Zikmund Chotek, autor vojenské instrukce. Tažení do Uher se zúčastnil ještě v roce 1594 jako ve funkci hejtmana. Zemřel roku 1603.

¹⁸⁷ TAMTÉŽ, ČČM 4, 1830, s. 434. K tomu I. CERMAN, *Chotkové*, s. 41.

¹⁸⁸ F. PALACKÝ (ed.), *Paměti*, ČČM 4, 1830, s. 442. „...wygel sem z Prahy z poručenj GMC. do markrabstw Morawského, do Hustopeče, reytarů mustrowati, a byl sem tam až do hromnic.“

3. Válečná pojednání a rozpravy

Zvýšený počet válečných konfliktů v 16. a 17. století souvisel s osmanským ohrožením Evropy a měl vliv na změny v organizování vojska. Modernizace zastaralého způsobu válčení souvisela s postupným prosazováním žoldněřského vojska. V 15. století se tento nový trend rozšířil do celé Evropy. Vylepšení taktik boje a strategie znamenalo pro vojáky lepší přípravu na budoucí válečné střety a propracovanější organizaci celého válečnictví.¹⁸⁹ Zastaralý způsob svolávání zemské hotovosti se ukázal jako neefektivní a obrana země tak spočívala na špatně ozbrojených sedlácích nebo městských řemeslnících, kteří mnohdy neměli ani základní výcvik.¹⁹⁰ Svolávání zemské hotovosti navíc schvaloval zemský sněm. V 15.–17. století bylo svolávání zemské hotovosti jedním ze sporných bodů mezi českou šlechtou a panovníkem.

Snahy Ferdinanda I. nahradit zemskou hotovost jiným systémem nebyly uskutečněny, protože i přes svou pomalost a těžkopádnost zůstávala zemská hotovost nejméně nákladným způsobem obrany českých zemí před nepřítelem. Zemská hotovost byla především určena pro obranu země a na její využití za hranice Českého království musel mít panovník souhlas zemského sněmu.¹⁹¹

Reakcí na situaci spojenou s nástupem žoldněřských armád byl vznik vojensko-teoretických spisů, vojenských instrukcí a řádů. Mezi autory těchto rozprav se nacházeli především zkušení válečníci, kteří své válečné poznatky a zážitky přenesli do teorie. Až do počátku 16. století byla tématem těchto spisů vozová hradba, jejíž prosazení souviselo s husitskými válkami v Čechách v 15. století. V 17. století se těžiště rozprav přesunulo na otázku svolávání zemské hotovosti a organizace.¹⁹²

Na přelomu 16. a 17. století byla otázka organizování zemské obrany velice aktuální jak v Českém království, které se podílelo na organizování vojenských tažení proti Turkům během patnáctileté války, tak v celé křesťanské Evropě. Vedle vleklé války s Osmany oslabovaly Evropu náboženské lokální konflikty, ve kterých nacházeli uplatnění i čeští žoldněři s válečnickými zkušenostmi.¹⁹³

¹⁸⁹ P. MAŤA, *Svět*, s. 440–442.

¹⁹⁰ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 385.

¹⁹¹ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 119–120. K tomu také V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 385.

¹⁹² M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 122.

¹⁹³ Byl to např. Jindřich Šlik († 1650), který bojoval v severní Itálii nebo Nizozemí. Dále Melchior z Redernu, který své uplatnění našel v Polsku i Nizozemsku. K tomu P. MAŤA, *Svět*, s. 453–455. Srov. s V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 385.

3.1. Kriegsdiscurs über der hochlöblichen Cron Böhmen Landtdefension

Jindřich Hýzrle z Chodů byl v době, kdy začal psát svou vojensko-teoretickou rozpravu, zkušeným vojákem. Stejně jako mnozí čeští šlechtici se během patnáctileté války několikrát zúčastnil válečných tažení do Uher proti Turkům. Nabyté zkušenosti pak využil roku 1611, když se Praha bránila před útokem pasovského vojska, ve stavovském vojsku coby generální zbrojmistr. Svou vojenskou rozpravu začal sepisovat roku 1615 v době, kdy pobýval doma a vymáhal od zemského sněmu zaplacení dlužného žoldu z roku 1611.¹⁹⁴

Celý název tohoto Hýzrlova pojednání zní *Kriegsdiscurs über der hochlöblichen Cron Böhmen Landtdefension, wie dieselbe im Fall der Not (als ein eröffnetes Land) vor dem Feind geschurtzt und in der Eil in it dem Landvolck (bis das man zu der Werbung greifen möchte) geschirmet werden, auch allerlei Munition und Victualia. Selbst im Land mechtig sein konten. Ausgeben und beschrieben von mir Heinrich Hyßerle Neyherrn von Chodau und auf Sales, Ihr für[stlichen] für[stlichen] Erzherzogen Leopoldi zu Österreich auch Ihr für[stlichen] dur[leuchtigen] H[err] Marg[raff] zu Burgau Rath und Camerern und der hoch[öblich] Ständ in der Cron Böhm[en] bestellt[er] Gen[eral]zeugmeister.*¹⁹⁵

K sepsání rozpravy vyzval Jindřicha roku 1615 zemský sněm: „*Na témž zemském sněmu se Jeho císařská Milost ráčila společně se slavnými pány rozhodnout, že bude zřízena zemská obrana Koruny české, ke které jsem byl povolán i já a z vlastní vůle jsem si ji jal popisovat.*“¹⁹⁶ Původně byl tedy tento vojensko-teoretický spis určen pro potřeby zemského sněmu a stavů. Prosadit se jej snažil i u císaře Matyáše. Později ale zaznamenal: „*Potom se ale všechno změnilo a od obrany bylo upuštěno.*“¹⁹⁷ Zemský sněm pravděpodobně nejevil o jeho rozpravu zájem, a tak se ji Hýzrle rozhodl věnovat Karlovi Burgundskému, poté co dorazil na jeho dvůr v Günzburku.¹⁹⁸ Pravděpodobně na své rozpravě pracoval i zde a dál ji doplňoval. Hýzrle však nevěnoval rozpravu jen markraběti, ale také Leopoldovi Pasovskému, u kterého dlouhou dobu sloužil jako komorník. Svou rozpravu věnoval mimo jiné městské radě, komoře a veleváženým stavům.¹⁹⁹

Hned v úvodu své rozpravy uvedl Hýzrle šest důvodů, které ho vedly k jejímu sepsání. Především to měla být láska k vlasti, věrná pomoc zemi, statečnost předků, dále pak dnešní

¹⁹⁴ TAMTÉŽ, s. 290–291.

¹⁹⁵ NM Praha, sign. VI A 12 fol. 157v.

¹⁹⁶ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 291.

¹⁹⁷ TAMTÉŽ.

¹⁹⁸ TAMTÉŽ. „...*tak jsem svou rozpravu věnoval po příchodu na markrabský dvůr svému nejmilostivějšímu pánovi, otci všech vojáků a urozenému vojevůdci, a jemu ji do rukou předal.*“

¹⁹⁹ NM Praha, sign. VI A 12, fol. 157v.

nebezpečná doba, žádost sepsání obrany od císaře Matyáše a služba vlasti.²⁰⁰ Svou rozpravu rozdělil Hýzrle na čtyři části, které dál rozváděl.

V první části své práce vedl polemiku o době míru a válečného stavu. Za důležité považoval zabezpečit hranice země před případným nepřítelem i v době míru a danou tezi doložil několika příklady z historie a biblických příběhů. Zdůrazňoval, že panovník by měl být moudrý, opatrný a měl by být obklopen zkušenými rádci. Dobře vycvičená armáda by pak měla nepřítele odradit od případného útoku. Hýzrle neopomenul do svého pojednání zakomponovat i podle něj významné události z českých dějin. Těchto „...17 *schöne wol würdige und ritterliche Taten unserer Vorfahrer hiebei setzen...*“²⁰¹ čerpal z kroniky Václava Hájka z Libočan a ve svém díle je uvedl ve zkrácené podobě. Dále v pojednání varoval před svěřením obrany země do rukou nezkušených velitelů a nabádal k hledání profesionálních vojáků, třeba i mimo hranice Českého království.²⁰²

Ve druhé části předložil Hýzrle svým čtenářům k zamyšlení čtyři články, které dále rozpracoval.

Zprvė „*Gottesforcht*“, tedy strach z Boha, kde Hýzrle vybízeli ke zbožnosti vojáků a zdůrazňoval, že za každé vítězství ve válce by se měl člověk modlit k Bohu. Své teze názorně doplnil, stejně jako předtím, o příklady a citace z Bible a historie.²⁰³

Druhý tématem byla „*Die Lieb und Einigkeit der Inwohner*“, tedy láska a jednota obyvatel. V tomto dualistickém pojetí vyzdvihoval Hýzrle jednotu obyvatel a zavrhoval spory a nesoulad mezi nimi. Obyvatelé by se měli spoléhat hlavně na svoji víru, která je ochrání lépe než vysoké hradby pevnosti. Jako vzorový příklad uvedl názory Wilhelma von Jülich, který prý na „...*auf die Treu, Lieb, Einigkeit und Redlichkeit seiner Inwohner baue...*“²⁰⁴

Třetí článek pojmenoval Hýzrle „*Requisitum des Gelts und Waffen*“ a věnoval se v něm tomu, jak se mají opatřit peníze a zbraně pro válku.²⁰⁵ Posledním čtvrtým bodem byly „*Munition und Victualia*“, tedy munice a potraviny.²⁰⁶ Tyto dva poslední články jsou tvořeny vlastními Hýzrlovo názory a budu je podrobněji rozebírat v další kapitole své diplomové práce.

K teorii války se Hýzrle dostal ve třetí části své rozpravy a vypracoval zde osm zásad, ve kterých vyložil své názory na jednotlivé složky armády. V prvním bodě s názvem „*Das man den Bauren in unserm Land keinerlei Wegs die Wehren in die Händ nicht geben soll*“

²⁰⁰ TAMTÉŽ, 158r.

²⁰¹ TAMTÉŽ, 159v.

²⁰² TAMTÉŽ, 157v–163v.

²⁰³ TAMTÉŽ, 164r–165r.

²⁰⁴ TAMTÉŽ, 165v.

²⁰⁵ TAMTÉŽ, 166v–167v.

²⁰⁶ TAMTÉŽ, 167v–168v.

Hýzrle důrazně zavrhoval využití sedláků v zemské hotovosti. S uplatněním nevolníků v armádě měl Hýzrle pravděpodobně špatné zkušenosti, protože uvedl dalších jedenáct argumentů, ve kterých jejich využití pro válku zavrhoval.²⁰⁷

Tématem druhé zásady s dlouhým názvem „*Was für Volck zu der Defension gebraucht, und mit den Waffen exercitirt werden soll*“ byla příprava obrany městského obyvatelstva v případě, že by město čelilo útoku. Městské obyvatelstvo mělo podle Hýzrle pravidelně cvičit se zbraněmi a připravovat se tak na případný útok.²⁰⁸

Třetí bod rozpravy, který se jmenoval „*Wie viel Fußvolck man auf die Gränitz aufbringen, und im Land Defensive haben kan*“, zanechal Hýzrle nedokončený. V této části uvedl výčet krajů a měst Českého království. Demografické údaje o počtu jednotlivých domů v českých městech chtěl pravděpodobně doplnit později a nechal si na ně v rozpravě volné místo. Na základě těchto záznamů chtěl Hýzrle stanovit, kolik vojáků by bylo možné svolat v případě ohrožení země na hranice Českého království a kolik jich ponechat k obraně uvnitř země. Zároveň prosazoval přísnější evidenci obyvatel, zvláště mužů jakožto potencionálních vojáků.²⁰⁹

„*Eine Meldung von der Reuterei*“ byl název čtvrté zásady, tentokrát se zaměřením na kavalerii. V tomto bodě Hýzrle zužitkoval poznatky, které získal během konfliktu císaře Rudolfa II. a jeho bratra Matyáše v roce 1608. Na obranu císaře Rudolfa II. bylo u Zlíchova zmustrováno 1 600 jezdců. Hýzrle v hodnosti rytmistra velel třem stům mužů na koních. Jezdectvo jako efektivní složku vojska využívali i Turci, se kterými bojoval v Uhrách. Nelze se proto divit, že kavalerii připisoval velký význam.²¹⁰

Pátý bod věnoval Hýzrle teorii cvičení vojska, jezdců a knechtů. Původní název tohoto oddílu, který autor uvedl v úvodu, byl „*Von der Musterung und Exercitung des Fußvolcks*.“ Pravděpodobně na základě předchozího bodu pojednávajícím o jezdecku název změnil na „*Von der Musterung und Exercitung des Volcks Reuter und Knecht*.“ Hýzrle teoreticky popsal způsob výcviku pěšího vojska. Navrhoval do každého kraje poslat komisaře a mustrheru s doprovodem dvou vojáků. Ti by měli za úkol obyvatele daného kraje zaevidovat a vybrat schopnější muže, které by naučili zacházet se zbraní, aby v případě ohrožení byli schopni bránit město. Hýzrle tedy navrhoval způsob, jak vylepšit organizaci zemské hotovosti a mustrování městských obyvatel. Komise měla za úkol vybrat vhodné kandidáty a zajistit jim výcvik, aby v případě ohrožení mohli být z měst povoláni již vycvičení a vyzbrojení vojáci.²¹¹

²⁰⁷ TAMTÉŽ, 169r–170v.

²⁰⁸ TAMTÉŽ, 170 r.

²⁰⁹ TAMTÉŽ, 170 r–174r. Srov. V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 386.

²¹⁰ NM Praha, sign. VI A 12, fol. 174r–174v.

²¹¹ TAMTÉŽ, 174v–176r.

Šestý bod Hýzrle nazval „*Wem man das Volck in Fall der Not anvertrauen, und das Volck zusammenbringen soll.*“ V tomto článku autor polemizoval o správném vedení ofenzívy a defenzívy. Velitel vojska by podle něj měl mít hlavně praktické zkušenosti a ne jen teoretické. Každé krajské město by podle něj mělo mít svůj vlastní kornet a vlajku.²¹²

V sedmém bodu pojednání se Hýzrle zabýval zabezpečením hranic českých zemí a tuto část nazval „*Wie man die Gränitz wehren soll.*“ Hýzrle si velice dobře uvědomoval absenci obranných pevností na hranicích a v případě napadení doporučoval sestavit z místních sedláků domobranu. Navrhl způsob, jak nepřátelskému vojsku ztížit vstup do země a přesně popsal, jakým způsobem by měla obrana probíhat.²¹³

V posledním, osmém článku, se Hýzrle zabýval financováním vojska. Název zněl „*Son wannen in Zeit des Kriegs man das Land Volck bezahlen soll.*“ V tomto bodě navrhoval zavést pro poddané roční daň ve výši dvou florénů, a to i v dobách míru, aby se dostatečné množství peněz na financování vojska nashromáždilo dopředu. Od účetního rady Matyáše Jizbického z Jizbic²¹⁴ měl k dispozici počty usedlostí v jednotlivých krajích, na jejichž základě vypočítal výši kontribuce pro jednotlivé kraje.²¹⁵

Třetí část rozpravy nesoucí název „*Der dritte Hauptarticul von guter Ordnung*“ byla na rozdíl od předchozích velice stručná a spolu s posledním, opět velice krátkým článkem nazvaným „*Der vierde und lezte Hauptarticul von dem Gehorsamb, und der Justitia,*“ tvořila závěr celého Hýzrlova pojednání.²¹⁶

Při psaní pojednání využíval Hýzrle tehdejší dostupnou literaturu. Opíral se zejména o dílo kronikáře Václava Hájka z Libočan *Kronika česká*,²¹⁷ na jehož základě uvedl sedmnáct příkladů z historie českých dějin, kde zdůrazňoval hrdinnou minulost českého národa. Ve svých příkladech se Hýzrle soustředil na slavné činy a vítězné bitvy v historii českých zemí. Nejstarší ukázka popisovala událost z roku 794 a nejmladší naopak z roku 1334.²¹⁸ Z toho je patrné, že Hýzrle zajímalo především starší dějinné období.

Inspiraci pro psaní našel Hýzrle také v latinském díle *Politia Historica*. Tento sedmisetstránkový spis vydal Daniel Adam z Veleslavína roku 1584. Jednalo se o Veleslavínův překlad knihy německého humanisty Geoga Lauterbecka s názvem

²¹² TAMTÉŽ, 176r–177r.

²¹³ TAMTÉŽ, 177r–177v.

²¹⁴ Matyáš Jizbický z Jizbic byl novoměstský měšťan a účetní rada. Roku 1592 dostal od císaře Rudolfa II. erb a právo používat predikát z Jizbic. Více Miloslav VOLF (ed.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, XI, část druhá, Provádění usnesení sněmů českých 1605–1607, sešit 2 Praha 1941.

²¹⁵ NM Praha, sign. VI A 12, fol. 177v–179v.

²¹⁶ TAMTÉŽ, 179v–180v.

²¹⁷ Edičně zpracoval kroniku Václava Hájka z Libočan Václav Flajšhans. Václav FLAJŠHANS (ed.), *Václav Hájek z Libočan, Václava Hájka z Libočan Kronika česká I–IV*, Praha 1918–1933.

²¹⁸ NM Praha, sign. VI A 12, fol. 159v–160v.

Regentenbuch.²¹⁹ Hýzrle měl pravděpodobně k dispozici třetí vydání tohoto díla z roku 1606.²²⁰

Dílo *Politia Historica* se skládalo z pěti knih, z nichž každá se zabývala jiným tématem. První kniha se jmenovala *O regimentu, správě a ouřadech nejslavnějšího a nejpřemoženějšího města římského*. S dokladem historických příkladů a citací antických učenců byla v této knize vedena polemika o nejvhodnější světové vládě.²²¹

Druhá kniha s názvem *Jakými ctnostmi králové, knížata, páni a jiné vrchnosti ozdobeni býti mají* se zabývala vlastnostmi, které by měl mít dobrý panovník.²²²

Největším přínosem pro Hýzrlovo pojednání byla třetí kniha s názvem *O boji, o správě válečné a rozličném běhu vojenském*. Kniha obsahovala i dalších pět vsuvek různých autorů.²²³

Čtvrtá kniha obsahovala pojednání o městských právech s názvem *O regimentu a správě obcí a měst, kterak by ta a na jaký způsob měla a mohla nejlépe nařízena býti*. Tématem poslední knihy byly povinnosti soudců s pojmenováním *O soudcích a jejich povinnostech*.²²⁴

Vliv díla *Politia Historica* je v Hýzrlově *Kriegsdiscursu* patrný; jednak strukturou a vkládáním veršů do textu, jednak častým odvoláváním na antické autory. Ve Veleslavínově díle můžeme například najít kapitolu s názvem „*Že pán Bůh takové hrozné války skrze předcházegjch zázraky a znamenj častokráte lidem zgewowal a oznamowal*.“²²⁵ Přírodní úkazy a jejich význam pro křesťanstvo zakomponoval do své rozpravy i Hýzrle, který se k nim stavěl velice negativně.²²⁶ Co se týkalo poezie, vložil Hýzrle do svého díla několik veršů a tématických pořekadel. Citacemi antických autorů bylo vyšperkováno celé Veleslavínovo dílo. Ovlivněn tímto trendem byl i Hýzrle, který při vychvalování válečnických zkušeností, dobrého výcviku vojáků a dodržování armádních pravidel na závěr odstavce dodal tento verš „*Wer den Sieg begehrt zu erhalten, der Schau gute Regl zu halten*.“²²⁷

²¹⁹ Petra JANOŠŤÁKOVÁ, *Pojetí městské vlády v díle Politia historica Daniela Adama z Veleslavína*, České Budějovice 2011, s. 17–18, nepublikovaná diplomová práce. Zdroj: http://theses.cz/id/w38r5s/Diplomov_prce-PJ.pdf (16. 5. 2013).

²²⁰ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 386.

²²¹ P. JANOŠŤÁKOVÁ, *Pojetí*, s. 22, nepublikovaná diplomová práce.

²²² TAMTÉŽ.

²²³ TAMTÉŽ.

²²⁴ TAMTÉŽ, s. 23.

²²⁵ Daniel Adam z Veleslavína, *Politia Historica*, Praha 1584, s. 348–350. Zdroj: http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10932485_00001.html (16. 5. 2013).

²²⁶ NM Praha, sign VI A 12, fol. 158v. Doslova napsal: „*Ich weiß nicht sagt er, warumb unser herr Gott in der himlischen Constellation über dieses Land so viel Wunderzeichen in kurzer Zeit zumal der Sonnenfinster, Nutzen, ergehen läst, dardurch nichts anderst anzudeuten ist, als Vorgang des Bösen*.“

²²⁷ NM Praha, sign. VI A 12, fol. 159v. V překladu „*Kdo dychtí po vítězství, následuje dobrá pravidla*.“

V rozpravě Hýzrle často citoval také antické autory – např. Diogena, Laertia, Platóna, Plútarcha nebo Plinia. Své názory opíral o historické události, mnohokrát zmiňoval vojenské schopnosti Spartanů či Římanů. Vyzdvihoval slavné vojevůdce a politiky jakými byli např. Hannibal Barkas (247–183 př. n. l.), Julius Caesar (100–44 př. n. l.) nebo Alexandr III. Veliký (356–323 př. n. l.). Do svého díla Hýzrle zakomponoval také řadu příběhů a postav z Bible – např. Adama a Evu, Kaina a Ábela, Davida a Goliáše aj.

Dalším zdrojem, ze kterého Hýzrle čerpal své poznatky o vojenské teorii, byly učebnicové příručky Johanna Jakoba von Wallhausena (1580–1627). První s názvem *Kriegskunst zu Fuß* vyšla roku 1615 a druhá nazvaná *Kriegskunst zu Pferdt* o rok později.²²⁸ Tento teoretik se ve svém díle zabýval organizací jednotlivých složek armád a jeho učebnice představovala první příručku, která se zabývala vojenskou praxí v 17. století.²²⁹

Hýzrlova rozprava obsahovala i morální výzvu k vojákům a vybízela je k mravnosti. Pokud voják podle Hýzrle spáchal vraždu nebo jiný podobný čin, nemohl dobře bojovat s nepřítelem a tím podle Hýzrle ztratil duši.²³⁰ Varoval také před závistí a pýchou vojáků. Vybízel k jejich zbožnosti a přikládal velký význam modlitbě, protože ta byla podle něj „...*Scherpfer als ein Schwert*...“²³¹ Všechny tyto požadavky na mravní čistotu odpovídaly dobovému ideálu „křesťanského rytíře.“ Poprvé tento pojem použil Erasmus Rotterdamský na počátku 16. století ve svém díle s názvem *Enchiridion militis christiani*. Tato příručka sestávala z dvaadvaceti bodů a obsahovala výzvu k vnitřnímu boji člověka s jeho slabostmi.²³²

I přesto, že Hýzrle vnímal Turky jako své rovnocenné nepřátele, nezavrhoval jejich rytířskou tradici a urozenost. Ve svém pojednání zdůrazňoval vlastenectví a podle Hájkovy kroniky připomenul ve své rozpravě slavné rytířské činy obyvatel českých zemí, čímž navázal na tradiční úlohu středověkého rytířství a ochrannou funkci z toho vyplývající.

²²⁸ Johann Jacobi von WALLHAUSEN, *Kriegskunst zu Fuß*..., Gedruckt zu Oppenheim bey Hieronymo Gallero, in vorlegung Johann Theod. De Bry, 1615, sign. München, Bayerische Staatsbibliothek – Res/4 A.lat.b 800k Beibd.1, ke stažení zde:

http://books.google.cz/books?id=K1dQAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (15. 7. 2013).

Týž, *Kriegskunst zu Pferdt*..., Gedruckt zu Franckfurt am Mayn bey Paull Jacobi, in verlegung Iohann-Theodori de Bry, 1616, sign. München, Bayerische Staatsbibliothek – Res/4 A.lat.b 800k Beibd.2, ke stažení zde:

http://books.google.cz/books?id=SldQAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (15. 7. 2013). Srov. Klára ANDRESOVÁ, *Život žoldnře za třicetileté války v kontextu českých zemí*, Praha 2011, nepublikovaná bakalářská práce, s. 16, 32, 38.

²²⁹ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 386.

²³⁰ NM Praha, sign VI A 12, fol. 162v. „*Destwegen und dardurch werden alle ehrliche Soldaten (zumal die große befelich bedienen) vermahnet, das sie sich in Kriegsoccasion so viel als möglich [!] ist, der Unkeuschheit und Unzucht enteusern, damit sie gegen ihren Feinden mit reinem Gewissen desto keckher [!] streiten möchten.*“

²³¹ NM Praha, sign VI A 12, fol. 165r.

²³² I. CERMÁN, *Chotkové*, s. 38.

3.2. Instrukce vojenská Zikmunda Chotka z Chotkova

K mravní čistotě a ctnostem vybízel vojáky Zikmund Chotek z Chotkova ve své vojenské instrukci nazvané *Zpráva a naučení kratičké strany věci vojenské*. Chotek sepsal svou vojenskou instrukci na žádost zemského sněmu v roce 1593. Pojednání v sobě zahrnovalo návod, jak postupovat v bojích proti Turkům. Vedle této teoretické roviny vyzývalo dílo k mravní čistotě, přičemž tato agitační funkce díla byla namířena hlavně k mládeži a obyvatelům českých zemí.²³³ Chotek do spisu zakomponoval své vlastní zkušenosti z tureckých válek a stejně jako Hýzrle nezapomněl připomenout dobrou pověst Čechů jako zkušených a statečných vojáků. Ostře kritizoval přístup českých šlechticů, jednak jejich liknavý postoj k osobnímu zapojení se do válek s Turky, jednak jejich neochotu finančně přispívat na výzbroj české hotovosti.²³⁴

Chotek adresoval svůj spis „...každému kryksmanu, kterýžby chtěl v věcech vojanských proti Turku pracovati a chtěje něco zkusiti,...“²³⁵ Vedle předmluvy obsahoval spis dalších padesát sedm bodů, ve kterých autor vyložil své názory na současnou situaci, vyzdvihl Turka jako schopného nepřítele a kritizoval chování křesťanských obyvatel Českého království vůči tureckému nebezpečí. Velký důraz kladl na zbožnost vojáků a za vzor jim udával biblické postavy Mojžíše a Jozua.²³⁶ Na hrdinné činy biblických hrdinů se odvolával i Hýzrle a ve své rozpravě zdůrazňoval například hrdinné skutky biblické Judity nebo krále Achaba.²³⁷ K dobrým způsobům měli vojáky nabádat katoličtí kněží, kteří by „...mohli slovem božím ten všecken lid vojanský k dobrému a pobožnému spůsobu každého dne je o vojanských věcech platně proti nepříteli napravovati...“²³⁸ Spis byl výzvou ke křesťanským vojenským velitelům, aby Turka jako nepřítele nepodceňovali „...neb on Turek na nás velikou bedlivost s svým lidem má.“²³⁹

Od devátého bodu své instrukce se autor zaměřil na přístup českých obyvatel k turecké hrozbě. Kritizoval přístup rodičů k výchově svých potomků, zvláště pak chlapců, a nabádal je k tomu, aby „...je vydávali, tak aby se v těch poctivých místech mnohým sobě i zemi platným věcem kryksmanským (...) vyučovati mohli...“²⁴⁰ Vzdělání ve vojenských

²³³ TAMTÉŽ, s. 44–45.

²³⁴ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 201.

²³⁵ F. DVORSKÝ (ed.), *Sněmy*, s. 415.

²³⁶ TAMTÉŽ, s. 416–417.

²³⁷ NM Praha, sign. VI A 12, fol. 164v–165r.

²³⁸ F. DVORSKÝ (ed.), *Sněmy*, s. 418.

²³⁹ TAMTÉŽ, s. 418.

²⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 420.

záležitostech měli potomci českých šlechtických rodin absolvovat v zahraničí, protože v Českém království byl podle Chotka nedostatek schopných a zkušených válečníků.

Negativně se díval na pořádání šlechtických slavností a zábav „*Když se mají na nějaké veselí aneb sjezd sjeti, tu se při nich nákladné a platné koně při témž sjezdu drahně spatřují, jichž někdy se do sta i dvou set i víceji dobře vypravených koní...*“²⁴¹ Naopak pokud se jednalo o zemskou hotovost pak šlechtici „...*když pak ku potřebě zemské se mnozí vypraviti mají, tu hned takoví sobě stejskají, že se nač vypraviti mají.*“²⁴²

Kritizoval nezájem české veřejnosti o tureckou otázku. Vybízela k větší horlivosti křesťanů proti Turkům, které by snadno pak „...*z zemí takových křesťanských, které nám pobral, vyhnali a podmanili...*“²⁴³

Chotek se ve své rozpravě zabýval i finanční otázkou. Stejně jako Hýzrle bědoval nad nedostatečným stavem finančních prostředků, které jsou vynaloženy na boj s Turky. V instrukci navrhoval systém výběru peněz formou sbírky „...*nejprvé musilaby se zbirka velká peněz na lid vojenský sebrati.*“²⁴⁴

Otázce mustrování se autor věnoval ve čtyřicátém třetím bodě své instrukce. Chotek v tomto bodě využil i své vlastní zkušenosti, kdy spolu s Vilémem z Lobkovic působil coby mustroher za Plzeňským krajem.

V rovině mravní Chotek vyzýval k obrodě ideálů českých obyvatel a kritizoval zlenivělý postoj šlechticů a jejich nechuť podílet se na válečných taženích proti Turkům. Stejně jako Hýzrle zdůrazňoval hrdinné skutky předků, jednotu a odvahu. Na hrdiny, ať už biblické či historické, se Chotek odvolával méně než Hýzrle a do své vojenské instrukce vkomponoval spíše své vlastní zážitky z uherských válek. Dával důraz na obranu země, ale vyzdvihoval i ofenzivní způsob vedení války. V tomto ohledu se Hýzrle zaměřoval spíše na zabezpečení hranic a kladl důraz na pravidelný výcvik obyvatel a jejich evidenci. Nepřítele před napadením Českého království měla odradit dobře vyzbrojená armáda a dostatek zbraní

Zatímco Chotek kladl důraz na mravní hodnoty společnosti a morální bezúhonnost, zaměřoval se Hýzrle spíše na teorii válečnictví a rozbor jednotlivých složek vojska. Na křesťanstvo se Jindřich díval spíše jako na celek a českou společnost v rozpravě až na drobné zmínky nekritizoval.

²⁴¹ TAMTÉŽ, s. 421.

²⁴² TAMTÉŽ.

²⁴³ TAMTÉŽ, s. 426.

²⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 429.

3.3. Rukopis Pavla Korky z Korkyně

Pavel Korka z Korkyně nikdy nese-psal jakoukoliv válečnou rozpravu, ale o svých taženích do Uher si vedl záznamy. Svou první výpravu proti Turkům absolvoval v roce 1536, ve čtrnácti letech a účastnil se jich prakticky po celý svůj život.²⁴⁵ Rukopis je rozčleněný podle roků, někdy je i několik let po sobě vynecháno. V zápiscích zaznamenával především své zážitky z Uher nebo tehdejší významné společenské události.

Jako třicetiletý zaznamenal výpravu do Uher v roce 1552, kdy uvedl, že „*Pan Karel z Žerotína byl nevyšším nad tisíci koňmi Čechůw...*“²⁴⁶ On sám při této výpravě dostal za úkol dovézt peníze (pravděpodobně se jednalo o žold) do Košic. Sám podle svých vlastních slov velel padesáti jezdcům, devíti husarům a několika mužům z pěchoty – „...*a dáno mu pod zprávu 50 konj, též husarů 9 a některj pěšj.*“²⁴⁷ Cesta se neobešla bez komplikací a Korka musel „...*mnoho zagjžděti pro nepřátely, a w nemalém nebezpečnstwj byw...*“²⁴⁸

Dobré přátelství udržoval především s Karlem ze Žerotína, kterého Korka zmiňoval ve svém rukopisu hned několikrát. Během rytířského turnaje v Praze byli společně „*patrinowé*“ Ferdinanda I.²⁴⁹ Při jeho válečných taženích jej pán ze Žerotína provázal i v dalších letech, např. v roce 1565, kdy Korka velice realistickým způsobem zachytil situaci v Uhrách, kdy turecká ofenzíva byla obzvláště silná – „...*a tu neděli předtjm dobyli Turci Erdedu; 1300 našich tam wšickni pobiti a zgjmáni...*“²⁵⁰ Zajímavé je, že o velké výpravě české šlechty pod vedením Viléma z Rožmberka se Korka ve svých pamětech nezmiňoval.

Korka byl jistě zkušeným vojákem a boj s Turky v Uhrách mu zajišťoval nepravidelný finanční příjem. Na rozdíl od svých současníků Jindřicha Hýzrla a Zikmunda Chotka byl na prvním místě křesťanským rytířem. Do války se zapojoval pouze v případě, byla-li namířena proti Turkům, nikoliv křesťanům. Nabídku Jaroslava z Kolovrat na další válečnou výpravu, směřovanou tentokrát proti protestantům v Německu, odmítl s tím, že „...*nerád proti křesťanům chtěl před sebe co bráti, a tak zůstal doma.*“²⁵¹ V tomto názoru na Turka jako nepřítele křesťanstva v Evropě se Korka střetává s pohledem Jindřicha Hýzrla. Ten Turka považoval za rovnocenného nepřítele a nečinil rozdíl mezi muslimem a křesťanem.²⁵²

²⁴⁵ F. PALACKÝ (ed.), *Paměti*, ČČM 3, 1829, s. 29.

²⁴⁶ TAMTÉŽ, ČČM 4, 1830, s. 442.

²⁴⁷ TAMTÉŽ.

²⁴⁸ TAMTÉŽ.

²⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 434.

²⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 438.

²⁵¹ TAMTÉŽ, s. 434.

²⁵² M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 206.

3.4. Lazar Schwendi a Augerius Gislenius Busbecq

Čeští šlechtici nebyli jediní, jejichž díla nám přibližují názory na Turky a vojenskou organizaci armád během dlouhého konfliktu v Uhrách. Augerius Busbecq byl v letech 1553–1554 císařským legátem na dvoře sultána Süleymana II. v Cařihradě. Ve svém pojednání se zabýval příčinami neúspěchů císařského vojska během bojů s Turky. Jeho válečné pojednání se stalo součástí spisu *Politia historica* od George Lauterbecka a bylo přeloženo do českého jazyka. Realistický pohled na válku s Turky vyložil ve svém díle Lazara Schwendiho, který působil jako císařský důstojník v Horních Uhrách, později se stal vojenským poradcem panovníka. Jeho práce vznikla v roce 1566 a jmenovala se – *Bedenken, was wider den Türken vorzunehmen, und wie man sich verhalten möchte*.²⁵³

²⁵³ V. PICKOVÁ, *Císařské vojsko*, s. 789–790.

4. Názory na zemskou obranu v raném novověku v myšlení českých šlechticů

Vzestup habsburského rodu ve střední Evropě bezprostředně souvisel se sjednáním tzv. svatebních smluv mezi Vladislavem Jagellonským a Maxmiliánem I. roku 1515. Wormskou smlouvou uzavřenou roku 1520 získal Ferdinand I. vladařská práva v rakouských zemích. Na základě dalších smluv z roku 1522 si Ferdinand I. zajistil državy v Alsasku a Württenbersku. Těmito kroky byly položeny mocenské základy pro další Habsburskou expanzi ve střední Evropě.²⁵⁴

V reakci na bezprostřední osmanskou hrozbu dostal Ferdinand I. na starost obranu Chorvatska. Ve velké výpravě Ludvíka Jagellonského roku 1526 proti Turkům se však Habsburkové významně neangažovali. Díky tomu mohl Ferdinand I. po Ludvíkově smrti roku 1526 usilovat o jagellonské dědictví, tedy českou a uherskou korunu. I přes to, že česká šlechta neuznala dědičné nároky jeho manželky Anny Jagellonské, byl Ferdinand I. 23. října roku 1526 zvolen českým králem. Složitější byla situace v Uhrách, kde Ferdinand I. soupeřil o uherskou korunu se sedmihradským vévodou Janem Zápolským. Korunovace Ferdinanda I. na uherského krále proběhla v Bratislavě 10. listopadu 1526. Současně s ním byl částí uherské šlechty uznán za krále i Jan Zápolský (1487–1540). V souvislosti s trvajícím osmanskými výboji bylo roku 1541 Uherské království rozděleno na tři části. Habsburkové ovládali pouze území dnešního Slovenska. Zbylá dvě území se ocitla pod nadvládou Jana Zikmunda Zápolského (1540–1571) a tureckého sultána Süleymana I.²⁵⁵

Ve snaze upevnit jednotu prosazoval Ferdinand I. ve všech zemích centralizaci a povýšil královskou moc nad státní a zemskou. Vzhledem ke stálému osmanskému ohrožení se Habsburkové snažili prosazovat reformy i v armádní oblasti.²⁵⁶ Vojenské zřízení v jednotlivých zemích vycházelo z feudálního modelu a bylo zaměřeno na obranu vlastního území. První návrh na jednotnou obranu všech zemí podal českému sněmu Maxmilián II. roku 1575. Podobnou úvahu se snažil prosadit i Rudolf II., ovšem žádný z plánů těchto habsburských panovníků se nikdy nepodařilo zrealizovat. Daleko efektivnější metodou bylo najmout si žoldnéřské vojsko. Systematicky začal tento druh vojska využívat právě Ferdinand

²⁵⁴ P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny* II, s. 14.

²⁵⁵ TAMTÉŽ, s. 15.

²⁵⁶ Úřad dvorské válečné rady tzv. Hofkriegsrat byl zřízen až roku 1556 a řídil veškeré válečné operace. K tomu Z. VYBÍRAL, *Člověk ve válce*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 435–436.

I.²⁵⁷ Základem tohoto systému byl smluvní vztah mezi panovníkem a velitelem (plukovníkem), který najímal profesionální vojáky. Tím mohl být panovník, šlechtic nebo město.²⁵⁸

Dalším druhem obrany, který Habsburkové využívali k udržení hranic s Turky, byly posádky pohraničních pevností. Tyto jednotky byly vydržované z prostředků samotného Uherského království a pomoci ze zahraničí.²⁵⁹ Jednalo se především o pevnosti Varasdin, Kanizsu, Raab, Levoču, Nové Zámky a Košice.²⁶⁰

Panovníkům byly k dispozici i další vojenské oddíly, o jejichž využití rozhodovala státní a zemská moc. Jednalo se o zemské hotovosti. Svolání takových jednotek mohlo proběhnout pouze se souhlasem stavů. Konkrétně v českých zemích se válečné operace takto svolaného vojska omezovaly pouze na obranu hranic.²⁶¹ Pouze v roce 1566 překročily jednotky zemské hotovosti hranici Českého království.²⁶² I přes svou těžkopádnost při mobilizaci představovala zemská hotovost pro panovníka nejméně nákladný způsob obrany českých zemí.²⁶³

V situaci, kdy se do války osobně zapojil panovník nebo někdo z jeho rodiny, zúčastnili se vojenského tažení také všichni páni a erbovní měšťané. Vedle zemské hotovosti to byl druhý způsob, jak při těchto tzv. osobních taženích, využít vojenský potenciál českých zemí.²⁶⁴

Specifickým druhem vojenského zřízení v českých zemích bylo v 16. století městské vojsko. Jádro tohoto vojska tvořili žoldněři. Ti měli na starost bezpečnost města v době míru, ale i války. V případě nebezpečí se k vojsku přidali ozbrojení měšťané, aby bránili své město.²⁶⁵

Během 16. a 17. století se zlepšila organizace vojska, vojenská strategie a přípravy vojáků. V souvislosti s modernizací celého válečnictví neúnosně rostly finanční náklady na celý vojenský aparát. Všechny tyto změny nakonec vyústily v jednotlivých zemích až ke vzniku stálých armád.²⁶⁶

Těžištěm vojenských konfliktů byla až do třicetileté války (1618–1648) oblast hranice mezi habsburskou a osmanskou částí Uherska. S tím souvisely reformy Ferdinanda I., které

²⁵⁷ P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 16a.

²⁵⁸ P. MAŤA, *Svět*, s. 443.

²⁵⁹ P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 32.

²⁶⁰ Z. VYBÍRAL, *Člověk ve válce*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 435–436.

²⁶¹ P. MAŤA, *Svět*, s. 443–444.

²⁶² P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 16.

²⁶³ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 385.

²⁶⁴ J. PÁNEK, *Podíl*, s. 871.

²⁶⁵ P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 55–56.

²⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 440–443.

měly přinést zlepšení obrany monarchie a přesnější evidenci finančních prostředků.²⁶⁷ Po obsazení Budína a Ostřihomi Turky roku 1541 se centrum habsburské části Uher přesunulo na Slovensko. Další postup osmanských vojsk do středu Evropy zastavilo až příměří uzavřené mezi Ferdinandem I. a tureckým sultánem v Istanbulu roku 1547. Ne však na dlouho. Nový konflikt mezi oběma bloky vyvolal spor o území Sedmihradska. Během tohoto střetu se Osmanům podařilo prolomit obrannou linii na Ipelu. V této situaci podnikl své tažení do Uher roku 1552 Pavel Korka z Korkyně, který o tom zanechal zprávu ve svém rukopise.²⁶⁸

K oslabení turecké moci v evropském prostoru došlo až během války Osmanské říše s Persií o území Kavkazu roku 1578. V souvislosti s touto situací začali Osmané vyvíjet tlak na výběr daní v Uhrách pod správou Osmanské říše. Odmítavý postoj obyvatel budínského pašaliku k nepřiměřenému daňovému zatížení vyprovokoval představitele Vysoké Porty k vojenskému řešení této situace. Nespokojenost s poměry panovala i na straně uherské šlechty pod správou Habsburků. Proto po skončení války mezi Turky a Persií, vyústila vypjatá situace mezi oběma stranami v evropském prostoru do tzv. patnáctileté války (1593–1608).²⁶⁹

Vedle této hlavní linie střetů se Habsburkové angažovali i v dalších sporech lokálního charakteru. Ferdinand I. podporoval roku 1546 svého bratra císaře Karla V. při vojenském tažení proti protestantským knížatům v Sasku. Svě žoldnéře využil také ve sporu s braniborsko-kulmbašským markrabětem Albrechtem II. (1522–1557). Výpravy se zúčastnili čeští šlechtici, a to Pavel Korka z Korkyně nebo Jindřich z Plavna. České království nejvíce poznamenal vpád pasovských vojsk roku 1611. Žoldnéři, které naverboval Leopold V. Pasovský, byli původně určeni pro boj o jülišsko-klevské dědictví.²⁷⁰

Ve třicetileté válce našlo uplatnění mnoho českých šlechticů, kteří načerpali své vojenské zkušenosti během patnáctileté války. Tento dlouhodobý konflikt zásadním způsobem změnil poměr sil uvnitř habsburské armády. Během této války vzrostl počet pluků, se kterými mohli Habsburkové operovat, a zvýšil se počet velitelských hodností v armádě. Právě do tohoto období můžeme zasadit zrod stálého vojska, které se v průběhu třicetileté války vytvořilo z dočasně najatých jednotek. Celý proces transformace původně žoldněřských oddílů v profesionální armádu byl završen ve druhé polovině 17. století.²⁷¹

²⁶⁷ Vznikly nové orgány správy, a to tzv. tajná rada (1527), dvorská kancelář (1528), dvorská komora (1531) a dvorská válečná rada (1556).

²⁶⁸ „Léta 1552 bylo taženj do Uher. (...) Když přitáhli ke smolnici, přišla nowina w noci (8. srpna), že gsau naši poraženi, kteří tam prvé byli...“ F. PALACKÝ (ed.), *Paměti*, ČČM 4, s. 442.

²⁶⁹ P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny* II, s. 18–22.

²⁷⁰ P. MAŤA, *Svět*, s. 444.

²⁷¹ TAMTÉŽ, s. 445–449.

Habsburským panovníkům přinesla válka nemalé finanční výdaje. Žoldnéře mohli vedle panovníka najmout šlechtici, města nebo církevní hodnostáři. Více ceněni byli cizí žoldnéři, obzvláště ze Španělska, kteří měli více zkušeností z oblasti taktiky a střelných zbraní než domácí kandidáti. Válečná tažení financoval panovník prostřednictvím pronajatých regálních práv. Druhou možností jak rychle zajistit zdroj finančních příjmů pro válku byly mimořádné daně, které byly určeny na obranu země a jejich schválení bylo v kompetenci jednotlivých zemských sněmů. V rostoucí řadě válečných konfliktů se tato mimořádná daň změnila na pravidelný příspěvek a stala se pro poddanské obyvatelstvo jednotlivých zemí značnou přítěží. Třetí možností bylo navýšení cla, což mělo svůj negativní dopad na hospodářství v oblastech, kde domácí výroba nebyla schopná krýt potřebu. Čtvrtým způsobem, který efektivně přinesl hotové peníze do panovnických rukou, byla zástava královských statků výměnou za poskytnuté služby, zboží nebo peníze.²⁷²

Své daňové požadavky v českých zemích obhajoval panovník před zemským sněmem. Vyjimku tvořila zvláštní městská berně, vyplývající ze středověké fiskální povinnosti.²⁷³ Počet naverbovaných žoldnéřů byl přímo úměrný množství vybraných financí. Souhlas stavů s výběrem berně pro panovníka bezprostředně souvisel s politickými požadavky v náboženské oblasti. Tyto ústupky odmítala papežská kurie, která se značným dílem podílela na financování válek proti Turkům.²⁷⁴ Boje s Osmany se přímo odrážely v daňových systémech zemí Českého království. Taktickým postupem Habsburků vůči českým zemím bylo propagandistické zveličování turecké hrozby. Zneklidnění byli především obyvatelé Moravy, a to zvláště díky své geografické poloze.²⁷⁵

Pocit ohrožení zesílil po dobytí Budína Osmany roku 1541, kdy se hranice mezi oběma politickými celky posunula blíže ke středu Evropy. Moravská šlechta proto mnohem ochotněji podporovala finanční a materiální žádosti panovníka na udržení vojenské hranice. Stejně jako v Uhersku, tak i Moravané si na hranicích zřídili vlastní obranu pod správou vojenských hejtmanů. Toto stálé vojsko bylo finančně zabezpečeno prostřednictvím zemské obce. Představitelé zemské správy kladli důraz na výcvik poddaných v příhraničních oblastech a udržování hradů a tvrzí, které by se v případě útoku staly důležitými body.²⁷⁶

Situace, kdy se vojenské výpravy do Uher osobně zúčastnil panovník nebo někdo z jeho nejbližší rodiny, došlo v 16. století pouze dvakrát. První výprava se odehrála roku 1566 za účasti Maxmiliána II. a Ferdinanda Tyrolského, jenž v této době zastával pozici

²⁷² P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 17.

²⁷³ T. STERNECK, *S daněmi*, s. 15–16.

²⁷⁴ P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 22.

²⁷⁵ T. STERNECK, *S daněmi*, s. 15–16.

²⁷⁶ Z. VYBÍRAL, *Člověk*, s. 435–436.

místodržícího v Českém království. Vojsko shromážděné zeměmi Koruny české čítalo deset tisíc mužů. Druhým významným tažením za účasti české reprezentace byl rok 1594, kdy se pod vedením Matyáše Habsburského shromáždilo osmnáct tisíc mužů. V obou případech byl velitelem české hotovosti příslušník rožmberského domu. Při první výpravě to byl Vilém z Rožmberka. Vojsko se pod jeho velením dostalo do oblasti Rábu. Velitelem druhé výpravy českých pánů ke „*krchovu Evropy*“ byl Petr Vok z Rožmberka, jehož vojsko se zastavilo u Prešpurku.²⁷⁷

4. 1. Armády v 16.–17. století

V 16. století můžeme hovořit o dvou typech vojska, a to zemské hotovosti a žoldnéřském vojsku.

Návrh na svolání zemské hotovosti podával vždy panovník před stavy na zemském sněmu. Každý účastník sněmu měl povinnost poskytnout pro zemskou hotovost určený počet vojáků nebo finančních prostředků. Odvod vojáků se prováděl na základě majetkového příznání šlechticů (tzv. šacuňk). Ve většině případů šlechtici uváděli nepřesná data, aby byl odvod poddaných z jejich panství co nejmenší.²⁷⁸ Jiným způsobem svolání zemské hotovosti, nezávislém na odhadu majetku, byl odvod každého pátého, desátého nebo třicátého vojáka z daného panství. Finanční zabezpečení a výzbroj pak poskytovali vojákům ti, kteří se tažení nezúčastnili.²⁷⁹

Na Moravě se používal systém zvaný gildpferde, kdy na základě odhadu majetku, měli šlechtici povinnost postavit určený počet jezdců. Do kompetencí zemského sněmu spadalo rozhodování o způsobu svolávání zemské hotovosti, druhu výzbroje a jmenování velitelů. Zemskou hotovost tvořili dostatečně vyzbrojení vojáci, ovšem s minimálními bojovými zkušenostmi, především to byli obyvatelé měst a venkova.²⁸⁰ Nevýhodou hotovosti byla její těžkopádnost a dlouhá časová prodleva do doby, než se muži shromáždili na určeném místě k mustrování. U vojáků se navíc projevovala neochota opouštět hranice Českého království.

²⁷⁷ J. PÁNEK, *Podíl*, s. 870–871.

²⁷⁸ Šacuňk se neprováděl při každém svolávání zemské hotovosti. Během druhé poloviny 16. století se využívalo pro stanovení odvodů výsledků z let 1557, 1588 a 1599. K tomu P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 54.

²⁷⁹ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 128. Stov. P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 53–54.

²⁸⁰ P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 53–54.

Koncem 16. století se proto prosadil nový trend, kdy se poddaní z branné povinnosti vypláceli. Vybrané peníze pak sloužily na zaplacení žoldnéřského vojska.²⁸¹

Nedostatků ve výcviku a neochotě k boji u poddaných, především sedláků, si byl vědom i Jindřich Hýzrle z Chodů. Ve svém válečném pojednání vyložil své názory v článku s názvem – „*Das man den Bauren in unserm Land keinerlei Wegs die Wehren in die Händ nicht geben soll.*“²⁸² Svou kritiku rozvedl do jedenácti bodů.

Hýzrle především zdůrazňoval rozdíl mezi nevolníky a částečně privilegovanými sedláky.²⁸³ Podle jeho názoru muži, kteří byli donuceni k boji, způsobí více škody než užitku. K potvrzení svých argumentů uvedl Hýzrle vlastní zkušenost – „*frischen Exempl vor wenig Jahren*“,²⁸⁴ kdy se velitelé nedočkali od sedláků vrácení zapůjčené výzbroje a zbraní. Podle Hýzrle se mělo jednat o tři plně vyzbrojené regimenty, celkem tedy kolem pěti set mužů. Dále uvedl, co se s výzbrojí pravděpodobně stalo; muškety a brnění použili sedláci na výrobu pluhů a kopí využili jako tyče na věšení prádla.²⁸⁵ Hýzrle ve spise neuvádí, zda se v celé záležitosti osobně angažoval nebo ji slyšel z doslechu. Situace dokresluje realitu doby, kdy obrana země spočívala na špatně vycvičených sedlácích, jejichž cílem byl co nejrychlejší návrat domů. Hýzrle dále kritizoval jejich nechuť k jakémukoliv boji a přirovnával je k vandrákům, kteří jsou „...*von den Schaben gefressen werden, also auch das Eisen von dem Rost...*“²⁸⁶ Podle Hýzrle postrádali čest a ryzost srdce, proto nemohli dobře bojovat, a nebylo dobré se na ně v případě ohrožení země spoléhat. Upozorňoval na jejich náchylnost ke vzpourám, neposlušnosti vůči rozkazům velitelů a nedostatek morálních hodnot. Byli prý horší než nepřítel – „*türkische Janitscharn*“²⁸⁷ a spíše mysleli na ženy, dům, děti a statek, než aby vykonávali poctivé a statečné činy – „...*Weib, Kinder, Hauß und Hof, als die tat Redlichkeit, und Tapferkeit.*“²⁸⁸ Poddaní se podle něj dali snadno přemluvit ke vzpouře jak ve vojsku proti svým velitelům, tak i vůči vrchnosti – „...*das durch eine einzige aufrührige Person und Anlaitung sie es tentireten sich aus der Leibaigenschaft auszuziehen, den gehorsamb abzulegen, die Obrigkeit vernichten, oder aber aufs wenig ist den Vierden Stand*

²⁸¹ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 128.

²⁸² NM Praha, sign. VI A 12, fol. 168v.

²⁸³ TAMTÉŽ, fol. 169r. Hýzrle doslova píše: „*Zu dem Andern, so ist die Natur in ihnen nicht also beschaffen, das sie ihren aigenen Luft und Willen darein geben und ein genötigter man zu dem Krieg ohne Luft ist 5000 mal schädlicher als nutzer.*“

²⁸⁴ TAMTÉŽ.

²⁸⁵ TAMTÉŽ. „...*das in Mangel des Pflugs Eisen, hat Harnisch und Musqueten leiden müssen, den übrigen Rest der Rost gefressen, und die Spiese zur weschstangen gemacht worden.*“

²⁸⁶ TAMTÉŽ. Hýzrle doslova napsal, že „...*stejně jako všichni vandráci jsou šírání šváby, stejně tak jako železo rzi...*“

²⁸⁷ TAMTÉŽ.

²⁸⁸ TAMTÉŽ.

zu *praetendirn*.²⁸⁹ Využití poddaných viděl Hýzrle v obdělávání půdy a hospodaření. Zařazení sedláků a nevolníků do zemské hotovosti zcela zavrhoval a na závěr celého bodu podpořil své teze příklady o vzpouřách poddaných ve Francii během vlády Jindřicha IV. a v Anglii v době panování Jakuba I.²⁹⁰

Pozitivněji se Hýzrle díval na uplatnění městských obyvatel v zemské hotovosti. Základní výcvik v zacházení se zbraněmi měli absolvovat obyvatelé všech měst a městeček všude tam, kde se nacházel soud – „...*und unsere Burgerschaft in den Städten und Städtlein, welche das ganze oder halbe Gericht haben, zur Defension des Lands zu Fuß abrichten, und die Waffen zuverstehen lernen soll*.“²⁹¹ Podle jeho předpokladů by se v každé usedlosti měl nacházet jeden vyzbrojený muž, kterého by vycvičil zkušený voják. Hýzrle se snažil stanovit počet mužů ze všech krajů, které by bylo možné v případě ohrožení země svolat. Vytvořil proto seznam všech měst a městeček podle jednotlivých krajů v Českém království. Záznamy o počtu obyvatel k nim bohužel už nedoplnil. Vynechal si na ně ovšem místo, takže lze předpokládat, že je plánoval doplnit dodatečně. Do svých návrhů zahrnul i to, že vojsko by se mělo v případě ohrožení Českého království rozdělit na dvě poloviny. Jedna měla zůstat ve vnitrozemí a druhá se měla přesunout k hranicím země, aby případně čelila nepřátelskému vojsku – „...*auch das Volck halbirren, den einen Teil auf der Gränitz Offensive, und den Andern Teil daheimb Defensive verlaßendt*.“²⁹² Hýzrle požadoval přesnou evidenci všech schopných mužů, kterých by mohlo být využito pro účely zemské hotovosti – „*Man, davon man Fendlknecht machen kan, (jedoch zu mercken ist)*.“²⁹³

Co se týkalo obrany hranic, byl si Hýzrle velice dobře vědom absence jakýchkoliv pohraničních pevností. Po vzoru jiných evropských zemí navrhl toto řešení; v případě napadení cizím vojskem se na hranicích českých zemí měla nepříteli postavit armáda domobrany. Ta měla být sestavena ze sedláků žijících v okolí – „...*so soll man in solcher Not zeitlich gute Landwehren (mit den nechst umbliegen den Bauren, (zur verschonung des Soldaten) in zimlicher höch) aufwerfen, und das Fußvolck darein alosirn*...“²⁹⁴ Po příchodu nepřítelů k hranicím se vojsko domobrany mělo položit na nějakém výhodném místě mimo hranice a vyčkat cizího vojska. V případě, že by vojsko nepřítelů bylo příliš silné, měla se česká armáda stáhnout a dát se na ústup. Dále navrhoval, aby silnice byla střežena alespoň pěti nebo šesti muži na koních, kteří by kontrolovali nově příchozí a zjišťovali, odkud

²⁸⁹ TAMTÉŽ.

²⁹⁰ TAMTÉŽ, fol. 170v.

²⁹¹ TAMTÉŽ, fol. 171r.

²⁹² TAMTÉŽ, fol. 171r–171v.

²⁹³ TAMTÉŽ, fol. 174r.

²⁹⁴ TAMTÉŽ, fol. 177r.

dotyčný přišel a jaký je cíl jeho cesty. Hýzrle doporučoval uplatňovat tento způsob střežení hranic především u těžko přístupných míst – „*Die Weg und Straßen soll man allweg mit 5 oder 6 Pferden fleißig battirn oder beraiten laßen, alle gemeine Leut zu Roß und zu Fus, die man begegnet, examinirn, woher sie kommen, wo hin sie wöllen, und was man neus in denen Örthern (da sie herkommen) hört, auf das man im wenigsten aus frembden Örtern möchte erfahren.*“²⁹⁵

Skeptický názor na zemskou hotovost zastával i Zikmund Chotek z Chotkova. Kritizoval především postoj a neochotu českých pánů k finančnímu a materiálnímu zajištění české hotovosti. Šlechta tedy do vojska zemské hotovosti vysílala špatně vyzbrojené vojáky. Sám ve své instrukci uvedl příklad – „*Těž jsem také při témž mustruňku při pěších spatřoval, který z těch krajův vysílali, velmi mizerně s zbraněmi jich jsou je vypravovali...*“²⁹⁶ Chotek vybízel k nápravě současné situace a vyzýval obyvatele českých zemí k obrodě morálních hodnot, aby každý „*...raději podle stavu svého každý živ v skrovnosti a podle možnosti aby byl a raději na sebe k živnosti aneb ku potřebě zemské ty náklady, které pro tu daremní pejchu vy nakládáme, vynaložili a lepší hotovost proti nepříteli svému v zemi, než máme, měli.*“²⁹⁷ Chotek si stěžoval i na neochotu českých pánů poskytnout v případě svolání zemské hotovosti koně – „*...jakož jsem z poručení JMCské na Písku měl tři kraje při mustruňku spatřovati, jak jsou k zemské potřebě spraveni, a to z kraje Plzeňského, Prachenského a Podburského [sic], tu jsem jich nemohl z těch krajův tři set koní i s příznavacími listy jak na to záleží správných vyhledati, též také se při tomž mustruňku vyhledalo, že 20 osob i víc jednoho koně dobře vypraveného jsou nevyslaly.*“²⁹⁸

Výpravy českých pánů do Uher kritizoval ve svém rukopise také Mikuláš Dačický z Heslova (1555–1626), který upozorňoval na pozdní příchody vojáků na bojiště, neúčast na válečných operacích a celkovou zbytečnost veškerého úsilí. Skepticky se stavěl i k profesionalitě jmenovaných českých velitelů a upozorňoval na problémy spojené se zásobováním vojska.²⁹⁹

Špatná organizace vojska v Uhrách nebyla záležitostí výlučně českého vojska. S problémy se potýkalo také císařské vojsko, na jehož nedostatky upozorňovali další doboví autoři. Především to byli Augerius Gislenius Busbecq (1522–1591) nebo Lazar Schwendi (1522 – 1564). Busbecq upozorňoval na nedostatečný výcvik a nezkušenost vojáků: „*Snad*

²⁹⁵ TAMTÉŽ, fol. 177v.

²⁹⁶ F. DVORSKÝ (ed.), *Sněmy*, s. 421.

²⁹⁷ TAMTÉŽ, s. 422.

²⁹⁸ TAMTÉŽ, s. 422. Srov. V. PICKOVÁ, *Císařské vojsko*, s. 791.

²⁹⁹ J. PÁNEK, *Podíl*, s. 871–872.

*každý třetí byl úplný nováček, který nikdy pancéře a zbroje na sobě neměl a nepřítele jakživ neviděl.*³⁰⁰

Žoldněřské vojsko tvořily jednotky profesionálních vojáků. Bojovaly na základě smluvního vztahu se svým velitelem, tedy plukovníkem. K tomu, aby si vojenský podnikatel mohl najmout jednotku vojáků, musel mít předně souhlas od panovníka a dostatek finančních prostředků. Povolení naverbovat vojsko si sjednal šlechtic přímo od panovníka. Jednalo se o tzv. patent. Až poté mohl začít najímat vojáky do své jednotky.³⁰¹ Druhým předpokladem byl dostatek finančních prostředků. Peníze mohl plukovníkovi poskytnout buď panovník, nebo stavý. V době třicetileté války bylo zvykem, že šlechtic najal pro panovníka vojsko ze svých vlastních prostředků výměnou za udělení panovnického regálu, služby u dvora či majetek. Po naverbování mužů a sestavení pluku předvedl velitel vojáky k mustruňku. Všichni muži byli zaevidováni, pořídil se jejich seznam a zkontrolovala se jejich výzbroj a výstroj. Mustruňk neboli přehlídka měli na starost určení úředníci tzv. mustrheři. Poté mohl plukovník a zároveň majitel pluku vstoupit do služeb panovníka či stavů.³⁰² Vznikl tak dvojí vztah, a to mezi panovníkem a velitelem a mezi velitelem a vojáky.³⁰³

Ode dne mustruňku měli žoldněři právo na výplatu žoldu. Majitel takto najaté jednotky byl zároveň jejím velitelem v hodnosti rytmistra, hejtmana a později obrista (plukovníka). Velitel jmenoval do hodnosti nižší důstojníky a přijímal pro své vojáky žold.³⁰⁴ Vojáci měli za své služby dostávat zapláceno každý měsíc. V praxi ale toto pravidlo nebylo dodržováno a žoldněři nedostávali své peníze i několik měsíců. Bylo zcela běžné, že vojáci rabovali v krajích, kde se zrovna nacházeli a chovali se nepřátelsky k tamnímu obyvatelstvu.³⁰⁵ Na najímání podezřelých mužů do armády upozorňoval již Niccolò Machiavelli – „*Vedle znamenitých mužů se hlásí i povaleči, surovci, lidé bez morálky, protože právě válečný čas svědčí nejlépe k ukájení jejich nejhorších pudů.*“³⁰⁶ S kritikou pokračoval i na dalším místě – „*Vždyť jsou to změkčilé tlupy, které se bez hazardu a ženských neobejdou ani den a o poslušnosti a úctě nemají ani potuchy.*“³⁰⁷ Negativní názor na žoldněřské vojsko

³⁰⁰ V. PICKOVÁ, *Císařské vojsko*, s. 791.

³⁰¹ Velitel jednotky (oberst) poslal své zmocněnce (verbíře) do jednotlivých krajů za účelem najmutí vojska. Na veřejném místě byl vyvěšen verbovní patent a zároveň byla zpráva vyhubnována. Případní zájemci z řad zkušených vojáků a nováčků se pak dostavili na určené místo, kde byly dojednány všechny podmínky vstupu do vojska. V případě splnění všech podmínek bylo jméno naverbovaného zapsáno a dotyčný dostal peníze tzv. Laufgeld. Tyto peníze mu měly pokrýt výlohy na cestu na místo mustrování. K. ANDRESOVÁ, *Život žoldněře*, s. 29an.

³⁰² P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 54.

³⁰³ P. MAŤA, *Svět*, s. 443.

³⁰⁴ P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 55.

³⁰⁵ K. ANDRESOVÁ, *Život žoldněře*, s. 29an.

³⁰⁶ TAMTÉŽ, s. 32.

³⁰⁷ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 122an.

měli i čeští autoři. Například český humanista Jan Kocín (1543–1610) připsal vojákům většinu negativních vlastností jako chlípnost, hrubost a nekázeň.³⁰⁸ Stejný názor zastával i Busbecq. Podle jeho názoru to byli „...*lidé zkažení, čtveráci, hráči zadlužili, z měst a obcí pro své nešlechtnosti vypovězení a těm podobní (málo některé vymíníc) téměř všichni.*“³⁰⁹ V kritice pokračoval i na jiných místech a nazýval je „...*chasou nejzlotřilejších a nejzoufalejších lidí Bohu i lidem ohyzdných a nemilých.*“³¹⁰ Podle zprávy z 25. července roku 1566 se mělo v okolí Kladrub položit na 300 rejtarů, kteří brali chudým lidem dobytek, vyháněli obyvatele z domu, ukradli šaty, cínové nádoby, klenoty a peníze.³¹¹

I Jindřich Hýzrle varoval ve své rozpravě vojáky před nevhodným chováním. Podle jeho názoru voják zatížený hříchy nemůže porazit svého nepřítele a postavit se mu s čistým srdcem. Ideálním vojákem byl podle Hýzrle ten, kdo dodržoval morální pravidla a kázeň. Dobrý bojovník by podle něj měl před válkou očistit svou duši pomocí zpovědi a pokání. „*Destwegen und dardurch werden alle ehrliche Soldaten (zumal die große befelich bedienen) vermahnet, das sie sich in Kriegsoccassion so viel als möglich [!] ist, der Unkeuschheit und Unzucht enteusern, damit sie gegen ihren Feinden mit reinem Gewissen desto keckher [!] streiten möchten. Dan welcher Soldat sein Gewissen mit Tod und dergleichen Sünden beschwert und befleckt hat, der kan in der Occasion entweder, nicht recht keckh und herzhafft streiten, oder aber er mus seine Seel wenig achten, und dieselbe in große Gefahr setzen (id est,) wann er dieselbe Todsünd nicht begehrt mit der meisten Gelegenheit abzulegen, zu beuchten, und zu büessen.*“³¹² Doporučoval velícím důstojníkům vojáky v táborech hlídat, aby tak byla zajištěna bezpečnost tamních obyvatel a v ležení panoval klid – „*Aber Weitleuftiger darvon zu discurriren, ist auch ein Praeparatorium zur Verhütung alles Böses, und zur Erhaltung gut Regiment, Erwehrt den Soldaten, die Ausspreng, Beträngnus der Armenleut, Diebstal und Meiderei, und erhelt gute Ordnung im Quartier.*“³¹³

Žold dostávali vojáci vyplacený jednou týdně, měsíčně nebo čtvrtletně. Nejmenší žold dostávali vyplacený pěší střelci a bojovníci vyzbrojení chladnými zbraněmi. Nejlépe placení byli vozatajové a jezdecktvo.³¹⁴ Výše žoldu byla několikrát upravována královskými výnosy a verbovacími listy. Voják sloužící v pěchotě dostával na počátku 16. století 3,5 rýnských zlatých měsíčně, ve druhé polovině 16. století činila výše již 4 zlaté, na počátku 17. století to bylo 6–7 rýnských zlatých. Naproti tomu jezdecktvo bralo na konci 16. století 10–12 zlatých.

³⁰⁸ V. PICKOVÁ, *Císařské vojsko*, s. 792.

³⁰⁹ TAMTÉŽ, s. 793.

³¹⁰ TAMTÉŽ.

³¹¹ P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 55.

³¹² NM Praha, sign. VI A 12, fol. 162v.

³¹³ TAMTÉŽ, fol. 166v.

³¹⁴ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 127.

U kyrysníků to bylo dokonce 14–15 rýnských zlatých, dělostřelci dostávali za své služby 9,5 zlatých rýnských. Výdaje na samotný pluk se přitom pohybovaly kolem 40 000 zlatých.³¹⁵

Výplata žoldu byla základní potřebou všech vojáků, bohužel v praxi byly s výplatou žoldů problémy. Například vojáci v Uhrách nebyli placeni pravidelně nebo nedostávali peníze vůbec. Nedostatek finančních prostředků se projevil hlavně během patnáctileté války, kdy do Vídně chodily zprávy, ve kterých velitelé prosili o oblečení pro své vojáky. Zprávy obsahovaly také informace o rabování vojáků v tamních vesnicích a nevladatelnosti celé armády, která nevěřila slovům svých velitelů o brzkém vyplacení žoldu.³¹⁶

Podobnou zkušenost měl i Jindřich Hýzrle z Chodů, který byl pro peníze na pokrytí potřeb vojska vyslán hned dvakrát. Poprvé mířil s Albrechtem z Valdštejna do Prahy, kde se snažil získat peníze na výplatu žoldnéřů. Druhou cestu podnikl do Vídně, kde měl pro nejaktuálnější potřeby armády vyzvednout 30 000 rýnských zlatých.³¹⁷ Problémy s financemi se opakovaly i o několik let později během třicetileté války, kdy Hýzrle ve službách Ferdinanda II. sháněl peníze, za které by mohl pro císaře najmout vojsko. S naverbováním mužů se Hýzrle stal jejich velitelem, tedy Oberstem (plukovníkem).³¹⁸

Válka v Uhrách byla pro panovníky habsburského soustátí hlavní argument výběru daní v Českém království. I přes obrovské částky, které byly vybrány na daních v českých zemích, byl stav armády velice špatný a císařská pokladna stále prázdná. Porovnávat finanční zajištění obou armád mohl vyslanec Ferdinanda I. v Cařihradě Augerius Busbecq. Podle jeho informací byli vojáci v tureckém vojsku placeni ve stanovený termín a dostávali i mimořádné odměny, což ostře kontrastovalo se situací v císařském vojsku.³¹⁹

Těžkosti při shánění peněz na financování válečných tažení našly odezvu i v Hýzrlově teoretickém pojednání. Na problémy spojené s financováním války poukázal Hýzrle již v jeho druhé části, konkrétně u třetího bodu nazvaného „*Requisitum des Gelts und Waffen*.“³²⁰ Svou lamentaci nad těžkostmi při shánění peněz začal veršovaným pořekadlem – „...o Geld o Welt, Geldt ist die Welt, und Geld will die Welt...“³²¹ Hýzrle považoval dostatek finančních prostředků za to nejdůležitější, co velitel má k přípravě války, nebo naopak k obraně. Peníze pro něj byly prostředkem, díky kterému si velitel mohl zajistit dobré vojsko, potraviny, munici a řemeslníky. Pokud měl velitel dostatek peněz k materiálnímu zajištění armády, vojáci byli více poslušní a lépe přijímali rozkazy – „*Und zumal wann man ja eine gute Regul*

³¹⁵ P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny* II, s. 31, 55.

³¹⁶ V. PICKOVÁ, *Císařské vojsko*, s. 794.

³¹⁷ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 107n.

³¹⁸ TAMTÉŽ, s. 308n.

³¹⁹ V. PICKOVÁ, *Císařské vojsko*, s. 794–795.

³²⁰ NM Praha, sign. VI A 12, fol. 166v–167v.

³²¹ TAMTÉŽ, fol. 166v. V překladu doslova „...ó peníze, ó světe, peníze jsou svět, a peníze chtějí svět...“

*und Justitia unter dem Kriegs Volck erhalten will, so muß man Dieselbe mit ihrer notwendigen Sach versehen, damit man desto khecker [!] kan sie commandirn, und den Gehorsamb von ihnen haben.*³²² Válku považoval Hýzrle za velice nákladnou záležitost a přirovnával jí k rozsáhlému trávicímu systému s nenasytným žaludkem – *„Derentwegen der Krieg bedarf am maisten des Gelds, dann er weitleufftige dennen, und unflätige[n] Magen hat.*³²³

Ve své rozpravě se Hýzrle snažil hledat východisko z všeobecně špatné finanční situace. V osmém bodě své rozpravy navrhl způsob výběru kontribuce pro jednotlivé kraje. Celá část nese příhodný název *„Son wannen in Zeit des Kriegs man das Landvolck bezahlen soll, der 8. Articul.*³²⁴ Na začátku tohoto bodu zdůraznil Hýzrle tradiční rozdělení společnosti vyplývající z učení o trojím lidu. Zdůraznil privilegované postavení panského, rytířského a městského stavu a odkazoval přitom na jejich výlučnou úlohu ochránců duchovních a poddaného lidu – *„...dieweil die drei hochlöbliche Ständ, im Fall der Not ihr Fleisch und Bluet erstrecken müßen, und die Untertanen bei ihren Hauß, Hof und Ackerbau bleiben möchten, damit das Feld und alle menschliche Nahrungen könnten versehen werden...*³²⁵ Vojenská povinnost měla tedy podle Hýzrla spočívat na těchto třech stavech. V další části navrhoval, aby poddaní platili roční daň dva florény. Tato zvláštní daň se měla podle Hýzrla vypsát vždy na tři nebo čtyři roky dopředu, aby tak bylo možné nashromáždit dostatek peněz na případnou válku. Hýzrle vycházel z toho, co se dozvěděl přímo od poddaných. Sedlák by raději zaplatil roční daň dva florény, než aby opustil svoji ženu, děti, dům a statek – *„...und vermeine gänzlich vermög der Erfahrungheit, das der Ackersman viel lieber die 2 Fl[oren] herstrecken wird, als da er von Weib und Kindt, Hauß und Hof ziehen, und die Nahrung verlassen solt, als Ich solches von ihr vielen selbst gehört hab.*³²⁶

V další části Hýzrle vypočítal na základě údajů z berních pramenů výši kontribuce pro jednotlivé kraje. Informace o počtu usedlostí v českých zemích mu poskytl dvorní úředník královské komory Matyáš Jizbický z Jizbic – *„Wie groß aber die Contribution im Land sein kan, so will Ich die Kraiß, vermög der verzeichnus des Herrn Matthias Gisbitzkhi von Gisbitz specificirn, und wie viel ein jeder Kraiß geseßene Bauren hat vermelden.*³²⁷ Hýzrle na základě údajů o počtu usedlých v jednotlivých krajích vypočítal výši kontribuce pro každý kraj zvlášť. Celkový počet usedlostí byl podle Hýzrla 147 533. Pokud by každý zaplatil daň

³²² TAMTÉŽ.

³²³ TAMTÉŽ. Hýzrle zde doslova napsal: *„Z toho důvodu spolyká válka hodně peněz, protože má rozsáhlé trávení a nenasytný žaludek.*“ TAMTÉŽ.

³²⁴ TAMTÉŽ, fol. 177v–179v.

³²⁵ TAMTÉŽ, fol. 177v.

³²⁶ TAMTÉŽ, fol. 178r.

³²⁷ TAMTÉŽ, fol. 178r.

dva florény, celková vybraná částka by za rok činila 295 066 florénů. Za čtyři roky pravidelného výběru daně by vybraná suma mohla být 1 180 264 florénů. V případě vojenského tažení počítal Hýzrle s navýšením daně.

Návrh výše žoldu pro vojáky Jindřich na konci tohoto bodu nestanovil. Toto rozhodnutí zcela ponechával na úvaze jednotlivých velitelů – „...*wie hoch man einen Reuter, einen Doppelsöldner, einen Musquetirer, Fendrich und gemeinen Befelchshaber besolden will, Ich den löblichen Ständen heimgestellt haben.*“³²⁸ Vyslovil názor, že žold by měl být důsledně vyplácen vojsku, které bojovalo mimo hranice českých zemí. Opačný názor vyslovil v případě vojáků, kteří k obraně země nepřekročili hranice a mohli se živit doma. Těmto vojákům nebylo třeba podle Hýzrle žold vyplácet.

Hýzrle varoval před nucením lidí do vojenské služby. Takto naverbovaní lidé byli podle něj nemocní a staří bez jakékoliv chuti po válečných dobrodružstvích. Naopak se spíše klonil k vylepšení podmínek pro vojáky. Především to mělo být ubytování vojska, včasná výplata žoldu a dobří velitelé – „*Zu dem allem, so befind Ich das mancher Haus saß, der Faul, alt und unbeschaffen zu dem Kriegswesen wer, und kein Lust darzu hett, das er sich viel eher umb einen Kriegsman und versuchten Soldaten bewerbet als das er selbst ziehen wolt, und die Soldaten wan sies wissen, das gut Quartier, richtige Bezahlung und erleidenliche Cap[itane] gemacht ist, werden ohne Zweifel den Städten zulaufen, und sich werben laßen.*“³²⁹

Finančním zaopatřením válek proti Turkům se ve své instrukci zabýval i Zikmund Chotek z Chotkova. Podle jeho názoru by nikdo neměl litovat peněz, které vydá na boje s Turky – „*A žádných peněz, kdo co má, proti Turku sobě nemusí litovati; nebo lépe jest penězi sobě pokoj učiniti, nežli, majíc peníze, nepokoje od nepřítelů s manželkou i s dítkami svými užívati.*“³³⁰ V případě výpravy proti Turkům nabádal Chotek k výběru finančních prostředků ve formě tzv. sbírky. Podobně jako Hýzrle vyslovil názor, že peníze by se měly vybírat v dobách míru a následně by z nich mělo být zapláceno vojsko – „...*což z takového pokladu a z sbírky nynější mohlo by se za některý měsíc lidu vojanskému svobodně platiti i mnoho dobrého svěsti.*“³³¹ Na rozdíl od Chotka se Hýzrle při svém návrhu na získání peněz opíral o konkrétní data z berních rejstříků, na základě kterých vypočítal částku, kterou by bylo možné od poddaných vybrat. V tomto kontrastu působí Chotkova představa „*pokladu nemalých peněz*“³³² poněkud naivně.

³²⁸ TAMTÉŽ, fol. 179r.

³²⁹ TAMTÉŽ, fol. 178v–179v.

³³⁰ F. DVORSKÝ (ed.), *Sněmy*, s. 428.

³³¹ TAMTÉŽ, s. 429.

³³² TAMTÉŽ. Srov. V. PICKOVÁ, *Císařské vojsko*, s. 795.

Při svolávání zemské hotovosti bylo několikrát uplatněno pravidlo, že se války zúčastnil každý pátý, desátý nebo třicátý člověk z panství. Ti, kteří se vojenského tažení nezúčastnili, pak měli povinnost zajistit finančně a materiálně toho, kdo se do války vypravil.³³³ Chotek navrhoval, aby každý obyvatel svému vyslanému pěšimu hradil na jeho potřeby 4 kopy míšeňských grošů a jezdcí dokonce 12 kop míšeňských grošů. Mělo být při tom používáno jednoduchého pravidla, totiž – „...*jestliže mnoho statku máš, mnoho vyšeš a mnoho platit budeš, málo-li statků máš, málo vyšeš a málo platit budeš, i tž na hotovejch peněžích kdo má, tolikž musí vyslati z desíti tisíc kůň a pěšiho s půlhákem...*“³³⁴ Množství vyslaných vojáků mělo být podle Chotka odvozené od majetku dotyčného.

Způsob zásobování vojska regulovala panovnická nařízení, rozkazy velitelů a dalších institucí. Byl rozdíl v zaopatření dostatečného množství potravin u pohraničních hradů a polních armád. Do sýpek odevzdávali poddaní desátek z obilí. Velké zásoby obilí se tak soustředily v Komárnu, Nových Zámcích nebo Košicích. Jiná nařízení stanovovala způsob zásobování polního vojska, kdy cena potravin závisela na rozhodnutí stoličnických šlechticů a podžupanů. Zároveň bylo vypočítáno množství potravin, které byly obce schopné vojsku dodat. V případě obzvláště velkého ležení měly obce povinnost potraviny pro vojsko samy přivést. Vzhledem k problémům s výplatou žoldů neměli vojáci za co dané potraviny nakupovat. Vojáci tuto situaci řešili krádežemi v dané lokalitě a rabováním vesnic.³³⁵

Hýzrle se problému zásobování vojska věnoval v bodě s názvem „*Von den Zeug und Kornhaus, der 4 Articul.*“ Hýzrle navrhoval zřízení sýpky v Praze na Novém městě. Doporučoval postavit ji na „*höher und luftiger Ligt.*“³³⁶ Sýpka měla být tedy podle Hýzrla postavena na suchém a vzdušném místě. Okna měla být dostatečně zabezpečena před nálety ptáků, ale bez omezení cirkulace vzduchu. Zrno se podle jeho názoru mělo alespoň dvakrát ročně přehodit – „...*die Fenster mit dicken Dratgütern vermacht, damit die Luft durchtringen könt, und dem Fliegelwerck der Vertrag erwehrt werde, wie aber das Getraidt und das Mehl in den Kässten solle auch sauber vor dem Staub und vor den Meusen erhalten werden.*“³³⁷

4.2. Struktura vojska

Struktura velitelských hodností v první polovině 17. století nebyla ještě pevně zakotvena ve vojenském řádu, ale pouze doporučována. Důstojníky a vojenské úředníky jmenoval do

³³³ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 128. Srov. P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny* II, s. 54.

³³⁴ F. DVORSKÝ (ed.), *Sněmy*, s. 430.

³³⁵ P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny* II, s. 30–31.

³³⁶ NM Praha, sign. VI A 12, fol. 167v–168v.

³³⁷ TAMTÉŽ, s. 168v.

funkce majitel pluku. Počet obsazených hodností tedy zcela závisel na úvaze vojenského podnikatele. Struktura jednotlivých druhů vojsk se vyvíjela během válečného konfliktu, stejně jako se stabilizoval systém velitelských hodností. K definitivnímu ustálení důstojnických hodností došlo až během třicetileté války. Používaly se jak české, tak německé názvy.³³⁸

Nejvyšším velitelem armády byl panovník nebo jiná důvěryhodná osoba, která byla do této funkce jmenována. Mohl to být jiný rodinný příslušník, aristokrat nebo schopný vojevůdce, kterého si panovník najal za peníze. Pojmenování nejvyššího velitele armády nebylo přesně ukotveno. Používala se jména jako polní hejtman, nejvyšší správce, polní maršálek či generál lieutenant. Během třicetileté války v souvislosti s Albrechtem z Valdštejna se objevil titul generalissimus.³³⁹

Zástupcem vladaře nebo jiné pověřené osoby byl generál poručík neboli Generallieutenant. Následoval polní maršál nebo také Feldmarschalck. Generál jezdeckta se nazýval General de Cavalerie a stál na stejné úrovni jako velitel dělostřelectva, tedy General Zeugmeister či Feldzeugmeister. Generálské hodnosti doplňovali ještě polní podmaršálek – Feldmarschalck-Lieutenant a generál strážmistr – Generalwachmeister. Velitelem pluku byl obrist nebo také oberst, česky nejvyšší. Další členění hodností odpovídalo jednotlivým druhům vojsk a bude podrobně rozebráno na následujících stránkách.³⁴⁰

Hýzrle ve své rozpravě doporučoval, aby velitelé byli do svých funkcí dosazováni na základě svých zkušeností a dovedností. Zisk vysoké funkce ve vojsku byl podmíněn panovnickou přízní, jak psal dále Hýzrle. Zároveň vyjádřil jemnou kritiku těchto kritérií pro dosazování vysoké šlechty do důstojnických funkcí – „*Wann das man nur dieselbige mehr durch die Merita und Experiencz, als durch den Favor brauchen, und aus den andern herfür ziehen wolt.*“³⁴¹ Obrana země by podle Hýzrle měla být svěřena do rukou schopného velitele s dostatkem válečnických zkušeností.

V případě nedostatku kvalifikovaných vojáků radil Hýzrle najmout zkušeného muže, který rozumí vojenství a hledat ho třeba mimo hranice Českého království – „*Sonder viel ehe wolte Ich raten, das man in Mangel eines einheimischen dergleichen Soldaten, einen frembden wolversuchten und verständig Kriegsman nehm, und wer er nicht in der Nahe zu erfragen, so soll man denselben in 50, ja in 100 Meilen suchen.*“³⁴²

Naproti tomu tradiční úlohu českých šlechticů, coby přirozených vojenských velitelů, Hýzrle nezavrhoval – „...*aber Gottlob daran ist kein Mangl, weder Zweitel, dan deren unter*

³³⁸ K. ANDRESOVÁ, *Život žoldnéře*, s. 24.

³³⁹ P. KLUČINA, *Třicetiletá válka*, s. 42–44.

³⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 45an.

³⁴¹ NM Praha, sign VI A 12, fol. 161r.

³⁴² TAMTÉŽ, s. 161r–161v.

*den Gebornen und Angenommenen auch in die Cron Böhme[n] einverleibten Grafen und Herren, so viel rittermäßiger Person zu finden sein, die dem Vatterland wol vorstehen können.*³⁴³ Jeho stanovisko bylo pochopitelné o to více, že sám náležel k nižšímu šlechtickému stavu.

Válečnickým dovednostem velicích důstojníků věnoval samostatný oddíl s názvem *„Wem man das Volck in Fall der Not anvertrauen, und das Volck zusammenbringen soll, der 6 Articul.*³⁴⁴ Hýzrl se stavěl skepticky vůči důstojníkům, kteří své válečnické vědomosti čerpali z knih. Ti navíc podle něj odmítali plnit rozkazy svých nadřízených – *„...obzwar schon viel unterschiedliche Personen sich befinden, die gewaltige Discursi von dem Kriegswesens durch die Bücher haben, doch keine Experientia, jedoch pravalirn sich der hohen Commando...*³⁴⁵ Vojsko podle Hýzrla potřebovalo především dobrého velitele, který by se řídil svým rozumem, protože v opačném případě by mohla nastat katastrofa – *„...dan unerfahrner Capitan und unerfahrnes Volck, ist aigene Destruction des Vatterlands.*³⁴⁶

Kritiku vůči velicím důstojníkům vojáků vyjádřil i Lazar Schwendi. Nejvyšší vojenské úřady měly být podle něj svěřovány lidem statečným a zkušeným. V případě, že velící důstojník byl bez praktické válečnické zkušenosti, měl by mít dobré rádce, protože – *„Všelijaká neposlušnost a mnohý neřád v poli pochází z nedostatku a nedokonalosti hlavy a předních oudů.*³⁴⁷

Negativní zkušenosti s velitelským sborem zažil pravděpodobně i Zikmund Chotek z Chotkova. Ten se nebál zcela vyslovit svou domněnku, že schopnými rádci by se měl obklopit především panovník – *„...což takové rady aby JMCská ráčil okolo sebe [míti] zkusilé v vojanských věcech proti JMti všem nepřátelům svým mnohým, mohl by tu od nich mnohu radu vzíti...*³⁴⁸

V 16. a 17. století můžeme hovořit o dvou typech branných systémů, a to zemské hotovosti a žoldněřském vojsku, které se vyznačovaly téměř totožným organizačním členěním. Nejdůležitější rozhodující bojovou silou armády byla pěchota. Ta představovala jádro obrany a stabilitu bitevní sestavy. Početní převaha pěchoty nad jezdectvem se začala vytrácet až během třicetileté války. Do té doby byla pěchota nejpočetnější složkou vojska.³⁴⁹

Zpočátku 16. století se pěchota členila na praporce (kompanie) o síle 300–400 mužů. Koncem 16. století se stal organizační jednotkou pěchoty pluk (regiment). Ten sestával

³⁴³ TAMTÉŽ.

³⁴⁴ TAMTÉŽ, fol. 176r–177r.

³⁴⁵ TAMTÉŽ, fol. 176r.

³⁴⁶ TAMTÉŽ, fol. 176v.

³⁴⁷ V. PICKOVÁ, *Císařské vojsko*, s. 793–794.

³⁴⁸ F. DVORSKÝ (ed.), *Sněmy*, s. 417. Srov. V. PICKOVÁ, *Císařské vojsko*, s. 794.

³⁴⁹ P. KLUČINA, *Třicetiletá válka*, s. 55.

z deseti praporců. Počet mužů v nich nebyl vždy stejný, většinou se jednalo o 150–300 mužů.³⁵⁰ Síla pluku se mohla odvíjet od verbovacího dekretu, který určoval, kolik vojáků bylo třeba naverbovat.³⁵¹ Počátkem 17. století došlo v pěším vojsku k rozlišení na dva druhy vojáků – mušketýry a pikenýry. Rozdíl byl daný typem zbraně, kterou voják používal v boji. Mušketýři používali ručnici s doutnákovým zámkem, zatímco pikenýři byli vyzbrojeni šest metrů dlouhým kopím.³⁵²

Podle německého vojenského teoretika Johanna Jakoba von Wallhausena měl mít jeden pluk 1 500 mušketýrů, 1 200 pikenýrů a 300 rondaširů.³⁵³ Podobnou představu o rozčlenění pluku měl i Jindřich Hýzrle z Chodů, který pravděpodobně převzal Wallhausenovy návrhy. Jeden praporec měl mít podle jeho pojednání alespoň 120 pikenýrů a 180 mušketýrů. Tedy v celém pluku 1200 pikenýrů a 1800 mušketýrů – „...*aufs wenig ist wolt Ich 120 Piki unter ein Fendl, und 180 Musquetierer, kaum unter ein ganzes Regiment 1200 Piki und 1800 Musquetierer...*“³⁵⁴ Hýzrle nebral na zřetel pouze Wallhausenových 300 rondaširů. Ti představovali zastaralý druh pěšáků a do třicetileté války ze sestav pěšáků vymizeli.³⁵⁵

Velitelem pluku a jeho majitelem byl obrist (plukovník). Zástupce se nazýval obristleutenant. Praporu velel hejtman, jeho zástupcem byl leutenant. Nejniže z důstojníků stál fendrych, který se staral o prapor.³⁵⁶ Na začátku třicetileté války dosáhl Jindřich Hýzrle z Chodů pozice plukovníka tedy obrista, když pro Ferdinanda II. sám najal vojsko na obranu Vídně.

Každé vojsko bylo třeba po jeho naverbování vycvičit. Návčik obrany se zaměřoval jak na jednotlivce, tak na celé šiky. Vojáci se učili také zacházet se zbraněmi. Nejsložitější byl výcvik v ovládnání muškety. Od začátku 17. století se využíval tvar bojové sestavy podle nizozemského vzoru. Tento druh bojové sestavy se udržel až do třicetileté války.³⁵⁷

V rovině zemské hotovosti se teorii výcviku pěšího vojska věnoval i Hýzrle ve své rozpravě, a to v článku s názvem „*Von der Musterung und Exercitung des Volcks Reuter und Knecht, der 5. Articul.*“³⁵⁸ Hýzrle navrhoval do každého kraje poslat komisaře, mustrhera a alespoň jednoho dobře vyzbrojeného vojáka. Ti měli v každém městě vybrat a zaevidovat schopnější muže. Kontrola obyvatel se měla provádět v pravidelných intervalech a v případě, že by někdo zestárl, zeslábl nebo se z něho stal mrzák, bylo jeho povinností za sebe poslat

³⁵⁰ P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 55.

³⁵¹ P. KLUČINA, *Třicetiletá válka*, s. 55.

³⁵² P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 73.

³⁵³ P. KLUČINA, *Třicetiletá válka*, s. 58.

³⁵⁴ NM Praha, sign. VI A 12, fol. 175v–176r.

³⁵⁵ P. KLUČINA, *Třicetiletá válka*, s. 58.

³⁵⁶ P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 55.

³⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 75–76.

³⁵⁸ NM Praha, sign. VI A 12, fol. 174v–176r.

náhradu. Všichni schopní muži měli být následně rozděleni a zapsáni podle majetku a usedlosti do seznamu. Zaevidovaným obyvatelům měla být přidělena konkrétní zbraň, se kterou se měli dále seznámit, aby v případě mustrování věděli, jakou zbraní se mají vyzbrojit. V případě, že by se někdo nemohl k přehlídce dostavit, měl za sebe poslat vhodnou náhradu – *„Als dan sollen die Commisari und Musterherrn eine blinde Musterung halten, die Personen unterscheiden, und sie namhaft vermög der Hausäßen in die Roll aufschreiben, und ihnen die Waffen in welche sie sich Armiren sollen, namhaft machen und austeilen, auf das ein jedweder auf der Andern Musterung und im Fall der Occasion ein jedweder Haussaß wüste, mit was Wehr exparirn, oder alters halben teugliche Person schicken soll.“*³⁵⁹

Povinnost zajistit dostatek zbraní mělo podle Hýzrla každé město. Obyvatelé se měli se zbraněmi učit zacházet, aby se v případě nebezpečí mohli efektivněji bránit proti nepříteli – *„Die Städt aber wegen des Vatterlands sollen sich vermög der Ordinanz der Herrn Commisari und Musterherrn verhalten, und dergleichen Wafen vor ihre Inwohner verschaffen...“*³⁶⁰

V případě svolání zemské hotovosti měly být zbraně a uniformy vojákům poskytnuty až po zmustrování nebo po přípravě, do té doby je mělo město uchovávat na radnici – *„Die Waffen und Casaken aber, sollen Soldaten alß baldt sie von der Musterung oder Faction kommen, als bald ein jedweder in seiner Stadt oder Städtlin auf das Rathaus legen, und dem Burgermeister sambt dem ganzem Rath zuverwahren geben, welche gute Achtung und aufsehens darauf geben sollen, das man die Wehren sauber halten soll, und nicht verrosten lest.“*³⁶¹ Hýzrle dále navrhoval přidělit k mužům dva zkušené cvičitele a zkušené vojáky, kteří by obyvatelům měst poskytli základní výcvik v zacházení s mušketou a dlouhým oštěpem. Hýzrle prosazoval způsob cvičení podle 31 bodů nizozemského zacházení se zbraněmi – *„...die sie mit der Musqueten und langen Spieß auf die niederländische Manir in den 31 Punck, exercitiren sollen, auf das sie mit den Wafen geschwind umbzugehen, in die Gewonheit kommen.“*³⁶² Za důležité považoval to, aby si vojáci na své zbraně co nejvíc zvykli a mohli je rychle používat. Nově nabyté zkušenosti si pak měli dále osvojovat a připomínat každou neděli a o svátcích, kdy se měli společně sejít a cvičit si střelbu, aby dobře ovládali především muškety. Na vše měli dohlížet starosta, rada a představení kraje. V případě, že by se někdo na střelnici nedostavil, navrhoval Hýzrle pro dotyčného pokutu – *„...alle Sontag und Feiertäg sollen sie in allen Städten und Städtlin das Ziel schiesen hatten, damit ihnen die*

³⁵⁹ TAMTÉŽ, fol. 175r.

³⁶⁰ TAMTÉŽ.

³⁶¹ TAMTÉŽ, fol. 175r–175v.

³⁶² TAMTÉŽ, fol. 175v.

*Musqueten desto besser in die Gewonheit kom[m]en möchten, darauf sollen auch der Burgermeister und Rath fleißig Achtung geben...*³⁶³

Alespoň jednou ročně se mělo konat velké cvičení. V předem vybrané lokalitě měli vojáci nacvičovat bojové sestavy a zvykat si na život v táboře. Cílem bylo posoudit schopnosti všech vojáků – *„Zu dem allem, soll man auch aufs wenigist alle Jahr eine Generalmusterung, in dem ganzen Land, wo es am bequemlichsten wer, hatten, und das Volck zusammenbringen, diselben 3 oder 4 Tag im Feldt alosiren, damit man ihre Geschicklichkeit sehen, und sie darbei der Quartier gewohnen möchten, jedoch alletag sie aus dem Quartier ausführen, und in die Zug und Schlachtordnung stellen, und ordentlich in die Quartier ziehen lernen.*³⁶⁴

Kritické výtky vůči výzbroji vojáků zaznívali i od velitele císařského vojska v Uhrách Lazara Schwendiho. Nechut' vojáků k boji si vysvětloval absencí slušné výzbroje, protože v případě, že se voják na svou zbraň nemůže spoléhat, je nesmělý.³⁶⁵

Na nedostatečné znalosti vojáků při používání střelných zbraní poukazoval i Zikmund Chotek z Chotkova. Na výcvik pěšího vojska měli podle jeho názoru dohlížet především hejtmani. Problém spatřoval v nedostatečných schopnostech vojáků při manipulaci s ručnicí. Chotek upozorňoval na časté případy, kdy při neopatrném zacházení se zbraní postřelili vojáci sami sebe – *„...též jak v rukou nabíjením i vystřílením pěší od líce ručnice držeti mají, je tak v tom, rejtary i pěší, musí prvé často vyjíždějíc s nimi z ležení do pole cvičiti i probírovati, neb se to mnohokrát přitrefuje, že pro jich mnohou nezvyklost a neumělost, s ručnicemi neumějíc mnozí zacházeti, když na spěch v šlachtorduňku v probírování rejtary i pěších mají vystřelovati, že jeden druhému kulkou dá.*³⁶⁶ Pozornost měli velitelé věnovat i nácviku bojové sestavy – *„...a k tomu každej hejtman rejtary své cvičiti a to tak, aby v pravém běhu uměl týž hejtman rejtary své v šlachtorduňku spěšně spraviti a to nejednou s nimi vyjíždíc z ležení, kdyby se jim k bránění chtěl zastaviti, aby hned uměl týž hejtman v té rychlosti spěšně rejtary své v šlachtorduňk proti nepříteli celý postaviti.*³⁶⁷

Stejně jako Hýzrle, spatřoval Chotek nedostatky v zacházení vojáků se zbraněmi. Základní dovednosti by podle Chotka měli poskytnout hejtmani jednotlivých krajů během mustrování – *„...a takový lid vojanský aby s braněmi jich páni k mustruňku po krajích vypravovali a hejtmane je při témž mustruňku vždycky každého cvičili a jak každý s těmi*

³⁶³ TAMTÉŽ.

³⁶⁴ TAMTÉŽ.

³⁶⁵ V. PICKOVÁ, *Císařské vojsko*, s. 795.

³⁶⁶ F. DVORSKÝ (ed.), *Sněmy*, s. 430.

³⁶⁷ TAMTÉŽ.

*braněmi svými vypraven jest, je spatřovali.*³⁶⁸ Dalším požadavkem bylo vedení evidence o počtu všech pěších a jezdců v českých zemích tak, aby – „...*tak by JMCská vždycky ráčil o počtu lidu jak rejterského tak i pěšího věděti, co jich v počtu po zemích svých má.*“³⁶⁹

Hýzrle i Chotek si byli dobře vědomi nedostatků ve výcviku vojáků, především jejich neobratnosti v zacházení se zbraněmi. Chotek se ve většině případů odvolával na své zážitky zkušeného vojáka, zatímco Hýzrle čerpal především z učebnicových příruček svého současníka Johanna Jakuba von Wallhausena, jehož názory s malými úpravami převzal a přizpůsobil je českému prostředí.

Další významnou složkou vojska bylo jezdectvo. V 16. a 17. století existovaly tři druhy jízdních vojáků – kyrysníci, arkebuzíři a lehcí rejtaři. Zcela svébytným jezdeckým oddílem byli dragouni.

Dragouni se objevili ve druhé polovině 16. století ve Francii. Jejich zakladatelem byl Charles Brissac de Cossé. Ten své mušketýry a pikenýry posadil na koně, aby tak docílil rychlejších přesunů po bojišti. Po příjezdu na určené místo vojáci ze svých koní sesedli a bojovali jako pěchota. V průběhu 16. století se dragouni rozšířili do ostatních evropských zemí. Oproti jezdcům měli horší koně a nižší žold. Ve vojsku se řadili do jednotek kyrysníků nebo arkebuzířů. Jisté samostatnosti dosáhly dragounské oddíly během třicetileté války.³⁷⁰

Pravidelným jezdectvem v raném novověku byli lehcí rejtaři. Tito jezdci nenosili žádnou ochranu zbroj, proto byli rychlejší a pohyblivější. Prosazovali se především jako průzkumné jednotky a vedli nečekané útoky na slabší oddíly nepřítele. K jejich výzbroji patřila šavle a pistole.³⁷¹

Dalším druhem jezdectva byli arkebuzíři, kteří se objevili již v 16. století, a to ve Francii. Označovali se také pojmem karabiniéři nebo bandalíři. Výhodou byla jejich všestrannost. Dalo by se o nich hovořit jako o polotěžké jízdě a proto zvládali plnit úkoly kyrysníků i lehkého jezdectva. Vojenský teoretik Wallhausen je ve své příručce „*Kriegskunst zu Pferd*“ považoval za lehkou jízdu.³⁷² Zbroj arkebuzířů tvořil pouze přední plát a prilba. Ze zbraní u sebe nosili ručnici s kolečkovým zámkem. Na boku měli zavěšenou poboční zbraň. V boji používali dvě střelné zbraně tzv. arkebuzy.³⁷³

³⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 432.

³⁶⁹ TAMTÉŽ.

³⁷⁰ P. KLUČINA, *Třicetiletá válka*, s. 85–87.

³⁷¹ TAMTÉŽ, s. 89.

³⁷² TAMTÉŽ, s. 90.

³⁷³ P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 76.

Elitou jezdeckva byli tzv. kyrysníci. Patřili k nejdražšímu druhu jezdeckva a v bitvách jim náležela rozhodující úloha. Většinu jejich těla pokrývala plátová zbroj. Přední a zadní část zbroje se nazývala kyrys. Po boku měli zavěšený meč, později palaš a dvě jezdecké pistole.³⁷⁴

Organizační jednotku jezdeckva tvořil pluk, který měl mezi 500–1000 jezdců. Pluk se členil dál na kompanie, z nichž každá měla svůj samostatný praporec nazývaný kornet. Několik kompanií pak mohlo vytvořit taktickou jednotku, nazývanou eskadrona.³⁷⁵

Na počátku třicetileté války byl počet mužů v kyrysnických oddílech nepravidelný. Počet jezdců v pluku kolísal mezi 200–600 jezdců. Ke zřízení jezdeckého oddílu byl potřeba patent vydaný panovníkem. Majiteli jezdeckých pluků se většinou stávali významní šlechtici s válečnými zkušenostmi, kteří byli jmenováni do hodnosti plukovníka. Nejvyšší oddíly kyrysníků pocházely z oblasti Valonska.³⁷⁶

Lazar Schwendi vypracoval pro jezdeckvo zvláštní artikule, ve kterých apeloval na morální hodnoty a rytířské cti. Odvolával se při tom na středověký model, kdy bez přímého rozkazu nemohl jezdec vyjet do bitvy. Doporučoval rytmistřům, aby do svých kompanií přijímali pouze bezúhonné muže s dobrou pověstí. V případě nečestného jednání jezdce měl následovat podle Schwendiho trest, a to vyloučení dotyčného z jezdeckva. Zásady Lazara Schwendiho částečně přijal do jezdeckého práva Albrecht z Valdštejna.³⁷⁷

Velice dobré mínění o jezdeckvu měl Jindřich Hýzrl z Chodů, který se tomuto tématu věnoval ve své vojenské rozpravě. Zpočátku se jezdců rekrutovali především z řad šlechticů. Změna sociální skladby v jezdeckvu souvisela s narůstajícím počtem vojáků v evropských armádách během velkých konfliktů 16. a 17. století. Jezdců – nešlechticů se ve vojsku začali důsledně prosazovat od 16. století.³⁷⁸ Hned v úvodu svého bodu o jezdeckvu s názvem „*Eine Meldung von der Reuterei, das 4. Capitel*“³⁷⁹ Hýzrl zdůrazňoval skutečnost, že se bude výhradně zabývat pouze vyššími stavy, tedy pány a rytíři. Pouze z těchto dvou stavů se podle Hýzrla mohli rekrutovat dobří jezdců. Páni a rytíři vlastnili tolik potřebné koně, dobrou výzbroj a byl jich dostatečný počet. Svůj názor na jezdeckvo čerpal Hýzrl z vlastní zkušenosti z roku 1608. V té době se nechal naverbovat do vojska Rudolfa II., který měl politický spor se svým bratrem arciknížetem Matyášem. Na stranu Rudolfa II. se postavilo pouze České království. Nashromážděné vojsko, složené z pěchoty a jezdeckva, bylo podle Hýzrla impozantní. Počet jezdců byl 3 600 mužů, přičemž mezi oddíly byli i proslulí valonští

³⁷⁴ P. KLUČINA, *Třicetiletá válka*, s. 99–103.

³⁷⁵ P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 76.

³⁷⁶ P. KLUČINA, *Třicetiletá válka*, s. 103.

³⁷⁷ Václav M. ŠKORPIL, *O lidu*, s. 36.

³⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 36.

³⁷⁹ NM Praha, sign. VI A 12, fol. 174r–174v.

jezdci.³⁸⁰ Sám Hýzrla při tomto shromáždění velel 300 rejtarů z Libereckého kraje. Vysoký počet jezdců a jejich potencionální síla Hýzrla překvapila – „...und hette zwar selbst nit vermeint, das man solche stattliche wolgebuzte Reuterei hette, wan Ich es A[nno] 1608 selbst nit gesehen hette...“³⁸¹ V případě ohrožení vlasti by podle Hýzrla neměl být problém v Českém království okamžitě shromáždít 6 000 jezdců. Jezdectvo mělo podle Hýzrla zemi chránit, pomáhat jí, pronásledovat nepřítel a držet dobrou stráž. Využití rejtarstva doporučoval i v případě bojů s Turky, Tatary a Uhry – „...so braucht man am maisten die geringe Cavalleria darzu, zumal die Türcken, Tartern, und Ungern...“³⁸²

Zcela opačný názor zastával Zikmund Chotek, který poukazoval na neochotu českých šlechticů poskytnout pro zemskou hotovost dobře vyzbrojeného jezdce a slušné koně. Kriticky ovšem připomínal, že v případě slavnostní události dokázali šlechtici na svoji reprezentaci vynaložit dostatek prostředků a vypravit i 200 koní – „...tu se při nich nákladné a platné koně při témž sjezdu drahně spatřují, jichž někdy se do sta i dvou set i víceji dobře vypravených koní, tolikéž sami i s čeládkou svou v krátkém čase sjeti se jich může...“³⁸³ Proti tomu kontrastně působil žalostný stav výzbroje českých vojáků a neochota stavů vysílat do zemské hotovosti jezdce – „...těž také se při tomž mustruňku vyhledalo, že 20 osob i víc jednoho koně dobře vypraveného jsou nevyslaly...“³⁸⁴

Význam dělostřelectva vzrostl v armádě během 17. století. Využívali se při obléhání a dobývání pevností, ale také při obraně měst. Dělostřelci většinou sloužili v královských zbrojnicích a v případě války byli povoláni k armádě. Většinou se jednalo o výrobce děl, kteří byli dobře seznámeni s technickou stránkou této zbraně a dokázali si v případě potřeby poradit s její opravou. Na agendu spojenou s organizací dělostřelectva dohlížel panovníkem jmenovaný funkcionář, pojmenování bylo v řadě států odlišné – ve Francii se nazýval velmistr, v jiných zemích polní zbrojmistr. K přepravě děl bylo využíváno vozů, které mohlo táhnout až dvanáct koní v závislosti na váze děla. Samostatně se přepravoval střelný prach, střelivo a dělostřelecké nářadí.³⁸⁵ Podle návrhu na organizaci armády z roku 1564 chyběly ve vídeňské zbrojnici zbraně, děla byla příliš těžká nebo naopak malá, zničená byla kola a lafety z vlhkých skladišť a bašt. Lepší stav nebyl ani v Praze. Chyběli zkušení mistři pro lití děl a byl nedostatek cínu.³⁸⁶

³⁸⁰ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 242.

³⁸¹ NM Praha, sign. VI A 12, fol. 174r–174v.

³⁸² TAMTÉŽ, fol. 174v.

³⁸³ F. DVORSKÝ (ed.), *Sněmy*, s. 421.

³⁸⁴ TAMTÉŽ.

³⁸⁵ P. KLUČINA, *Třicetiletá válka*, s. 115an. Srov. P. KLUČINA – R. MARSINA – A. ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny II*, s. 81.

³⁸⁶ V. PICKOVÁ, *Císařské vojsko*, s. 791.

Hýzrle se stal hlavním zbrojmistrem českých stavů v roce 1611, v době kdy se Praha připravovala na vpád žoldnéřského vojska pasovských. Při obraně Malé Strany velel třem stům mušketýrů a čtyřem kartounům. Na žádost císaře Rudolfa rozmístil své „kusy“³⁸⁷ proti Starému Městu, kde se opevnila část stavovské zemské hotovosti, která odmítala císaři složit přísahu. Ke konfrontaci nakonec nedošlo a Hýzrlovi bylo nařízeno zavézt děla „...zpátky do cajkhauzu...“³⁸⁸ Předtím než pasovští definitivně opustili Prahu, žádali od císaře Rudolfa doplnění munice. Ve zbrojnici se ovšem nacházelo velmi malé množství zásob a Hýzrle, který byl tímto úkolem pověřený, odmítl cokoliv pasovskému vojska vydat – „*Tam však už munice zbývalo velice málo a já se strachoval, že by se jí v případě potřeby nedostávalo.*“³⁸⁹ Hýzrlova zkušenost dokumentuje, že stav městské zbrojnice byl žalostný a v zemi bylo málo zbraní a pravděpodobně i střelného prachu. Dostatečné bylo podle Hýzrla pouze množství děl ve staré a nové zbrojnici císaře v Praze – „...*sondern groben Geschutz aber will Ich nicht handeln, dan zu Prag in ihr Kai[serliche] May[estat] alten und neuen Zeughaus derselben zu Defendirung Ihr May[estat] Residenz und des gantzen Lands gnugsamer Vorrat ist.*“³⁹⁰

Během svých cest po říšských městech si Hýzrle prohlédl zbrojnici ve městě Nancy – „*Jiného v témž městě nejní co tak mnoho viděti kromě cajkhauz, v němž jeden velice dlouhej kus 32 noh zdýli.*“³⁹¹ Ve svém pojednání doporučoval vystavět zbrojnici na suchém a slunném místě s pevným podložím, aby zbraně nezrezivěly. Navíc v dostatečné vzdálenosti od obytných domů, aby se tak předešlo neštěstím. Místo by mělo být obeháno vysokou hradbou. Po vystavení zbrojnice by se do ní měly uložit všechny zbraně, válečná výzbroj, munice a palivo – „*Wan dan solches möchte also aufgebaut werden, so gehören darein allerlei Wafen, Kriegsgezeug, Munition und Feuerwerck.*“³⁹²

Ve svém pojednání se Hýzrle zabýval i teorií výroby zbraní a munice a doporučil při tom způsob, jak tento stav vylepšit. Navrhoval do země přivést tři nebo čtyři mistry, kteří by spolu s platnýřskými učni, výrobci prachu a puškaři, za jeden rok vyrobili výzbroj a municí pro čtyři regimenty knechtů – „...*drei oder vier Vornehme Maister ins Land zubringen, welche sich mit gnugsamen Platner gesellen Bichsenmacher und Pulvermacher versehen werden.*“³⁹³ Finanční částku, za kterou by bylo možné výzbroj a municí pro vojáky pořídit, stanovil na sedm nebo osm tisíc zlatých. V případě verbování pak měly být zbraně ihned k dispozici stavům. Hýzrle navíc zmiňoval v rozpravě příklad o zbytečně zrezivělých zbraních

³⁸⁷ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 270 .

³⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 272.

³⁸⁹ TAMTÉŽ.

³⁹⁰ NM Praha, sign. VI A 12, fol. 167v.

³⁹¹ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 129 .

³⁹² NM Praha, sign. VI A 12, fol. 167v.

³⁹³ TAMTÉŽ, fol. 166v.

v Hamburku na lodích v roce 1611 v souvislosti s válkou o jülišsko-klevské vévodství – „...wo sein die Waffen, die man noch auf diese Stund zu Hamburgh auf den Schiffen den Rost verderben laßen...“³⁹⁴ Za dostatečný shledával Hýzrle v zemi počet mistrů, kteří pracovali se sanytrem. Ten byl základní surovinou pro výrobu střelného prachu.

4.3. O příčinách války

Na samotném závěru úvodní části svého pojednání rozvedl Hýzrle čtyři příčiny, které podle něj zapříčiňují válku, tj. stojí u jejího zrodu. Tyto body nebyly nikterak směřované proti Turkům, ale spíše měly obecnější charakter a apelovaly především na lidské ctnosti.

V první tezi uvedl Hýzrle jako důsledek války prvotní hřích. Ten považoval za dědictví od biblického praotce Adama. Ponaučení z tohoto bodu plynoucí bylo následující; válečník by nikdy neměl jednat zbrkle a ve věcech války by se měl řídit rozumem.³⁹⁵

Druhou příčinou vzniku válek byla podle Hýzrla pudová chuť k smilnosti a chlípnosti. Jako příklad uvedl Hýzrle osud města Trója, které bylo celé zničeno jen kvůli antické Heleně. Ta se stala objektem lásky spartského krále Meneláa, který kvůli ní deset let obléhat a následně dobyl toto bájně antické město – „...also auch Troya die berümbte Stadt, ist sie nicht zu grund zerstört worden wegen Wegführung der Schönen Helena.“³⁹⁶

Za třetí příčinu považoval závist a žádostivost lidského pokolení, které tyto vlastnosti převzalo od ďábla. Na dalším místě citoval Aristotela, který napsal, že – „...aus dem Neid erfolgt der Haß, aus dem Haß das Unrecht und üble Nachred, aus dem Unrecht und übel Nachreden, erfolgt Halsstarrigkeit, aus der Halsstarrigkeit, die Rachgirigkeit, aus der Rachgirigkeit der Zorn und Feindschaft, aus Zorn und der Feindschaft, erfolgt der Krieg.“³⁹⁷ Podle této teze vzniká válka na základě špatných lidských ctností.

Čtvrtou poslední příčinou konfliktů byla ctižádost. Jako odstrašující příklad uvedl vojenské tažení Alexandra Velikého (356–323 př. n. l.), slavného starověkého vojevůdce, který své vojsko dovedl až k Indickému oceánu.³⁹⁸

Hýzrlův návrh způsobu obrany země byl směřován k nekonkrétnímu nepříteli. Jako profesionální voják si dokázal vytvořit na Turky objektivní názor, bez toho aniž by ho

³⁹⁴ TAMTÉŽ, fol. 167r.

³⁹⁵ NM Praha, sign. VI A 12, fol. 162r.

³⁹⁶ TAMTÉŽ, fol. 162v.

³⁹⁷ TAMTÉŽ, fol. 162v–163r. V překladu – „...ze závisti se stane nenávisť, z nenávisťi nespravedlnost, z nespravedlnosti zlá pomluva, z ní pak podezřívavost [sledování toho, co druhý dělá], z ní touha po pomstě, z touhy po pomstě hněv a nepřátelství a po nich následuje válka.“

³⁹⁸ TAMTÉŽ, fol. 163r.

ovlivnila habsburská propaganda. Autor vojenské instrukce, Zikmund Chotek z Chotkova, považoval Turka ve svém díle za „...zlého ouhlaního nepřitele Turka všech křesťanův i našich vlastí...“³⁹⁹ Ve své instrukci se snažil vyburcovat českou společnost k tomu, aby se aktivněji podílela na finančních a materiálních nákladech války proti Turkům. Apeloval na morální hodnoty a kritizoval laxní postoj české šlechty.

Zajímavá stanoviska zaujímal český spisovatel a politik Václav Budovec z Budova. V jeho díle *Antialkorán* zazněla výzva k jednotnému postupu všech křesťanů proti Turkům. Vedle kritiky islámského náboženství, poodhalilo jeho dílo způsob uvažování většiny české společnosti. Obyvatelstvo Českého království čerpalo informace o vývoji situace v Uhrách na základě promyšlené habsburské propagandy.⁴⁰⁰

Habsburkové dokázali efektivně využít ve svůj prospěch každý dílčí úspěch císařských vojsk i jednotlivců. V roce 1598 byl čerstvě jmenovaný polní maršál Melchior z Redernu pověřen obranou pevnosti Velký Varadín, která pro Habsburky představovala strategický opěrný bod. Měsíc trvajících obléhání ukončil odchod tureckých vojsk. O vývoji situace informoval svobodný pán z Redernu arcivévodu Maxmiliána III. Habsburského (1558–1618) prostřednictvím korespondence. O rok později byla jeho zpráva vytištěna a zpřístupněna pro širokou veřejnost. Text zprávy dával do kontrastu křesťanskou víru a statečnost proti pohanské víře a zbabělosti. Cílem této zprávy bylo vyzdvižení zásluh Kristových bojovníků a vítězství nad Turky.⁴⁰¹

Ve zprávách přicházejících z uherských bojišť byl Turek považován za tzv. „*krvavého dědičného nepřitele všeho křesťanstva*.“ Toto spojení označovalo antikrista tj. ďábla.⁴⁰² Turek byl tedy v očích křesťanského světa považován za nadpřirozené ztělesnění všeho zla.⁴⁰³

Jako profesionální voják vnímal Hýzrle svého nepřitele v realističtějším světle než jak ho přijímala tehdejší dobová společnost. Ve svém pojednání se výhradně zaměřil na návrh obrany země, tedy defenzívu. Jeho cílem bylo navrhnout způsob, jak co nejlépe zabezpečit zemi před nekonkrétním nepřítelem, tedy nejen Turkem.

³⁹⁹ F. DVORSKÝ (ed.), *Sněmy*, s. 441.

⁴⁰⁰ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 207

⁴⁰¹ M. SVOBODA, „*Relace aneb Historické vyprávění*“, s. 12an.

⁴⁰² TAMTÉŽ, s. 16.

⁴⁰³ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*, s. 207

5. Závěr

Cílem předkládané diplomové práce bylo postihnout názory českých nižších šlechticů na vojenství v českých zemích 16. a 17. století. V časové rovině kladla práce důraz především na předbělohorské období, konkrétně na patnáctiletou válku. Takto vymezený rámec se shoduje s časovým zařazením pramenů, na základě kterých je práce sestavená. Byla to především autorská díla českých šlechticů, Jindřicha Hýzrla z Chodů a Zikmunda Chotka z Chotkova. V těchto dílech interpretovali šlechtici–velitelé své vlastní autentické zážitky a názory na vylepšení vojenského systému tehdejší doby. Vznik vojenských rozprav byl reakcí na politickou situaci v Evropě, která byla od 14. století stále ohrožena tureckou hrozbou. Od roku 1526, kdy Turkové porazili „křesťanské vojsko“ Ludvíka Jagellonského, se hlavní ohnisko střetů vytvořilo u východní hranice nově vznikající habsburské monarchie. Tato situace se promítala do společenského života všech sociálních vrstev. Do války se zapojovali poddaní jako vojáci a čeští šlechtici, kteří v armádě zaujímali především důstojnické pozice.

Vojenská instrukce Zikmunda Chotka vznikla jako reakce na očekávanou patnáctiletou válku a sám autor ji sepsal na žádost českého zemského sněmu v roce 1593. Hlavním účelem Chotkova díla byl morální apel na zlenivělé obyvatelstvo českých zemí. Zdůrazňoval vlastenectví a žádal aktivní zapojení všech obyvatel Českého království do obrany země, a to jak finančně, tak materiálně. Kritizoval českou šlechtu za její pýchu a lakotu spojenou s neochotou poskytovat zemské hotovosti dostatečné množství kvalitních koní a vojenskou výzbroj.

Zcela jedinečným pramenem využitým v této práci byla dosud edičně nezpracovaná vojenská rozprava Jindřicha Hýzrla z Chodů s názvem *Kriegsdiscurs über der hochlöblichen Cron Böhmen Landtdefension*. Tato samostatná rozprava je součástí Hýzrlova německého rukopisu, který je uložen v knihovně Národního muzea. K sepsání rozpravy vyzval Hýzrla zemský sněm roku 1615. Ve svém díle se Hýzrle zaměřil především na návrh obrany země, nikoliv ofenzívu. V díle jsou zakomponovány Hýzrlovy vlastní vojenské zkušenosti, které načerpal během patnáctileté války na uherských bojištích a jeho poznatky z četby. Informace a inspiraci do svého svébytného díla čerpal Hýzrle z dobových děl, především se jednalo o *Kroniku českou* Václava Hájka z Libočan, překlad díla *Politia Historica* od George Lauterbecka a učebnicové příručky Johanna Jakoba von Wallhausena *Kriegskunst zu Fuß* a *Kriegskunst zu Pferd*. Hýzrle se zabýval jednotlivými složkami armády a navrhl vylepšení dosavadního systému; odmítal zapojení nevolníků do české zemské hotovosti, vylíčil způsob výcviku městských obyvatel, poukazoval na nedostatek morálních hodnot u vojáků či navrhl

system výběrů kontribuce od poddaných v Českém království. Nezabýval se pouze strukturou armády, ale kladl důraz na finanční a materiální zaopatření vojáků. Proto se v jeho díle objevily návrhy na výstavbu zbrojnice a sýpky s obilím nebo způsob, jak vojsko zásobovat potravinami. Svou argumentaci podporoval Hýzrle příběhy z historie, předně antického Řecka a Říma, starověku nebo českých dějin. Interpretoval filosofické myšlenky Aristotela, Platóna nebo Diogena Laertia. Pro oživení zařadil do textu několik veršů.

Edice větší části Hýzrlovy rozpravy je součástí této diplomové práce a dovoluje nahlédnout do myšlenkového světa tohoto pozdně renesančního šlechtice. Při interpretaci Hýzrlových názorů jsem do své diplomové práce zahrнула i zde edičně nezpracované části Hýzrlova vojenského díla.

Při srovnání obou děl je Hýzrlovo válečné pojednání propracovanější než Chotkova vojenská instrukce. Patrné je to obzvláště v bodě o výpočtu kontribuce, kde Hýzrle pracoval s přesnými údaji, které mu poskytl úředník královské komory Matyáš Jizbický z Jizbic. V kontrastu s tím Chotek pouze vyzýval ke sbírce peněz na válku, bez toho aniž by uvedl představu konkrétní částky, kterou by bylo potřeba získat.

V dílech Zikmunda Chotka z Chotkova a Jindřicha Hýzrla z Chodů můžeme nalézt shodné názory a myšlenky, především důraz na hrdinnou minulost českého národa, statečnost vojáků a vlastenectví. Oba autoři kritizovali nedostatky ve výcviku vojáků, nepostačující množství výzbroje a kvalitních zbraní. Shodně vyslovili požadavek, aby velící důstojníci měli dostatečnou válečnou praxi. Chotek, který byl o generaci starší než Hýzrle, načerpal většinu svých válečnických zkušeností v konfliktech, které se odehrály před rokem 1593, tedy rokem, kdy sepsal svou vojenskou instrukci. Naopak Hýzrle získal většinu svých zkušeností v Uhrách během patnáctileté války. Tyto zkušenosti pak využil v době intervence pasovského vojska do českých zemí a ve službách Leopolda V. Habsburského. Bohužel žádné z děl těchto autorů nevyšlo nikdy tiskem.

Největším přínosem práce je ediční zpřístupnění vojenské rozpravy Jindřicha Hýzrla z Chodů, která nabízí další badatelské možnosti.

- První z nich je detailnější srovnání Hýzrlovy rozpravy s dalšími soudobými díly a zjištění jejich vlivu na formování Hýzrlových myšlenek. Tímto způsobem by došlo k odlišení Hýzrlových vlastních názorů a informací, které pouze opsal z jiných zdrojů. Předně by to mělo být srovnání s dílem *Politia Historica*.

- Důsledná transliterace textu, aby mohl být použit k jazykovědným účelům, což není cílem této diplomové práce.
- Dodatečné ediční zpracování zbývajících částí rukopisu, které nejsou součástí mé edice.
- Zařazení Hýzrlova Kriegsdiscursu do širšího srovnávacího okruhu s dalšími podobnými díly. Například s dílem Lazara Schwendiho – *Bedenken, was wider den Türken vorzunehmen, und wie man sich verhalten möchte*.
- Detailnější vytěžení a interpretace Hýzrlova myšlenkového světa na základě příběhů z Bible a antické historie, které jsou obsaženy v rozpravě. Tyto informace by se daly využít v bádání o intelektuálních dějinách s důrazem na literární díla, která byla známá v české společnosti raného novověku.
- Informace obsažené v Hýzrlově rozpravě dotvářejí obraz o jeho životě a přibližují hodnoty, na které kladl důraz. Jeho názory ukazují, jak by se měl chovat správný voják, jaké ctnosti má mít. Tímto sám definoval ideál křesťanského rytíře a navázal na své předchůdce, např. Erasma Rotterdamského a další.

6. Seznam použitých pramenů a literatury

6.1. Prameny

6.1.1. Staré tisky

Johann Jacobi von WALLHAUSEN, *Kriegskunst zu Fuß...*, Gedruckt zu Oppenheim bey Hieronymo Gallero, in vorlegung Johann Theod. De Bry, 1615, sign. München, Bayerische Staatsbibliothek – Res/4 A.lat.b 800k Beibd.1, online zde:

http://books.google.cz/books?id=K1dQAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gb_s_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (15. 7. 2013).

Johann Jacovi von WALLHAUSEN, *Kriegskunst zu Pferdt...*, Gedruckt zu Franckfurt am Mayn bey Paull Jacobi, in verlegung Iohann-Theodori de Bry, 1616, sign. München, Bayerische Staatsbibliothek – Res/4 A.lat.b 800k Beibd.2, online zde:

http://books.google.cz/books?id=SldQAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (15. 7. 2013).

Daniel Adam z VEESLAVÍNA, *Politia historica...*, Praha 1606, sign. München, Bayerische Staatsbibliothek – 2 Pol.g. 66m, online zde:

http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10932485_00001.html (15. 7. 2013).

6.1.2. Nevydané prameny

Heinrich Hiesserle von CHODAW, *Reiss-Buch und Leben*, Národní muzeum Praha, sign. VI A 12, fol. 157v–180v, online zde:

http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=0&client= (15. 7. 2013).

6.1.3. Vydané prameny

DVORSKÝ František (ed.), *Sněmy české 1592–1594*, Praha 1895, s. 415–442.

FLAJŠHANS Václav (ed.), *Václav Hájek z Libočan, Václava Hájka z Libočan Kronika česká*. Úvod. R. 644–904 Doba pohanská I, Praha 1918.

FLAJŠHANS Václav (ed.), *Václav Hájek z Libočan, Václava Hájka z Libočan Kronika česká*. R. 905–1100 Zánik pohanství II, Praha 1923.

FLAJŠHANS Václav (ed.), *Václav Hájek z Libočan, Václava Hájka z Libočan Kronika česká*. R. 1101–1253 Čechy vévodské III, Praha 1929.

FLAJŠHANS Václav (ed.), *Václav Hájek z Libočan, Václava Hájka z Libočan Kronika česká*. R. 1254–1347 Čechy královské IV, Praha 1933.

KALISTA Zdeněk (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941.

KALOUSEK Josef (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské*, Praha 1909 (=Archiv český XXIV).

KOLDINSKÁ Marie – MAŤA Petr (edd.), *Deník rudolfínského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997.

MAREK Pavel (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005.

NEDVĚDOVÁ Milada (ed.), *Václav Vratislav z Mitrovic. Příhody*, Praha 1976, online zde: <http://texty.citanka.cz/mitrovic/prtoc.html> (15. 7. 2013).

PALACKÝ František (ed.), *Paměti Pavla Korky z Korkyně*, ČČM 3, 1829, s. 29–32, 4, 1830 s. 443–452.

PÁNEK Jaroslav (ed.), *Jan Zajíc z Házmburka. Sarmacie aneb zpověď českého aristokrata*, Praha 2004.

PÁNEK Jaroslav (ed.), *Václav Březan. Životy posledních Rožmberků I–II*, Praha 1985.

PARKER Geoffrey, *Die militärische Revolution. Die Kriegskunst und der Aufstieg des Westens 1500–1800*, Frankfurt am Main Campus 1990.

PETRÁČKOVÁ Věra – VOGELTANZ Jan (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Praha 1979.

PETRŮ Eduard (ed.), *O válce turecké a jiné příběhy*, Výbor z Diadochu, Praha 1982.

RATAJOVÁ Jana (ed.), *Alžběta Lidmila z Lisova. Rodinné paměti*, Praha 2006.

REJCHRTOVÁ Noemi (ed.), *Václav Budovec z Budova*, Praha 1984.

REZEK Antonín (ed.), *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, Praha 1878, s. 226, zdroj: <http://archive.org/stream/pamtimikuledaic01rezegoog#page/n2/mode/2up> (16. 7. 2013).

6.2. Literatura

6.2.1. Monografie

ANDRESOVÁ Klára, *Život žoldnéře za třicetileté války v kontextu českých zemí*, Praha 2011, nepublikovaná bakalářská práce.

BÍLKOVÁ Petra, *Reflexe turecké problematiky v „Příhodách“ Václava Vratislava z Mitrovic*, Brno 2008, netištěná bakalářská práce, zdroj: http://is.muni.cz/th/108806/ff_b/ (15. 7. 2013).

BOKOVÁ Hildegard – SPÁČILOVÁ Libuše, *Stručný raně novohornoněmecký glosář*, Olomouc 2003.

BŮŽEK Václav a kolektiv (edd.), *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity konflikty*, Praha 2010.

BŮŽEK Václav, *Rytíři renesančních Čech*, Praha 1995.

BŮŽEK Václav – HRDLIČKA Josef, *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997.

BŮŽEK Václav – KRÁL Pavel (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.

BŮŽEK Václav – KRÁL Pavel – HRDLIČKA Josef – VYBÍRAL Zdeněk, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, České Budějovice 2002.

CERMAN Ivo, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008.

ČORNEJOVÁ Iva – KAŠE Jiří – MIKULEC Jiří – VLNAS Vít, *Velké dějiny zemí Koruny české VIII*, Praha 2008.

DÜLMEN van Richard, *Historická antropologie. Vývoj. Problémy. Úkoly*, Praha 2002.

HAMMANOVÁ Brigitte, *Habsburkové. Životopisná encyklopedie*, Praha 2010.

HOLÝ Martin, *Výchova a vzdělání české a moravské šlechty v letech 1500–1620*, nepublikovaná disertační práce, FF UK, Praha 2008.

HORSKÁ Pavla – KUČERA Milan – MAUR Eduard – STLOUKAL Milan, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.

JANÁČEK Josef, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987.

JANOŠŤÁKOVÁ Petra, *Pojetí městské vlády v díle Politia historica Daniela Adama z Veleslavína*, České Budějovice 2011, zdroj: http://theses.cz/id/w38r5s/Diplomov_prece-PJ.pdf (16. 5. 2013).

KLUČINA Petr, *Třicetiletá válka. Obraz doby 1618–1648*, Praha 2000.

KLUČINA Petr, *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby 5.–17. století*, Praha 1983.

KLUČINA Petr – ROMAŇÁK Andrej, *Zbroj a zbraně. Evropa v 6.–17. století*, Praha 2004.

KLUČINA Petr – MARSINA Richard – ROMAŇÁK Andrej, *Vojenské dějiny Československa II (1526–1918)*, Praha 1986.

KOLDINSKÁ Marie, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Cesta intelektuála k popravišti*, Praha 2004.

KOLDINSKÁ Marie, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha – Litomyšl 2001.

KOLDINSKÁ Marie – ŠEDIVÝ Ivan, *Válka a armáda v českých dějinách*, Praha 2008.

KRÁL Pavel, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550–1650*, České Budějovice 2002.

KUBEŠ Jiří (ed.) *Šlechtic na cestách v 16.–18. století*, Pardubice 2007.

KUTÍLKOVÁ Dagmar, *Dějiny odívání. Vojenské odívání*, Praha 2008.

MAŤA Petr, *Svět české aristokracie*, Praha 2004.

MUNCK Thomas, *Evropa sedmnáctého století 1598–1700*, Praha 2002.

Ottův slovník naučný XI, XII, XIV, XVII, Praha 1888–1909.

PÁNEK Jaroslav, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989.

PÁNEK Jaroslav, *Životní příběh Petra Voka*, Praha 1996.

PÁNEK Jaroslav, *Vilém z Rožmberka. Politik smíru*, Praha 1998.

PRCHAL Vítězslav, *Válka, zbraně a zbroj v reprezentačních strategiích české a moravské aristokracie v letech 1550–1750*, nepublikovaná dizertační práce.

PRCHAL Vítězslav a kolektiv (edd.), *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16.–19. století*, Pardubice 2011.

RATAJ Tomáš, *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*, Praha 2002.

ROBERTS Keith, *Angličtí mušketýři 1588–1688*, Brno 2008.

ŠKORPIL Václav, *O lidu jezdeckém. Voják ve válce a revoluci do roku 1848*, Praha 1947.

ŠTOVÍČEK Ivan (red.), *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.

TRESP Uwe, *Söldner aus Böhmen. Im Dienst deutscher Fürsten: Kriegsgeschäft und Heeresorganisation im 15. Jahrhundert. Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich* 2004.

VYBÍRAL Zdeněk, *Bitva z Moháče. Krvavá porážka uherského a českého krále Ludvíka Jagellonského v boji s Osmany 29. srpna 1526*, Praha 2008.

ŽITNÝ Miroslav, *Ideál křesťanského rytířství v očích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku na přelomu 16. a 17. století*, České Budějovice 2011, netištěná diplomová práce, zdroj: <http://theses.cz/id/pkna69/> (13. 4. 2013).

6.2.2. Studie

BALCÁREK Pavel, *Plány Albrechta z Valdštejna na válku proti Turkům*, in: Jiří Mikulec – Miloslav Polívka (edd.), *Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*, Praha 2007, s. 234–241.

ČAPEK Jakub, *Vnímání času raně novověkého válečníka a dvořana*, *Český lid* 84, 1997, s. 89–102.

FLORIÁN Vincenc, *Jindřich Michal Hýzrle z Chodů*, in: 41. výroční zpráva c. k. reálného gymnasia v Domažlicích, Domažlice 1912, s. 1–12.

HOLÝ Martin, *Jindřich Michal Hýzrla z Chodů (1575–1665) a jeho poznávací cesta po střední a západní Evropě v letech 1607–1608*, in: Jiří Kubeš (ed.), *Šlechtic na cestách v 16.–18. století*, Pardubice 2007, s. 35–66.

HRUBÝ František, *Karel ze Žerotína ve válce turecké r. 1594 a 1595*, ČMM 52, 1928, s. 199–217.

JANEČKOVÁ Marie, *Cizí výpůjčky ve slovní zásobě Jindřicha Hýzrla z Chodů*, in: Petr Nejedlý – Boris Lehečka – Miloslava Vajdlová (edd.), *Verba et historia. Igoru Němcovi k 80. narozeninám*, Praha 2005, s. 141–149.

KOLDINSKÁ Marie, *Válka a všední den. Odraz třicetileté války v každodenním životě české šlechty*, *Historie a vojenství* 50, 2001, č. 1, s. 10–23.

PÁNEK Jaroslav, *Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*, ČsČH 36, 1988, s. 856–872, ČsČH 37, 1989, s. 71–84.

PÁNEK Jaroslav, *Turecké nebezpečí a předbělohorská česká společnost*, *Studia Comeniana et historica* 23, 1981, s. 53–72.

PICKOVÁ Věra, *Císařské vojsko v Uhrách v 16. a 17. století očima současníků*, *Historie a vojenství* 1965, s. 789–799.

POLIŠENSKÝ Josef, *Turecká otázka v evropské politice v 16. a 17. století*, in: *Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě v 16. a 17. století II.*, Sborník prací z vědeckého zasedání československo-jugoslávské historické komise v Brně 3.–5. 11. 1975, s. 266–287.

POLIŠENSKÝ Josef – HRUBEŠ Jiří, *Turecké války, uherská povstání a veřejné mínění předbělohorských Čech*, *Historický časopis* 7, 1959, s. 74–103

PRCHAL Vítězslav, *Pernštejnská zbrojnice na pardubickém zámku v 16. století*, *Dějiny a současnost*, č. 8, 2012, s. 39–41.

PROCHÁZKA Jiří, *Habsburská monarchie a státy východní Evropy v obraně proti Turkům na konci 16. století*, ČMM 108, 1989, s. 257–273.

ROBERTS Michael, *The Millitary Revolution 1560–1660*, in: Michael Roberts (ed.), *Essays in Swedish History*, London 1967, s. 195–225.

STERNECK Tomáš, *S daněmi proti Turkům*. Berní peníze, poplatníci a výběřčí na předbělohorské Moravě. *Dějiny a současnost* 24, č. 2., 2002, s. 15–21.

STERNECK Tomáš, *"Mnohem hůře nežli nepřítel."* (Z brněnské každodennosti v době dlouhé války s Turky 1593-1606.), In: *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Matice Moravská, Brno 2003, s. 691–702.

STERNECK Tomáš, *Město, válka a daně*. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou portou (1593–1606), Praha 2008.

VACKOVÁ – ŠÍPOVÁ Jarmila, *Cestopis a životopis Jindřicha Hýzrleho z Chodova z let 1612–1648*. Příspěvek k poznání pozdně renesanční ilustrace v našich zemích, *Umění XI*, 1963, s. 112–123.

ŽITNÝ Miroslav, *Deník Šťastného Václava Pětipeského z Chýš z roku 1605*, in: Václav Bůžek (ed.), *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků* (=Opera historica 13), České Budějovice 2009, s. 187–262.

ŽITNÝ Miroslav, *Keresztes 1596*. Vytváření obrazu prohrané bitvy s Turky a její druhý život, *ČČH* 1, 2013, s. 31–65.

6.3. Internetové zdroje

<http://www.ahfmuenchen.de/Arbeitskreise/empfehlungen.shtml> (10. 4. 2013).

http://de.wikipedia.org/wiki/Maria_von_Sachsen-Weimar (29. 4. 2013).

<http://texty.citanka.cz/hyzrle/> (20. 7. 2013).

http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=0&client= (20. 7. 2013).

http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=0&client= (20. 7. 2013).

<http://texty.citanka.cz/hyzrle/> (20. 7. 2013).

http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=0&client= (20. 7. 2013).

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tvrz_Z%C3%A1lezly_\(1612\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tvrz_Z%C3%A1lezly_(1612).jpg) (20. 7. 2013).

http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=0&client= (20. 7. 2013).

<http://www.etf.cuni.cz/~rovnanim/bible/k/2Pa14.php> (25.3. 2013).

<http://de.wikipedia.org/wiki/Billigkeit> (19.3.2013).

6.4. Zkratky

ČČM	Časopis českého muzea
ČMM	Časopis matice moravské
ČsČH	Československý časopis historický
fol.	folio
NM	Národní muzeum
obr.	obrázek
s.	strana
sign.	signatura

7. Přílohy

7.1. Ediční poznámka

Edice je vypracována na základě německého rukopisu Jindřicha Hýzrla z Chodu. Originál díla je uložen v knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou VI A 12.⁴⁰⁴ Získán byl při koupi roku 1892. Jedná se o papírovou knihu o rozměrech 38 x 27,5 cm s názvem *Raiß Buch und Leben, darinnen begriffen was Ich Henrich Hiesserle von Chodau seider vom ailfften Jar meines Alters, als de Anno 1586 angefangen und fefüret, somit Figuren hiebeineben gezieret, und jetzt aufs new abgeschrieben worden im 1612.*⁴⁰⁵ Rukopis je svázaný v pevných deskách, potažených kůží. Samotný text zahrnuje celkem 185 folií, včetně 65 ilustrací, posledních 19 folií je prázdných. Vznik rukopisu se datuje roky 1611–1613, 1616 a 1621.⁴⁰⁶

Ve své práci se zaměřuji na dosud needitovanou a nevydanou část rukopisu, uvedenou na fóliích 157v–174r, s názvem *Kriegs Discurs über der hochlöbliche Cron Böhmen Landtdefension.*⁴⁰⁷ Je psána dobře čitelnou německou novogotickou polokurzivou. Nadpis editované pasáže je psán frakturou a od celého textu je odlišena červenou barvou s bohatou filigránskou výzdobou.

Autor psal německy, místy se v textu vyskytují latinská či italská slova a jsou psaná humanistickou polokurzivou. Převažují jména historických osobností (*Plinius, Platón, Hagus*) či názvy děl (*Prognostica*).

Při přepisu dokumentu jsem vycházela z práce Ivana Šťovíčka a edičních zásad německého badatele Johannese Schultzeho.⁴⁰⁸ Vzhledem k autorově rozmanitému a nejednotnému způsobu psaní, jsem se snažila text upravit způsobem, aby působil jednotně. Nedůsledný a nejednotný způsob psaní používá autor v celé editované části (*Naid x Neid, Anzahl x Anzal, khan x kan, Leuth x Leut, sie x sy, aigenen x eigenen, Ragion x Region*). S přihlédnutím k této skutečnosti, a k tomu, že edice neslouží jazykovědným účelům, jsem se rozhodla text upravit podle následujících pravidel, aniž by však současně pozbyl autentičnosti.

⁴⁰⁴ Rukopis je i digitálně zpřístupněný na stránkách www.manuscriptorium.com pod stejnou signaturou (6. 3. 2013).

⁴⁰⁵ Vedle německého rukopisu existuje i jeho česká verze uložená v Národním archivu pod signaturou A 215.

⁴⁰⁶ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 381–382.

⁴⁰⁷ Celá needitovaná část rukopisu zahrnuje fol. 157v–180v.

⁴⁰⁸ Ivan ŠŤOVÍČEK (red.), *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie, Praha 2002, s. 61–62. Ediční zásady Johannese Schultzeho lze najít zde: <http://www.ahfmuenchen.de/Arbeitskreise/empfehlungen.shtml> (10. 4. 2013).

Grafémy *-v-*, *-w-* *-i-* a *-u-* jsou přepisovány v samohláskovém významu (*und* místo *vnd*, *baue* místo *bawe*, *treu* místo *trew*, *davon* místo *dauon*, *Festung* místo *Vestung*, *ja* namísto *ia*). Hýzrlé dokonce používá grafém *-u-* ve významu *-v-* i *-f-* (*eruolgt – tedy erfolgt*).

V textu nelze prakticky rozlišit *tz* a *cz* a proto u takových slov zachovávám v přepisu jejich současný tvar (*allerzeit* místo *allerczeit*, *Herz* místo *Hercz*, *ganzen* místo *gantzen*). Podle originálu zachovávám i hláskové posuny (*Bulver* místo *Pulver*).

U slov se zdvojenou souhláskou či samohláskou dochází ke zjednodušení (*und* místo *unnd*, *Luft* místo *Lufft*, *Hilfe* místo *Hilffe*, *Weitleuftig* místo *Weitleufftig*, *begreifen* místo *begreiffen*, *Seligkeit* místo *Seeligkeit*, *Kriegswesen* místo *Kriegsweesen*, *Freundschaft* místo *Freundschaftt*, *streiten* místo *streitten*).

Problematičtěji se jeví slova, u kterých souhláska chybí (chybné psaní slov jako *kan[n]*, *dan[n]*, *wan[n]*, *kön[n]ten*, *mus[s]*, *getren[n]t*, *das* používáno i ve významu *dass*). Aby text nebyl příliš zatížen editorskými zásahy, rozhodla jsem se slova ponechat v původním tvaru.

Při přepisu složenin je užito současného spojeného způsobu psaní (*Landtdefension* namísto *Landt Defension*). Grafémy *-ß-*, *-s-* a *-ss-* jsou zachovány podle předlohy bez rozlišení dlouhého a kulatého *s*. Velká písmena jsou přepisována podle současného úzu na začátku věty u jmen vlastních a podstatných jmen. Písmeno *-y-* je přepisováno podle současného pravopisu (*beisammen* místo *beysammen*, *allerlei* místo *allerley*).

Vzhledem k nejednotnému způsobu psaní je v textu odstraněna nadbytečná souhláska *-h-*. Autor nejednotně zapisoval kupříkladu slova *Sterck* x *Sterck* (někdy píše *Starckh* či *Starck*), *kan* x *khan*, *Volck* x *Volckh*. Text proto sjednocuji a slova ponechávám dle vzoru jednoho tvaru a upravuji v celém textu.

Nejednotné psaní vloženého *-e-* u sloves sjednoceno (*zuschlagen* místo *zueschlagen*).

Nejednotný styl psaní některých slov (*Naid* x *Neid*, *aigenen* x *eigenen*) ponechávám v původní formě a bez zásahů. Přehlásky, které se v textu vyskytují velice zřídka jsou ponechány taktéž podle předlohy (*käm*). U osobních zájmen, jež se vyskytují v textu, je ponecháno velké písmeno pouze tehdy, kdy autor mluví o sobě – *Ich*, ostatní zájmena jsou psána malým písmenem (*uns*, *sie*).

Bez editorských korekcí jsem ponechala slova jako *Teutsche*, *Dochter*, *müglich*, *wider*, *imer* či *bekand* ve správném tvaru *Deutsche*, *Tochter*, *möglich*, *wieder*, *immer*, *bekannt*. Tyto tvary se v textu vyskytují pouze sporadicky a dokreslují tak autorův osobitý slovník. Slova odchylovající se ve velké míře od současné pravopisné normy jsou proto v textu označena tímto znakem [!].

V textu je ponechána autenticita psaní řadových číslovek s velkým písmenem na začátku (*Zum Vierden, Zu dem Zwölften*).

Aby se zachovala autentičnost textu, je interpunkce a rozčlenění odstavců ponecháno dle originálu. Označení stran původního rukopisu je vloženo do editovaného textu tímto znakem /1r/. Přepis arabsky psaných letopočtů a číslovek je zachovávám dle originálu.

Vzhledem k častému výskytu cizích slov doplňuji náležitosti týkající se jejich přepisu. Stejně jako u němčiny je i používání latiny v textu nejednotné (*Judicio x Judicium*).

Grafém *-i-* v textu ve významu samohlásky upravuji na *-j-* (*Judicio* namísto *Iudicio*).

Vedle latiny používá Hýzrlé v textu i italštinu (*Fatica in meliori Forma, pen uirtu e Arme si Acquista il Honore*). Tyto části ponechávám bez úprav a přepisují podle rukopisu.

Osobní jména a vlastní názvy v textu důsledně transliteruji (*Heinrich Hyßerle Neyherrn von Chodau, Plutarchus, Plinius*). V překladu jsou jména převedena do českého tvaru (*Hagius* přepisují jako *Hájek*, *Cyprian Lwowitzky* přepisují jako *Cyprián Lvovický*). Vzhledem k nerozlišitelnosti *-tz-* a *-cz-*, přepisují problematická slova jednotně v celém textu s použitím *-tz-*.

Zkratky jsou v textu rozepisovány do hranatých závorek []. Zájmeno *sy* rozepisováno jako *sie*. Neidentifikovatelná jména či místní názvy označuji [!].

Vzhledem k vazbě diplomové práce nebylo možné text zrcadlově přeložit, proto překlad dané části textu bude umístěn na následující stranu. Poznámky pod čarou jsou uvedeny pouze u německého textu.

Korektury a překlad německého textu: Mgr. Jana Smilová, Mgr. Martina Fraňková, Tereza Opavová.

7.2. Edice

„Bitt dienst fr[ömmigkeit], wo ein verständiger Soldat darüber wird kommen, und lesen, Er wölle ungeschmeichlt dieses in praeiudicio mir nicht annehmen, oder darüber tadeln. Sondern consideriren, das dieses auf keine fortification, viel weniger wieder die Landsstatutn, der Autoritet eines Kaisers oder Königs verstanden wird, sondern auf eine offene Landsdefension, als bis auf dat Cron Böhmen sich befind, und wie man demselben Land könnte eh ist im Fall der Not beispringen, wie folgt.“⁴⁰⁹

„Prosím s veškerou oddaností svým vojenským povinnostem, aby ten soldát, který tuto rozpravu do rukou dostane a její úmysl pochopí, nepřijímal to, co tam psáno, s nějakými předsudky a aby to nehanil (tím ho však ovlivňovat nechci), nýbrž aby uvážil, že byla ne kvůli opevnování psána, tím méně snad proti statutu zemskému nebo proti autoritě císaře či krále, avšak jedině pro otevřenou obranu zemskou, jak ji tehdy Koruna česká potřebovala a jakou by se v této zemi v případě nutnosti bylo mohlo pomoci.“⁴¹⁰

⁴⁰⁹ NM Praha, sign. VI A 12, fol. 157v.

⁴¹⁰ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy*, s. 371–372.

/157v/ Kriegsdiscurs über der hochlöblichen Cron Böhmen¹ Landtdefension, wie dieselbe im Fall der Not (als ein eröffnetes Land) vor dem Feind geschurtz und in der Eil in it dem Landvolck (bis das man zu der Werbung greifen möchte) geschirmet werden, auch allerlei Munition und Victualia. Selbst im Land mechtig sein konten.

Ausgeben und beschrieben von mir Heinrich Hyßerle² Neyherrn von Chodau³ und auf Sales,⁴ Ihr für[stlichen] für[stlichen] Erzherzogen Leopoldi⁵ zu Österreich⁶ auch Ihr für[stlichen] dur[leuchtigen] H[err] Marg[raff]⁷ zu Burgau Rath und Camerern und der hochl[öblich] Ständ in der Cron Böhm[en] bestelt[er] Gen[eral]zeugmeister.

/158r/ Wolgeborne Herrn Herrn Edle und Gestrenge Herrn Ritter. Als Ihr König[liche] May[estat] der hochlöblichen Cron Böhmen, Rāth und Landofficierer, auch Beisitzer der Landrechten, meine großgünstige Herrn Patronen, Vettern, Schwäger und Öhmen.

Auch Ersame und Vösste Herren der Städte Prag Bürger und Inwohner des dritten Stands, meine vielgeliebte Herren und gute Freunde. Neben Einbietung meiner willigen Dienst, sambt Wünschung von Gott dem Allmächtigen, aller glückseeliger Wolfart und guten Zustands.

In massen mir wol bewust, das Ihr Kai[serliche] May[estat], unser allergnädigster König und Herr, sich auf diesen vergangenen Landtag, auf dem Prager Schloß,⁸ mit den hochlöblichen Ständten, wegen einer Landdefension anzustellen, allergnädigst unterredet und entschlossen haben.⁹

Weil dann Ich als ein getreuer Landsman, aus sonderer natürlicher Affection gegen meinen Vatterland, mit Fleisch und Blut, mit Willen und der Tat, demselben zugetan und gehorsamist genaigt bin. So habe Ich diese kleine Fatica in meliori Forma als es sein kan, und das Land, (auch den wolerfahren des Lands) der Augenschein gibt, und mit sich bringt, vor mich in die Födern nehmen, und als dann samentlich alle drei Herrn Ständen in die Hände auf ihre Verbeßerung und gut beduncken raichen wöllen.

¹ Království české, historický státní útvar.

² Jindřich Michal Hýzrle z Chodů (1575–1665), český šlechtic.

³ Chodov, okres Sokolov.

⁴ Zálezly, okres Prachatice.

⁵ Leopold V. Habsburský (1586–1632), biskup pasovský a štrasburský.

⁶ Rakousko, stát ve střední Evropě.

⁷ Karel Rakouský (1560–1618), markrabě z Burgau.

⁸ Pražský hrad, sídlo českých panovníků.

⁹ Hýzrle naráží na generální sněm stavů Koruny české konaný roku 1615.

/157v/ Válečné pojednání o obraně země veleslavného Království českého, jak ho v případě nouze (jako nechráněnou zemi) před protivníkem ochránit, a jak ho rychle (spěšně) zaštitit venkovským lidem (než bude možno přistoupit k verbování), také všelijakou municí a potraviny, které jsou v zemi dostupné.

Vydáno a popsáno ode mě Jindřicha Hýzrle nového pána v Chodově a na Zálezlech,¹ Vaší knížecí, knížecí [milosti] arcivévodovi Leopoldovi v Rakousku také vaší knížecí [milosti] nejjasnějšímu panu markraběti k městské radě a komoře a veleváženým stavům Koruny české k tomu ustanovený hlavní zbrojmistr.

/158r/ Urození páni páni. Vznešení a ctění páni rytíři. Vaše královská výsosti veleslavné Koruny české, radové a zemští úředníci, také přísedící zemského soudu, mí velice přízniví páni opatrovníci, bratřenci, švagři a strýci.

Vážení a stateční páni měst. Pražští měšťané a obyvatelé třetího stavu, moji milovaní páni a dobří přátelé. Z rozkazu podvoluji se službě, s přáním od boha všemohoucího, štěstí, blaho a dobro.

Je mi dobře známo, že jeho císařský majestát, náš nejmilostivější král a pán spolu s veleváženými stavy na posledním zemském sněmu na Pražském hradě hovořili a rozhodli o ustanovení obrany země.

Protože pak jako věrný krajan nakloněný, jsem ze zvláště přirozeného zájmu vůči své vlasti, tělem a krví, vůlí a činem, oddaností a poslušností. Tak mám toto malé dílo v co nejlepší podobě, jaká jen může být vzít a přinést s sebou na ukázkou na požádání země (a vznešených obyvatel), aby potom páni všech tří stavů společně ruku v ruce dosáhli zlepšení a dobrého zdání.

Was aber mich zu diesem Werck bewegen tut, ist nichts anderst, als diese 6. Puncten, zufferist, die Liebe, und Eifer des Vatterlands, das Ander, die treu Beistand und Affection zu demselben. Das Dritte, die Tapferkeit unserer Voreltern, und Vorfahrer, darvon wir in viel einhaimbischen auch ausländischen Cronicken und Historien lesen.

Zum Vierden, fezige zustehende und überal gefehrliche Zeit.

Zum Fünften, die gnedigste Vergleichung Ihr Kai[serliche] May[estat] als König in Böhmen¹⁰ umb die Bewerbung der Landsdefension. Und Zum Sechsten, so befind Ich in viel Historien, das einer nie genugsamb seinem Vatterland dienen und beispringen kan, als ers zu tun schuldig ist. Wie dan solches der Stabeus¹¹ in seinem 37. /158v/ Kap[itel] beschrieben hat, Plato¹² und andere Philosophischreiber, das nach Gott, die ander Ehr sei gehörig dem Vatterlandl.

Laertius¹³ in seinem 10. Buch, und auch der Plutarchus¹⁴ sagen also, das man im Fall der Not, soll dem Vatterland mit Mund und Red, mit Werck und der Tat, mit Fleisch und Blut und allem Vermögen beispringen.

Derentwegen, und dieweilen Ich, meinem Vatterland nicht mit des Samsons¹⁵ Win, weder mit Gedeonis¹⁶ Schwert, noch mit Davids¹⁷ Schlingen, beispringen oder dergleichen Dienst Praestiren kan. Nichts desto weniger habe Ich diesen Discurs demselben mitteilen wollen, wie man eine gute und ordentliche Defension anstellen, und in Vorfällen, der Not zeitlich dem Feind Wiederstand tun möchte. Mit Anhang etlicher schönen exemplarischen und historischen Argumenten, sambt einem kurzen Appendix, woher gemeiniglich und zum maisten die Ursachen des Kriegs und Aufruhr sich pflegen zu erwegen, und nicht zwar ohne Ursach, hat einmal über dieses Königreich Böhaimb, der Cyprian Lwowitzky,¹⁸ ein erfahrner Astronom[us] und geborner Böhaimb in seiner *Prognostica*¹⁹ ausgehen laßen.

¹⁰ Čechy, jedna z historických zemí České republiky.

¹¹ Ioannes Stobaios (kolem 2. poloviny 5. stol. n. l.), řecký spisovatel.

¹² Platón (427–347 př. n. l.), řecký filosof.

¹³ Diogenes Laertius (polovina 3. století n.l.), řecký spisovatel.

¹⁴ Plútarchos (přibližně 46–127 n.l.), řecký spisovatel a historik..

¹⁵ Samson, biblický hrdina.

¹⁶ Gideon, biblický hrdina.

¹⁷ David (cca 1013–973 př. n. l.), biblická postava a třetí izraelský král.

¹⁸ Cyprián Karásek Lvovický ze Lvovic (1514–1574), český matematik, astronom a astrolog.

¹⁹ Jedno z děl Cypriána Karáska Lvovického ze Lvovic.

Co mi ale k tomuto dílu dalo podnět, není nic jiného, než těchto 6 bodů, především láska a horlivost vlasti, zadruhé věrná pomoc a přízeň k ní. Za třetí, statečnost našich předků a předchůdců, o kterých čteme v mnoha místních a cizích kronikách a historiích.

Za čtvrté, dnešní strhující a nebezpečná doba.

Za páté, žádost obrany země dohodnutá jeho císařským majestátem a králem českým [Matyášem se stavy]. Za šesté, jak jsem zjistil v mnoha dějinách, nikdo své vlasti dostatečně nepomohl a neposloužil, jak by měl. Jak popsal Stabeus ve své 37. /158v/ kapitole, Platón a jiní filosofové, že po bohu, náleží sláva vlasti.

Laertius ve své 10. knize a též Plútarchos tedy říkají, že v případě nouze má člověk povinnost pomáhat vlasti ústy a slovy, se zbraněmi a skutky, tělem a krví a veškerým majetkem.

Z toho důvodu, a protože své vlasti nemohu pomoci ani prokázat službu jako Samson svým vítězstvím, ani Gideonovým mečem, ani Davidovým prakem. Chtěl bych přesto tímto pojednáním sdělit, jak připravit dobrou a řádnou obranu a jak v případě nouze včas klást odpor nepříteli. S pomocí několika dalších krásných příkladných a historických argumentů spolu s krátkým dodatkem, který se zabývá uvažováním, odkud obecně a nejvíce příčiny války a povstání pocházejí, to totiž nenapsal Cyprián Lvovický, zkušený astronom a rozený Čech, ve své *Prognostice* bez příčiny.

Ich weiß nicht sagt er, warumb unser herr Gott in der himlischen Constellation über dieses Land so viel Wunderzeichen in kurzer Zeit zumal der Sonnenfinster, Nutzen, ergehen läst, dardurch nichts anderst anzudeuten ist, als Vorgang des Bösen. Und vielleicht sein schon das diese Zeiten, darin[n]en die Lieb, Gottsfürchtigkeit, Warheit und Gerechtigkeit solt, (jedoch respective des Vatterlands) hindan gesetzt und untertruckt werden, Krieg und Zwispaltungen allerseits sich erwegen, daher man nichts anderst gewertig sein kan, als künftigen bösen Zustandts (und darauf spricht er also). Ich wolte was mehrers beisetzen, aber der Plato verbuit mirs.

Plini[us]²⁰ in seiner Beschreibung hat auch Exempli gratia verzeichnet, (da er sagt). Nie hat Gott Erdbiden über die Stadt Rohm²¹ geschehen laßen, das es nicht dardurch eine sonderliche große Veränderung und Üblen, zustand bedeut hat.

Nicht uneben hat auch Joannes Isenaxensis Propheczeit,²² das in dem 1600 Jahr, werden erst der Christenheit alle Wiederwertigkeiten zu stoß[en], /159r/ und sich ersprießen.

Dannhero diese 3. Puncten politischer Weis sehr wol zu observirn sein. Der Erste.

1. Wer in Frieden lebt,

der schau das er nit felt, } dan sein der Fäll mancherlei

2. der ein ruhiges Leben will erhalten,

der versehe sich mit den Waffen bei Zeiten,

3. und wan es bei deinen Nachbarn brent,

schau nit zu, sonder hilt leschn behend.

Dan selig ist das Königreich oder das Land, welches in friedes Zeiten tut die Providentia aller Requisitn, als dergleichen solches die Venedische²³ Res publica tut, zwar das sie gleichwol lange Zeit in Friedenszeiten gelebt.

Nichts desto weniger alle Vorsicherheit des Landstun, als wan sie täglich des Feinds gewertig weren, dergleichen Exempl haben wir von den Römern²⁴, und durch viel andere historische Beschreibungen mehr, und Ich sag, das auch der König oder Potentat selig ist, welcher in Friedeszeiten mit vorsichtigen, waisen und wolerfahrenen, politischen als

²⁰ Gaius Plinius Secundus (23–79 n.l.), římský válečník a filozof.

²¹ Řím, hlavní město Itálie.

²² Blíže neurčená osoba.

²³ Benátky, město na severu Itálie.

²⁴ Římané, obyvatelé Římské říše.

Nevím proč to řekl, proč nám Pán Bůh naší zemi ve svém nebeském plánu seslal v krátké době tak mnoho zázračných znamení, zejména zatmění slunce, neznamená to nic jiného, než příchod zla. A možná už to mají být časy, kdy budou zatlačovány a utiskovány láska, bohabojnost, pravda a spravedlnost (úcta k rodné zemi). Válka a rozpory jsou na všech stranách, proto nemůže být jinak, než zlá budoucnost (o tom tedy mluví). Chtěl bych to více rozvinout, ale Platón mi to zakázal.

Plinius ve svém líčení také zaznamenal půvabné příklady (jak on říká). Bůh nikdy neseslal na město Řím zemětřesení, které by neznamenal zvlášť hrubou změnu nebo nevyvolalo špatný stav.

Ucházející proroctví má také Joannes Isenaxensis, v roce 1600 křesťanstvo narazí na všechny nepravosti a /159r/ odolá [nesnázím].

Proto tyto tři body politických způsobů by se měly dodržovat velice dobře.

1. Kdo v míru žije, ať se na bitevní pole nedívá – jinak přijdou všelijaká neštěstí,
2. ten co si chce udržet klidný život, ať se v těchto časech zaopatří zbraní,
3. a když by u tvého souseda hořelo, nepřihlížej, nýbrž jdi hasit.

Potom požehnané je království nebo země, které v mírových časech činí opatrně všechna svá rozhodnutí, což dělá benátská politika, proto žijí už tak dlouho v míru.

Tím nejmenším je zabezpečit zemi, než aby denně byla vystavena nepříteli, takový příklad máme od Římanů, a více z jiných historických spisů, a jak já říkám, šťastný je král nebo panovník, který je v časech míru veden opatrností, moudrostí a politicky zkušenými obyvateli

heroischen Leuten versehen ist, damit im Fall der Not und Gefahr, er dieselbe beisammen haben, und nicht anderst wo suchen solte.

Dan durch solche Leut acquisirt man gute Policei,²⁵ gut Regiment, gute Übung der Waffen, und nimt dem Feind hinweg viel von seiner Resolution, das er auf mehrers mus bedacht sein, als wan er in ein unverwahrtes Land einfallen wolt.

Solches Exempl haben wir an den Lacedemonierz,²⁶ damit sie ihre unterworfenen Leut zur Defension des Lands brauchen könnten, haben sie ihnen wol versuchte und erfahrene Kriegsleut zu geben damit sie dieselben in allerlei Waffen wieder den Feind exercitirn sollen.

Wie dan demselben Exempl, haben die Römer fleißig nachgefolgt, das sie nicht allein darnach Tapfer in der Kriegsübung worden, sondern auch stattliche und gewaltige Bücher ihrer Taten uns nach ihnen verlaßen haben. Dan solches Werck nicht an der Menge des Volcks gelegen ist; Sondern an der Billichkeit,²⁷ Übung und Erfahrungheit.

Durch solche /159v/ Regl, hat der Tapfere Held und Kriegsman der Xantipa,²⁸ des Atilia Regula²⁹ mächtiges Kriegsheer nit allein geschlagen, und getrent, sondern denselben auch gefangen genommen, welches nit durch gleiche Sterck, sondern durch gute Vorsichtigkeit, Übung und Erfahrungheit, zugangen ist, wie dann auch der Hannibal³⁰ Cartaginiese,³¹ wie wol er wenig Volck gehabt, doch wieder große Anzahl der Römer hat streiten müßen. So hat er sich auf einen Lacedemonischen versuchten Hauptman verlassen, das er ein weil seinen Soldaten soll die gute Kriegsregl unterweisen, und dieselben in den Armis exercitirn, dardurch er auch darnach wieder die Römer den Sieg erhalten, und viel Burgermaister erlegt hat, und nach solcher Victoria³² diese Vers gemacht.

Wer den Sieg begehrt zu erhalten,
der Schau gute Regl zu halten.

Dan wol zu erachten ist, das in aller Occasion sie sei was für eine es will, wo man gute Regl helt, das da allzeit wol zugehet, und wo dieselbe manglt, da ist nichts anderst als die Confusion zu erwarten, als wir dergleichen Exempl zu unsern Zeiten hin und wieder wol erfahren, (und will geschweigen von den alten Geschichten) sonder in frischer Gedächtnus haben.

²⁵ Policei, v 15.–17. století výraz pro vládu, správu a pořádek.

²⁶ Lakedaimonští, obyvatelé řecké obce Sparty.

²⁷ Billigkeit (Gutes und Gleiches), právo soudit na základě přirozeného smyslu pro právo. Více na <http://de.wikipedia.org/wiki/Billigkeit> (19.3.2013).

²⁸ Xanthippos (přibližně pol. 3. století př. n. l.), spartský vojevůdce.

²⁹ Marcus Atilius Regulus (přibližně pol. 3. století př.n.l.), římský vojevůdce.

³⁰ Hannibal Barkas (246–183 př.n.l.), kartáginský velitel a stratég.

³¹ Kartágo, starověké město v severní Africe.

³² Victorie, řecká bohyně vítězství, známá též jako Níké.

než dávnými hrdiny, aby v případě nouze a nebezpečí, aby toto všechno měl pohromadě a nemusel je hledat jinde.

Skrze takové lidi nabývá člověk dobrou vládu, dobrý regiment, dobře vycvičené zbraně [ve smyslu armády]. A tímto bere nepříteli mnoho z jeho odhodlání, protože ten musí toto vše brát v úvahu, [což nemusí], když by chtěl vpadnout do nezabezpečené země.

Takový příklad máme u lakedaimonských. Aby mohli použít porobené lidi k obraně země, přidělili k nim naprosto zkušené vojáky. Ti je vycvičili pro různé zbraně, aby mohli předstoupit před nepřítele.

Tento příklad pak také pilně následovali Římané, a nebyli jen stateční ve vedení války, ale zůstaly nám zachovány i velké knihy o jejich činech. Protože takové konání není závislé na množství lidu, ale na spravedlivosti, cvičení a zkušenosti.

Díky těmto /159v/ pravidlům odvážný hrdina a bojovník Xanthippa porazil mocnou armádu Atilia Regula a vedle toho jej také zajal, což se stalo ne díky síle, ale díky bdělosti, cvičení a zkušenosti, stejně tak Hannibal Kartáginský, přestože měl málo lidu [vojska] musel bojovat proti velkému počtu Římanů. Proto se spolehl na jednoho lakedaimonského velitele v tom, aby předal jeho vojákům dobrá válečná pravidla a nacvičil s armádou jejich používání, aby mohl vyhrát nad Římany a porobit si mnohá města a takto veršoval podle Viktorie –

Kdo si touží zachovat vítězství,
ten se hledí držet dobrých pravidel.

Pak je na zvážení, že při každé příležitosti, je jedno jaká je, při níž se člověk drží pravidel, že směřuje k dobru a kde toto jednání chybí, tam nelze očekávat nic jiného než zmatek, jak je v dnešní době hojně vidíme na mnohých příkladech (a ve starých příbězích je to zamlčeno) a máme je v živé paměti.

Damit Ich aber zu meinem Proposito desto baldere schreiten soll, will ich zuvorderst, meinen groszgünstigen Herren, als Patronen, Vettern, Schwägern und Öhmen, 17. Schöne wol würdige und ritterliche Taten unserer Vorfahrer hiebei setzen, so s[ie] durch gute Einigkeit, gute Regl und Policei, in diesem Vatterland begangen, ihren Feinden Widerstand getan, und so oft sie ihnen ins Land eingefallen, sie wieder aus dem Land geschlagen und vertrieben haben, welche 17. Articul hat der Hagius³³ ein vornehmer Historienschreiber zusammen gebracht, und in die Böhmische Cronika³⁴ eingesetzt, und Ich vermaine, das sie sich herein zu meinem Proposito gar wol schicken mögen, die weilen es die Landsbeschickung vor dem Feind dem Einfall betrifft.

Zu dem Ersten, Anno 794 da frembde Nation in Böhme[en] /160r/ eingefallen haben, da haben die Böhmen dieselbe zurück geschlagen, das ihr wenig zurückkommen sein, und zu dem übrigen so haben sie ihre Waffen erobert und überkommen. Hagius in dem 33. Kapitel.³⁵

Zu dem Andern, A[nn]o 824, da die Sachsen³⁶ bei Besdiekow,³⁷ in grosser Meng ein Böhmen einfielen, haben sie dieselbe in kleiner Anzahl wieder abgeschlagen, und ihrer viel erlegt. Eodem in 4. Cap[itel].³⁸

Zu dem Dritten, A[nn]o 888, des mährischen³⁹ Königs⁴⁰ Volck bei Boianow⁴¹ sein 2mal von den Böhmen aus dem Land in die Flucht geschlagen worden. Eodem im 59. Kap[itel].⁴²

Zu dem Vierden, A[nn]o 1040, des Kaiser Heinrichs⁴³ Volck wird in großer Anza[h]l geschlagen, und aus dem Land wieder vertrieben. Eodem 118.⁴⁴

Zu dem Fünften, A[nn]o 1308, Zwischen Maut⁴⁴ und Chrudim,⁴⁵ haben die Böhmen

³³ Václav Hájek z Libočan (1449–1553), český kronikář.

³⁴ Kronika česká Václava Hájka z Libočan, vznikla v letech 1533–1539.

³⁵ Václav Flajšhans (ed.), *Václav Hájek z Libočan, Václava Hájka z Libočan Kronika česká*. Úvod. R. 644–904 Doba pohanská I, Praha 1918, s. 214–216.

³⁶ Sasové, germánský kmen.

³⁷ Bezděkov, okres Louny.

³⁸ V. Flajšhans (ed.), *Václav Hájek I*, s. 247–250.

³⁹ Velkomoravská říše (8.–9. století), slovanský stát, který se rozkládal na území dnešního Slovenska, Maďarska a České republiky.

⁴⁰ Svatopluk I. (870–894), panovník Velkomoravské říše.

⁴¹ Bojanov, okres Chrudim.

⁴² Václav Flajšhans (ed.), *Václav Hájek I*, s. 337–340.

⁴³ Jindřich III. (1017–1056), římský císař.

⁴⁴ Václav Flajšhans (ed.), *Václav Hájek z Libočan, Václava Hájka z Libočan Kronika česká*. R. 905–1100 Zánik pohanství II, Praha 1923, s. 284–296.

⁴⁴ Vysoké Mýto, okres Ústí nad Orlicí.

⁴⁵ Chrudim, okres Chrudim.

Abych se ale rychleji dostal k vlastnímu tématu mého pojednání, chci nejprve mým veleváženým pánům, jako patronům, bratrancům, švagrům a strýcům připsat 17. hezkých velmi vznešených a rytířských činů našich předků, aby [je] díky jednotě, dobrým pravidlům a *Policei* použili v této vlasti, všem nepřítelům se bránili a tak často, jak vpadali do země, byli poráženi a ze země vyháněni. Těchto 17 článků sepsal vznešený kronikář [historik] Hájek do *České kroniky*. Myslím, že se plně hodí k jádru mého problému, ke chvílím, než je země obeslána zprávou o vpádu nepřítele.

Za první, /160r/ vpadl do Čech národ roku 794, Češi ho zahnali zpět, takže část z útočníků se dostala zpět a zbytku sebrali jejich zbraně a byli podrobeni. Hájek, 33. kapitola

Za další, roku 824 Sasové vpadli ve velkém množství do Čech u Bezděkova, porazilo je opět malé množství Čechů a mnoho jich zabili. Tamtéž, ve 4. kapitole.

Za třetí, roku 888 byl lid moravského krále zahánán u Bojanova podruhé Čechy na ústup. Tamtéž, v 59. kapitole.

Za čtvrté, roku 1040 byl lid krále Jindřicha poražen ve velkém množství [Čechů] a vyhnán ze země. Tamtéž, v 118. kapitole.

Za páté, roku 1308 porazili Češi 3000 svých nepřátel mezi Mýtem a Chrudimí a

3000 ihrer Feind erlegt, und den übrigen Teil aus dem Land verjagt. Eodem in 278 Cap[itel].⁴⁷

Zu dem Sechsten, A[nn]o 1309 auf dem Ratschin⁴⁸ zu Praag, haben die Böhmen die Meisner⁴⁹ geschlagen, und sie zurück abgetrieben. Eodem 280.⁵⁰

Zu dem Siebenden, A[nn]o 1318, die Böhmen haben abermal bei Satz⁵¹ die Meisner geschlagen, das schier keiner davon kommen ist, und ist die Menge ihrer so viel gewesen, das ihrer 10 gegen einem Böhaimb waren, darunter nit mehr als 12 Böhmen geblieben. Eodem 289.⁵³

Zu dem Achten, A[nn]o 1319, der König Johan⁵⁴ hat mit den Böhmen die Osterreicher geschlagen, und mit seiner aigenen Hand den Herzog Heinrich⁵⁵ gefangen, und ihn 3 Jahr zu Birglitz⁵⁶ gefangen gehalten. Eodem 292.⁵⁶

Zu dem Neunden, Nicht allein das sie in ihrem Vatterland schöne Taten wieder ihre F[r]eund begangen haben, sondern auch in andern frembden Ländern, da man ihrer Hülff bedörfft hat, als A[nn]o 1333, da König Johan⁵⁷ seinem Sohn Carl⁵⁸ gen Lutzenburg⁵⁹ mit den Böhmen zu Hülff zug, das sie sich in derselben Schlacht so ritterlich gehalten haben, das sie ihrem König mehr dan 1000⁵⁸ Gefangene fürgestellt und gebracht haben, Eodem 302.⁵⁹ Will geschweigen was /160v/ sie vor Meyland⁶⁰ vor ehrliche und Tapfere Memoria hinter ihnen verlassen haben.

⁴⁷ Václav Flajšhans (ed.), *Václav Hájek z Libočan, Václava Hájka z Libočan Kronika česká*. R. 1254–1347 Čechy královské IV, Praha 1933, s. 206–211.

⁴⁸ Hradčany, část města Prahy.

⁴⁹ Míšeňsko, historická oblast v německém Sasku.

⁵⁰ V. Flajšhans (ed.), *Václava Hájka IV*, s. 211–220.

⁵¹ Žatec, okres Louny.

⁵³ V. Flajšhans (ed.), *Václava Hájka IV*, s. 258–271.

⁵⁴ Jan Lucemburský (1296–1346), německý císař a český král.

⁵⁵ Jindřich Korutanský (1265–1335), korutanský vévoda a český král.

⁵⁶ Křivoklát, okres Rakovník.

⁵⁶ V. Flajšhans (ed.), *Václava Hájka IV*, s. 271–282.

⁵⁷ Jan Lucemburský (1296–1346), německý císař a český král.

⁵⁸ Karel IV. (1316–1378), český král a římský císař.

⁵⁹ Lucemburkové (1310–1437), druhá královská dynastie na českém trůně.

⁵⁸ Václav Hájek z Libočan ve své kronice uvádí „...6000 zbrojných pěších...“ V. Flajšhans (ed.), *Václava Hájka IV*, s. 332

⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 331–334.

⁶⁰ Milán, město v Itálii.

zbytek jeho vojsk pronásledovali. Tamtéž, ve 278. kapitole.

Za šesté, roku 1309 na Hradčanech v Praze porazili Míšeňské a vyhnali je. Tamtéž, ve 280. kapitole.

Za sedmé, roku 1318 porazili Češi Míšeňské znovu u Žatce tak, že z nich vůbec nikdo nepřežil. A to jich bylo tolik, že jich stálo deset proti jednomu Čechovi. Těch tam nepadlo víc než 12. Tamtéž, v 289. kapitole.

Za osmé, roku 1319 se král Jan společně s Čechy utkal s Rakušany a vlastní rukou zajal vévodu Jindřicha, kterého pak držel po tři roky v zajetí na Křivoklátě. Tamtéž, ve 292. kapitole.

Za deváté, takové hezké činy se neděly jen na půdě vlasti, ale i v cizích zemích, které potřebovaly pomoci. Když roku 1333 král Jan se svým synem Karlem Lucemburským a Čechy táhl na pomoc, tak se tito v této bitvě chovali tak rytířsky, že svému králi zajali a přivedli více než 1000 zajatců. Tamtéž, v kapitole 302. Budiž opomenuto, jaké čestné a hrdinské pamětihodné činy za sebou zanechali před /160v/ Milánem.

Zu dem Zehenden, A[nn]o 1082. In Mähren haben die Böhmen, die Österreicher wieder geschlagen, und sehr große Beut von ihnen erobert, und nach Böhaimben mit ihnen gebracht. Eodem 138.⁶¹

Zu dem Ailfften, A[nn]o 1109. In Ungarn⁶² bei Nitra,⁶³ haben die Böhmen die Ungarn geschlagen, gute Beut erobert, und viel gefangene Ungarn in Böhaimben geschickt. Eodem 158.⁶³

Zu dem Zwölften, A[nn]o 1110, die Böhmen haben die Polacken⁶⁴ bei Trutnow⁶⁵ geschlagen, und auch große Beut von ihnen erobert. Eodem 562.⁶⁶

Zu dem Dreizehenden, A[nn]o 1116. König Ladislaus⁶⁷ hat mit den Böhmen, den Steffan⁶⁸ König in Ungarn auf der ungerisch Gränitz geschlagen, und auch große Beut erlangt. Eodem 165.⁶⁹

Zu dem Vierzehenden, A[nn]o 1132, bei der Stadt Amburgh⁷⁰ haben 300 Böhmen 500 Lothringer⁷¹ erlegt, und nur 11. Böhmen geblieben. 115.⁷²

Zu dem Fünfzehenden, A[nn]o 1260, der König Primislaus⁷³ hat mit seinen Böhmen abermal die Ungern bei der Laua⁷⁴ geschlagen, und große Victoria erhalten. Eodem 242.⁷⁵

Zu dem Sechzehenden, A[nn]o 1334, die Böhmen haben mehremals die Ungarn in Mähren⁷⁶ angriefen und geschlagen, ihrer 132 gefangen, und mit sich in Böhmen gebracht, das nur ein einzigen Böhaim geblieben ist, und 4 verwund worden. Eodem 285.⁷⁷

Zu dem Siebenzehenden, A[nn]o 1242. Der König Wenceslaus⁷⁸ hat mehrers mals mit den Böhmen die Österreicher aus Mährland vertrieben, und sie geschlagen, der 5000 auf der Wahlstadt⁷⁹ geblieben sein. Eodem 232.⁸⁰

⁶¹ V. Flajšhans (ed.), *Václav Hájek II*, s. 399–403.

⁶² Uhry, historický státní útvar v Evropě. Území dnešního Slovenska a Maďarska.

⁶³ Nitra, město na Slovensku, okres Nitra.

⁶⁴ Václav Flajšhans (ed.), *Václav Hájek z Libočan, Václava Hájka z Libočan Kronika česká*. R. 1101–1253 Čechy vévodské III, Praha 1929, s. 33–47.

⁶⁴ Označení obyvatel Polského království (1025–1918).

⁶⁵ Trutnov, okres Trutnov.

⁶⁶ V. Flajšhans (ed.), *Václav Hájek III*, s. 47–54.

⁶⁷ Vladislav I. († 1125), český král.

⁶⁸ Štěpán II. (1101–1131), uherský král.

⁶⁹ V. Flajšhans (ed.), *Václav Hájek III*, s. 66–70.

⁷⁰ Amberg, město v Bavorsku.

⁷¹ Hýzrle naráží na vojsko římského krále Lothara III. (1075–1137).

⁷² V. Flajšhans (ed.), *Václav Hájek III*, s. 116–121.

⁷³ Přemysl Otakar II. (1233–1278), český král.

⁷⁴ Bitva u Lávy nad Dyjí roku 1246, rakouské město.

⁷⁵ V. Flajšhans (ed.), *Václava Hájka IV*, s. 15–30.

⁷⁶ Morava, jedna ze tří historických zemí České republiky.

⁷⁷ V. Flajšhans (ed.), *Václava Hájka IV*, s. 334–336.

⁷⁸ Václav I. (1205–1253), český král.

⁷⁹ Krásno, okres Sokolov.

⁸⁰ V. Flajšhans (ed.), *Václav Hájek III*, s. 426–429.

Za desáté, roku 1082 porazili znovu Češi Rakušany na Moravě a mnohé z nich zajali a odvedli s sebou do Čech. Tamtéž, ve 138. kapitole.

Za jedenácté, roku 1109 Češi porazili Uhry v Uhrách u Nitry. Dost jich zajali a mnoho zajatých Uhrů poslali do Čech. Tamtéž, v kapitole 158.

Za dvanácté, roku 1110 porazili Češi Poláky u Trutnova a mnoho jich také zajali. Tamtéž, v 562. kapitole.

Za třinácté, roku 1116 se utkal král Vladislav společně s Čechy s králem Štěpánem v Uhrách na uherské hranici a také dosáhl velkého úspěchu. Tamtéž, v 165. kapitole.

Za čtrnácté, roku 1132 porazilo 300 Čechů na 500 Lotriňanů. Jen 11 Čechů padlo. Tamtéž, v kapitole 115.

Za patnácté, roku 1260 se král Přemysl utkal s Uhry u Lávy a dosáhl tam velkého vítězství. Tamtéž, v kapitole 242.

Za šestnácté, roku 1334 zaútočili Češi několikrát na Moravě na Uhry, jichž 132 zajali a odvedli s sebou do Čech. Při tom byl jen jeden Čech zabit a 4 zraněni. Tamtéž, v kapitole 282.

Za sedmnácté, roku 1242 král Václav několikrát porazil a vyhnal Rakušany z Moravy, porazil je, u Krásna jich zůstalo [=zemřelo] 5000. Tamtéž, v kapitole 232.

Und dergleichen mehrers man von ihrer Tapfer und Redlichkeit in viel unterschiedlichen Historien und bei den Geschichtschreibern finden tut, und Ich verhoff das es nit von Nöten tut, das man demselben soll viel nach gehen, oder nach suchen, dan Gottlob /161r/ ohne Ruhm zu melden, find man noch zu unseren Zeiten, in den niederländischen,⁸¹ ungarischen, und andern ausländischen Ortern, das sich die Böhmen allerzeit ihrem Debito nach, ehrlich und redlich verhalten haben. Und ihr viel solches von den vornembsten Geschlechtern, (will geschweigen von privat versohnen) mit ihrem Fleisch und Blut erzeiget, sondern auch ihr Leben darüber gelassen haben. Und noch Gott unaufgehebt ist kein Zweifel, das dergleichen Leut sich in unserm Vatterland in zimbllicher Anzahl mehr befinden, welche gnugsamb tauglich in dergleichen Occasion des Feinds, und der Kriegsnot, demselben Beistehen und Widerstand tun möchten. Wann das man nur dieselbige mehr durch die Merita und Experiencz, als durch den Favor brauchen, und aus den andern herfür ziehen wolt.

Ich will aber nich, das einer gedencken soll, weilen Ich nur allein von der Böhmischen Nation itzt discurrir, als wann Ich wieder raten wolt die frembde Nation zu befördern, oder dieselbe zugebrauch[en], (nein). Sondern wegen einerlei Ursach halben tu Ich, weilen es nur von einer Landsdefension alhie getract[tirt] wird und das man dergleichen Nation einen, der das Commando an ihm vermöcht haben kan, das es nicht allein dem Vatterland zu großen Ehren reicht. Sondern ist auch wegen eines guten Regiments über Land und Leut, zu mal der armen Unterthanen, mehr sicher, dan Exempli gratia, wo ein wilder und hungericher Wolf unter die Schäflein kombt, so steht der hirt und die herd in der Gefahr, und wo einer nichts verlihren kan, da steckt der Ander das seinig dran, welches wir schon albereit mit unserm Schaden zimbllicher maßen in unserm Land bei frischer Gedächtnus wol erfahren haben.

So viel will Ich aber nur in meinem Vatterland über das einhaimisch Volckdefensive geredt haben, und nicht Offensive in einem frembden Land, darzu Ich allerlei Nation, (will geschweigen nur eine allein) brauchen wolt. Dannenhero auch nicht zu raten ist in einer Extremitet, das man einem unexperimentirtn man das Volck und solches hohes Werck, daran Land und Leut, gelegen were, vertrauen und übergeben solt.

Sonder viel ehe wolte /161v/ Ich raten, das man in Mangel eines einhaimischen dergleichen Soldaten, einen frembden wolversuchten und verständig Kriegsman nemm, und wer er nicht in der Nahe zu erfragen, so soll man denselben in 50, ja in 100 Meilen suchen, begehren und an sich ziehen, aber Gottlob daran ist kein Mangl, weder Zweitel, dan deren unter den Gebornen und Angenommenen auch in die Cron Böhme[n] einverleibten Grafen

⁸¹ Nizozemí, stát na západě Evropy.

A takových příběhů plných odvahy a spravedlnosti lze najít u historiků [kronikářů] mnoho. A já doufám, že nebude nutné, abychom tyto činy následovali. /161r/ Bohu budiž chvála za to, že ještě dnes v Holandsku, Uhrách i na různých místech v zahraničí se Češi zachovali čestně a poctivě. A mnoho z předních rodů (budu mlčet o osobních usmířeních) prokázali svým tělem a krví, nebo zaplatili i životem. A stejně jako není pochyb o nesmrtelnosti Boha, že takoví lidé se v naší zemi nacházejí v mnohem větším množství, které je dostatečné k použití v okamžiku nepřátelství a ohrožení válkou na to, aby stáli při králi a chtěli se bránit. Kéž by se to více posuzovalo podle zásluh a zkušeností, a nebylo k tomu třeba přízně, a mělo by to být vyvozováno z jiných věcí.

Nechci ale, aby si někdo myslel, že když teď mluvím o českém národu, že bych chtěl cizí národy vyzdvihnout nebo snížit. Ale abych z nějaké příčiny činil, zdržuji se jen u obrany země a že člověk v tom stejném národě nemůže najít někoho, kdo může vytvořit jednotku, která dosáhne velkých úspěchů. Ale je také jistější kvůli dobrým jednotkám o zemi a lidech, a také o chudých poddaných, pak díky příkladům, kde divoký a hladový vlk přijde mezi ovečky, tak je ovčák i ovčáčka v nebezpečí, a kde není co ztratit, tam si někdo prosadí to, co bychom k naší škodě ve velkém množství v naší zemi při zdravém rozumu odmítli.

Tak chci ale jen ve své zemi mluvit o obraně zdejšího lidu a ne o ofenzívě na území jiné země, k čemuž se uchylují všechny národy (nemluvím jen o jednom jediném). Z toho také vyplývá, že není radno v nejkrajnějším případě, aby byl lid a tak velký úkol [obrana země] svěřen nezkušenému člověku. Vložit mu do rukou osud země a lidu a dát mu plnou důvěru.

Mnohem více /161v/ bych radil, aby byl při nedostatku takových domácích vojáků najat cizí zkušený muž, který vojenství rozumí. A kdyby nebyl takový v okolí, pak ho hledat o 50, ba i 500 mil dále, požádat ho a přetáhnout na svou stranu. Ale bohudík bezpochyby není nouze o hrabata

und Herren, so viel rittermäßiger Person zu finden sein, die dem Vatterland wol vorstehen können.

Aber es geschicht an viel Orten, das man all[e]rzeit Opinionaliter viel ehe die Ehr einem Frembden, (als dem Vatterland selbst) vergunt, das doch solches alles nur an einem guten Judicio und Experienz gelegen ist, welche Experienz und das Judicium bei vielen guten ehrlichen Soldaten wol auch zu finden wer, wan sie d[as] Glück in hohem befelich, so wol als andere favorisirn wolt, (als zu sagen). Viel gemeine Soldaten werden große Experienz des Kriegswesens haben, und werden des Glücks darinnen sie ihr Judicium zu sehen und zu erkennen geben möchten, beraubt sein.

Derentwegen, dieweil unser Herr Gott allen Menschen seine 5. Sinnen, auch Händ und Füß, manchen gesunden Leib, die Sterck, die Redlichkeit, die Aufrichtigkeit, treues Gemüt, und dergleichen göttliche Favor erzeugen und verleihen tut.

So ist auch nicht zu zweifeln, das von den jenigen, sie sein was Landsart sie wöllen, die Gott vor Augen haben, und sich in dem Kriegswesen üben, das sie auch nicht, (doch einer vor dem andern) Providirn, und ihrem Vatterland wol anstehen möchten. Aber solches Werck, steht alles in unsers Herr Gotts Händen, und eines jedwedern Kriegsherrn Kunst, Favor und Opinion.

Damit Ich aber von diesem Praeambulo ein End mache[n] soll, will Ich noch zu einem kurzen Discurs greifen, wohero sich die Kriege und viel Widerwertigkeiten in den Ländern bisweilen hin und wieder erregen, und entspringen.

In unterschiedlichen Historien find Ich 4. Puncten, /162r/ die den Krieg hin und wieder erwecken, welche Puncten mich verursachen zu exemplificirn diesen meinen Discurs, wie weil soll ein Kriegsman alle unbilliche Occasion fliehen, und zu dem Andern, was massen man sich der Billichkeit halten, und warinnen ein ehrlicher Soldat sich zu brauchen laßen soll.

Und obzwar diese 4. Puncten, sich nicht weiter als auf eine einzige Materia, (der ungebührlichen Begier) extinquirn, so werden sie doch historischer und exemplarisch[er] Weis unterschieden.

Zu dem Ersten, find Ich das den Krieg erweckt, unsere angeborne Sünd, die wir von dem Adam⁸² unserm ersten Vatter durch die natürliche Begier des zeitlichen Wesens ererbet haben, durch welche Begier man vielerlei argumentirn könt, das ja ein absonderer grosser Discurs davon möchte gemacht werden, weil es aber nicht mein Propositum ist will ich nur einen einzigen Exempl aus den Römer geschichten anziehen.

⁸² Jméno Adam pochází z hebrejštiny a v překladu znamená „člověk.“ Podle Bible první stvořený člověk.

a pány nebo rytířské osoby narozené a přijaté do zemí Koruny české. Ti se mohou postavit do čela [vojsk] své vlasti.

Ale na mnohých místech se děje to, že se vždy projevuje více úcty cizinci (než vlasti samotné), což je založeno na dobrém rozhodování a zkušenosti. Takové rozhodnutí a taková zkušenost by byly vidět u mnohých čestných vojáků, kdyby měli štěstí dané shůry, byli stejně upřednostňováni jako ostatní (jak já říkám). Mnozí špatní vojáci jsou oloupeni o mnoho zkušeností s válkou a budou v tom chtít štěstí rozpoznat své právo.

Kvůli takovým a jim podobným tvoří a propůjčuje náš Pán Bůh člověku jeho pět smyslů, ruce a nohy, některým také zdravé tělo, sílu, poctivost, upřímnost, věrnou mysl.

Proto je také nesporné, že takoví [vojáci] chtějí plně příslušet ke své vlasti při její obraně, ti mají Boha před očima a cvičí se v umění války, aniž by z toho (jeden jako druhý) čekali prospěch. Ale toto všechno je vše v rukou našeho Pána Boha a na jednání, přízni a zkušenostech jednotlivých velitelů.

Abych zakončil tuto předmluvu, chci ještě přejít k jedné rozpravě, od které války a mnohé roztržky v zemích někdy vznikají a začínají.

V různých historiích jsem našel 4 body, /162r/ které znovu a znovu vyvolávají válku. Ty mě přivádějí k tomu, abych ve své rozpravě ukázal, jak jim má voják [vojevůdce] ve všech případech utéct, a za další jak se musí k takové špatnosti chovat a chci čestné vojáky varovat.

A přestože tyto 4 body se dále nerozšiřují na další materiál [výklad], přesto je lze rozeznat cestou historie a příkladů.

Za prvé, začíná válka, když dojde na vrozený [prvotní hřích], který jsme zdědili jako přirozenou touhu pomíjivé bytosti od našeho prvního otce Adama. Touto touhou lze mnohokrát argumentovat a mohlo by o ní být sepsáno velké pojednání, protože to však není mým cílem, chci uvést jen jeden jediný příklad z římských dějin.

Als die Römer und Kartaginensi miteinander lange Zeit in großer Freundschaft und guter Correspondenz stunden, aber alsbald, das sie sein innen worden, das in Hispania⁸³ viel Minera von Silber und Gold sich erzeigen. So haben sie die Freundschaft (aus Begier solches einer vor dem andern zu aquistirn) Ad partem gelegt, und beederseits zu den Waffen grieffen, das dardurch ein jämmerliches Blut hat geben, wardurch sie selbst ihrer eigenen Königreich zwei verlohren haben.

Welches sehr wol einem jeden Kriegsman, er sei was Qualitett er wölle, zu einem Exempl sehr wol dient, d[as] er sich erstlich wol bedencken soll, einen unbillichen Krieg anzufangen, oder sich darzu brauchen zu laßen, weder darzu zu raten, nach anzureizen, viel weniger sich darzu bewegen zu laßen.

Die Ander Ursach ist, und erweckt den Krieg, die fleischlichen Begierden und Wollust der Unzucht und Unkeusheit, dardurch unser herr Gott sehr bewegt und über ein Land erzirnet wird.

Exempli gratia in der Stadt Gaaba,⁸⁴ wegen eines Leuiten⁸⁵ Weibs Ehebruch sein 40000⁸⁶ Man[n] erschlagen worden.

Item in der Stadt Sichem⁸⁷ haben des Jacobs Söhne⁸⁸ alle die Inwohner erschlagen, das sie ihrer Schwester mit Unzucht Gewalt angetan haben. So /162v/ ist auch fast ganz Hispania den Barbarn⁸⁹ in die Hand kommen, Ursach halben, das Ihr König der Roderteg⁹⁰ des Grafen Juliani⁹¹ Tochter [!] an ihren Ehren zu schanden hat gemacht.

Derenthalben sie Sanct Jacob⁹² gefragt, was Ursach halben hat unser Herr Gott auf euch so viel Wiederwertigkeit Krieg, Angst und Not verlaßen, als durch eure fleischliche Wollusten, also auch Troya⁹³ die berümbte Stadt, ist sie nicht zu grund zerstört worden wegen Wegführung der Schönen Helena.⁹⁴

⁸³ Hispánie, starověký a středověký výraz pro Pyrenejský poloostrov.

⁸⁴ Hýzrle pravděpodobně odkazuje na biblické město Gibeá, které zaměnil s názvem dalšího biblického města Gaba.

⁸⁵ Kmen Levi, jeden z 12 kmenů izraelského národa.

⁸⁶ V Bibli se mluví o 25 000 pobitých.

⁸⁷ Šekem, biblické město.

⁸⁸ Jákob, biblická postava a třetí praotec izraelského národa. Hýzrle odkazuje na příběh jeho synů zachycený v *Genesis* 34.

⁸⁹ Hýzrle odkazuje na Vizigótskou říši, která se na území Pyrenejského poloostrova zformovala v 6. století.

⁹⁰ Roderich († 711), král Vizigótů.

⁹¹ Hrabě Julián byl podle legendy místodržící města Ceuta, který se spojil s Araby a tím zradil vizigótského krále Rodericha. Jako důvod se uvádí to, že Juliánova dcera, čekala Roderichovo dítě.

⁹² Svatý Jakub starší († 44 n. l.) se podle legendy dostal až na Pyrenejský poloostrov, kde kázal evangelium.

⁹³ Trója, bájně řecké město známé z Homérova díla *Ílias* a *Odyssea*.

⁹⁴ Helena, postava z řecké mytologie.

Římané a Kartaginci byli dlouhou dobu ve velmi přátelských vztazích a dobré korespondenci, až do doby, kdy se dověděli, že se v Hispánii nachází mnoho stříbrné a zlaté rudy. To pak částečně své přátelství odložili (aby získali na druhém toto bohatství) a obě strany sáhly ke zbraním, proto byla žalostně prolévána krev, a tím oni sami přišli o dvě ze svých království.

To slouží každému válečníkovi, ať má jakékoli kvality, jako příklad. [Říká], že si má nejdříve dobře rozmyslet, než začne špatnou válku, nebo se k tomu nechá použít, ani neposlechne takovou radu, nenechá se k tomu vyprovokovat a už vůbec se k tomu nedá pohnout [donutit].

Další příčina zapříčiňující válku je pudová touha a chuť k smilnosti a chlípnosti, kterou námi náš Pán Bůh hodně pohybuje [nutí k něčemu] a rozhněvává země.

Jako příklad slouží případ města Gaba, kde bylo kvůli jedné ženě Levitů zabito 4 000 mužů.

Také ve městě Sichem Jákobovi synové zabíjeli obyvatele za to, že násilně obcovali s jejich sestrami. Proto /162v/ padla skoro celá Hispánie do rukou barbarů a to z té příčiny, že její král Roderteg pošpinil čest dcery hraběte Juliána.

Proto se svatý Jakub ptal, co je příčinou toho, že nás náš Pán Bůh nechal napospas takovým překážkám a nouzi, a také našim tělesným pokušením. Také Trója, slavné město bylo zničeno kvůli únosu krásné Heleny.

Und was soll Ich viel Exempl fürwenden, es kleckel [!] darzu kein Buchpapier, aber den Belesenen ist es wol bekand und unverborgun.

Destwegen und dardurch werden alle ehrliche Soldaten (zumal die große befehlich bedienen) vermahnet, das sie sich in Kriegsoccasion so viel als möglich [!] ist, der Unkeuschheit und Unzucht enteusern, damit sie gegen ihren Feinden mit reinem Gewissen desto keckher [!] streiten möchten. Dan welcher Soldat sein Gewissen mit Tod und dergleichen Sünden beschwert und befleckt hat, der kan in der Occasion entweder, nicht recht keckh und herzhafft streiten, oder aber er mus seine Seel wenig achten, und dieselbe in große Gefahr setzen (id est,) wann er dieselbe Todsünd nicht begehrt mit der meisten Gelegenheit abzulegen, zu beuchten, und zu büessen.

Die dritte Ursach erwegt den Krieg, der Raid, welcher auch aus der unflätigen Begier und des laidigen Teufels Eingebung herfleist, dann wo er dem menschlichen Geschlecht umb die Seelen Seligkeit wer nicht naidig gewesen, nimmermehr hetter sich unterstanden, Adam und Eva unsere Voreltern zu betriegen, welches ihm nach, gegen der menschlichen Natur anhengig ist. Exempl haben wir an dem Kayn,⁹⁵ da er den Abel⁹⁶ seinen Brudern aus lauterm Raid erschlagen hat. So haben die Brüder des Josephs,⁹⁷ auch Gelegenheit gesucht ihn aus Haß und Naid zu töden. Ja die zu den unsern Herrn zu kreuzigen, und Romulus⁹⁸ hat seinen eigenen Brudern erschlagen, damit die Stadt Rom, von ihme allein den Nahmen haben möchte.

Derentwegen hat Aristotiles⁹⁹ wol gesagt, das aus dem Neid erfolgt der Haß, aus dem Haß das Unrecht und üble Nachred, aus dem Unrecht und übel Nachreden, erfolgt Halsstarrigkeit, aus der Halsstarrigkeit, /163r/ die Rachgirigkeit, aus der Rachgirigkeit der Zorn und Feindschaft, aus Zorn und der Feindschaft, erfolgt der Krieg.

Und der Krieg aber erweckt alle Ungelegenheit der guten Statuten, und Policei bringet in Verderbnus Land und Leut, und verendert viel Gutes in Böses, und auch viel Böses in Gutes.

Derentwegen aber einem jeden ehrlichen Soldaten wol zu raten ist, das er sich vor dem Neid hütte, es sei dan, das er in seinem Vornehmen kein Glück haben wolt, dan durch den Neid kan sich mehr Böses zutragen, und einer kan selbst allein nie alles umbgreifen sondern mus den andern ihren Teil auch vergün[n] en.

⁹⁵ Kain, biblická postava, syn Adama a Evy.

⁹⁶ Ábel, biblická postava, syn Adama a Evy.

⁹⁷ Josef, biblická postava, syn Jákoaba.

⁹⁸ Romulus, postava z římské mytologie, jeden z mýtických zakladatelů Říma.

⁹⁹ Aristoteles, řecký filosof, žák Platóna.

Na to, abych uváděl příklady by mi nestačila jedna kniha, ale sečtělým je to známé a neskryté.

Proto jsou všichni čestní vojáci (když plní velké úkoly), nabádáni, aby se zdrželi necudností a divokostí i při válečných příležitostech tak, jak je to možné, aby se mohli proti svým nepřátelům postavit s čistým svědomím. Protože když voják své svědomí pošpiní vraždou a podobnými hříchy, tak buď nemůže bojovat opravdu směle a srdcem, nebo musí jen málo dbát na svou duši a tím ji vystavuje nebezpečí, když netouží co jen to jde, odložit smrtelné hříchy, vypovídat se z nich, být zatracen.

Třetí příčina probouzející válku vyplývá z veliké závisti a žádostivosti, nepříjemné ďáblově danosti. Protože kdyby on nezáviděl lidskému rodu blaženost duše, nikdy by se neopovážil podvést naše prarodiče Adama a Evu, což je proti lidské přirozenosti. Jako příklad slouží Kain, který zavraždil svého bratra Ábela z čisté závisti. Také Josefovi bratři hledali příležitost, aby jej zavraždili kvůli nenávisti a závisti. Také ti, kdo ukřižovali našeho Pána [Krista], a Romulus zabil svého bratra, aby neslo město Řím jeho jméno.

Proto řekl Aristoteles, že ze závisti se stane nenávist, z nenávisti nespravedlnost, z nespravedlnosti zlá pomluva, z ní pak podezřívavost [sledování toho, co druhý dělá], z ní touha po pomstě, /163r/ z touhy po pomstě hněv a nepřátelství a po nich následuje válka.

A ta probouzí všechny špatné věci a přivádí do záhuby zemi a lidi, a mnoho dobrého mění ve špatné a také mnoho špatného v dobré.

Proto by se každý správný voják měl mít na pozoru před závistí. Mohlo by se totiž stát, že nebude mít štěstí při plnění svých předsevzetí, pak si může závistí přivodit ještě více zlého a on sám nemůže všechno obsáhnout a musí i ostatním dopřát jejich podíl.

Zu dem Vierden. Erweckt auch den Krieg die Ehrgeizigkeit, und hat den Teil von dem Naid, (wie dan zu sagen) als bald einer florirt, und in ein Glück komt, so hat er den Neid am Rucken. Dahero darnach Consequenter erfolgt die Verkleinerung, der Unwill, und Anraizung zu allen Bösen.

Isidorus¹⁰⁰ spricht davon also, das der Ehrgeiz nutirt den Naid, und durch den Neid erfolgt die Gefahr, Salustius¹⁰¹ spricht. Denck das dein Ehr und Redlichkeit, erhalte die Lieb und Einigkeit. Und je mehr dich Gott erhebt, sei demütig das er dich erhelt.

Alhero gehört was der Xenophon¹⁰² von dem Ehrgeiz verzeichnet hat, (da er sagt). Ein ehrgeiziger Mensch, der gehet unabscheulich durch, Exempli gratia, was hat den groß Alexandr¹⁰³ bewegt, das er fast die ganze Welt mit dem Schwerdt betrübt hat, als eben sein unflätiger Hochmut und Ehrngeiz[en] darnach er getracht, sich der ganzen Welt zu impatroniren. Unangesehen das er nicht die Billichkeit und Gerechtigkeit allzeit betracht, sondern den Gewalt durch welchen er Land und Leut an sich gezogen hat.

Was hat den Cananeischen¹⁰⁴ den Krieg verursacht, als eben der Ehrgeiz, Jesus Syrach¹⁰⁵ hat ihnen solches vorgesagt und Propheceit, es werden die Königreich voneinander zerteilt, und von einer Hand in die ander durch das Schwerdt erobert, welches ihnen war worden, dan von den Cananeischen ist kommen auf den Saul¹⁰⁶ von demselben auf den David,¹⁰⁷ und Salomon,¹⁰⁸ von denen auf Jeroboam,¹⁰⁹ und von dem Jeroboa ist es auf 12. Teil geteilt worden, als auf die Aszirier,¹¹⁰ Perser,¹¹¹ Macedonier,¹¹² Medier,¹¹³ Griechen,¹¹⁴ Panos,¹¹⁵ Römer,¹¹⁶ Gotthi,¹¹⁷ Mohren,¹¹⁸ und dergleichen unterschiedlich /163v/ bei denen bis

¹⁰⁰ Isidor ze Sevilly (†636), biskup v Seville.

¹⁰¹ Gaius Sallustius Crispus (86–35 n. l.), římský historik.

¹⁰² Xenofón, (přibližně 428–354 př. n. l.), řecký historik.

¹⁰³ Alexandr III. Veliký (356–323 př. n. l.), makedonský král.

¹⁰⁴ Kanaán, biblická země. Obyvatelé označováni jako Kananejci. Dnes oblast dnešní Palestiny.

¹⁰⁵ Ježíš Sirach, název deuterokanonické knihy biblické, též *Ecclesiasticus*.

¹⁰⁶ Saul, biblická postava, první izraelský král.

¹⁰⁷ David, biblická postava, třetí izraelský král.

¹⁰⁸ Šalamoun, biblická postava, izraelský král.

¹⁰⁹ Jeroboám I., biblická postava, izraelský král.

¹¹⁰ Označení obyvatel Asyrské říše, dnešní oblast Iráku.

¹¹¹ Označení obyvatel Perské říše, dnešní oblast Íránu.

¹¹² Označení obyvatel Makedonie, dnes stejnojmenný stát.

¹¹³ Označení obyvatel Médské říše, dnešní oblast severozápadního Íránu.

¹¹⁴ Označení obyvatel antického Řecka, dnes stejnojmenný stát.

¹¹⁵ Blíže neurčený národ.

¹¹⁶ Označení obyvatel Římské říše, dnešní oblast Apeninského a Pyrenejského poloostrova.

¹¹⁷ Gótové, germánský kmen.

¹¹⁸ Núbijci, označení obyvatel starověkého království v Núbii. Dnešní oblast severního Súdánu a jižního Egypta.

Za čtvrté, když válku vyvolá ctižádostivost, a je v ní také část závisti a někdo prosperuje (je úspěšný) a má štěstí, tak ho provází závist. Poté zákonitě následuje zmenšování [zásluh], nevole a překrucování [aranžování] směrem ke špatnému.

Isidorus píše o tom, že ctižádost živí závist a u té hrozí nebezpečí, jak říká Salustius. Mysli na svou čest a poctivost, udrž si svou laskavost a svornost. A o co víc tě Bůh vyzvedne, o to buď pokornější, aby tě zachoval.

K tomu patří to, co o ctižádosti napsal Xenofontés, [protože on říká], že ctižádostivý člověk se ničeho neštítí. Například co vedlo Alexandra Velikého k tomu, že si celý svět podrobil mečem než jeho nepřiměřená pýcha a ctižádost opanovat celý svět, kterou se řídil. Nehledě na to, že se nezabýval oprávněností a spravedlností, ale násilím, kterým si podmanil zemi i lidi.

Co jiného přivedlo Kananejce do války, než ctižádost, Ježíš Sirach jim to předpovídal, že bude království rozděleno, od jedné ruky k druhé, porobeno mečem, což se i stalo. Pak přešlo z Kananejců na Saula, od něj na Davida, Šalamouna, pak na Jeroboáma a po něm bylo rozděleno na 12 dílů, na Asyřany, Peršany, Makedonce, Médy, Řeky, Římany, Góty, Mouřeníny a ti se liší /163v/

auf die Zahl, wie wir dann noch bis auf diesen heutigen Tag sehen, wie große Veränderungen in der Welt hin und wieder durch den Ehrgeiz und deßen ersprießliche Adern aufsteigen.

Es wird aber dieses nicht darumben alhier exemplificirt, als wann einer nicht solt den Ehrn nach trachten. Sondern wan einer darzuraicht, das er sich darinnen den hohen Mut nicht überwinden lest, und einem andern sein Glück auch vergünnen solt, dan nichts Lästerliches vor Gott und vor der Welt ist, als eben der Neid, welcher durch die Begier des Ehrgeiz und seiner drei angehengten Adern herfleist, als Haß, Mißgunst und Ubelnachred.

In Summa man köne viel Hundert Ursachen finden, warumben sich die Krieg erwecken, aber Ich wils bei diesen 4. Exempln bleiben laßen, das es sei was für ein Ursach imer [!] in der Welt sein wolt, so find Ich das die Begier, (sie sei darnach billich oder unbillich) darbei ist, welche Begier dan dem Menschen zu guten und auch bösem Anraizen tut. Solches aber las Ich einem jeden verständigen man zu, wie weit er seiner Begier nachkommen, oder mit ihme selbst einen Kampf halten, oder ihme den Wiederruf tun soll.

Weil dan Ich mir fürgenommen hab, über unser Vatterland in Defensionsach einen Discurs zu tan, so will Ich darzu kommen. Jedoch der Röm[ische] Kay[serliche] May[estat], als unserm allergnedigisten König und Herrn, dero Hochheit, Ehr, Reputation, Dignitet, Regiment, und unserer Treu auch Untertenigkeit damit in dem geringsten nichts benummen.

Sondern auf dero allergnädigiste Bewilligung, Verbeßerung, Ratification deßen, auch zur Defendirung deßen, zu forderst Ihr Kön[igliche] May[estat], unser liebes Vatterland, der Inwohner und Untertanen, unser Weib und Kindt, die Rechten, die Statuten des Lands, Freiheiten und Privilegien, auch zu lezten, das wir jenes griechischen Poetu spruch auch gaudirn möchten, (da er sagt). Es ist viel beßer das einer sein Tüchl in dem Schwaiß nezt, als das ers für die Wunden zerfezt, damit man aber demselben nechst Gott fürkombt, so gehört darzu eine guete Providenzia der Defension, als wir der Exempl /164r/ an andern ländern vielhaben, vier Hauptarticul find Ich zu der Defension.

Die Vorsichtigkeit.

Das Exercitium.

Gute Ordnung.

Der Gehorsam und Justitia.

Der Erste Articul, von der Vorsichtigkeit, helt in ihm andere 4 bei selige Puncten.

počtem, dodnes vidíme, jak velké změny se dějí díky ctižádosti.

Ale na tom všem se neukazuje, že by člověk měl dbát na čest. Když někdo dosáhne toho, že nepodlehne pýše a přeje štěstí druhému, pak není nic, co by mu před Bohem a světem tolik přitížilo, jako závist, která vytéká z ctižádosti a třech s ní souvisejících žil – z nenávisti, zloby a pomluvy.

Celkem by člověk mohl najít sto příčin, proč vznikají války, ale já chci zůstat u těchto 4 bodů, protože ať je ve světě příčina jakákoli, tak si myslím, že ta žádostivost (ať je oprávněná nebo ne) je podle toho, jak pohne člověka k dobru nebo špatnosti. To jsem ale četl každému chápajícímu muži, do jaké míry následoval svou žádostivost, anebo bojoval sám se sebou, nebo si odporoval.

Protože jsem si předsevzal, abych vytvořil rozpravu o obraně naší země, tak chci k tomu dojít. Protože římský císařský majestát, náš nejváženější král a pán, jehož veleváženost, čest, pověst je vážnost sama, a také nám nebere [nezneužívá] nic z naší věrnosti, ani podřízenosti. Nýbrž my [užíváme] jeho nejmilostivějšího povolení, zlepšení, jeho potvrzení, obraně toho, k podpoře jeho královského majestátu, naší milé vlasti, jejích obyvatel a poddaných, našich žen a dětí, práv, zákonů, svobody a privilegia. Chceme se radovat s řeckým básníkem, který řekl, že je mnohem lepší, když si někdo namočí svůj šat potem [zpotí se], než aby byl [oděv] roztrhán ranami. Aby mu to však Bůh dopřál, patří k tomu dobrá příprava obrany. Jako příklad /164r/ mohou sloužit ostatní země, k obraně nacházím čtyři články.

Opatrnost.

Cvičení.

Dobry řád.

Poslušnost a spravedlnost.

První článek, o opatrnosti, v sobě zahrnuje další 4 pozhnané body.

Als der Erste Gottesforcht.
Der Ander, die Lieb und Einigkeit der Inwohner.
Der Dritte, Requisitum des Gelts und der Waffen.
Das Vierde, Munition und Victualia.

Von der Gottesforcht, der Erste Articul.

Von diesen 4. Artickuln, so die Vorsichtigkeit in sich begreifen, tlecketen [!] nicht den belesenen und Kriegs erfahren andere 100 mehr daraus auszuglauben.

Aber weil mir nur allein diese viere gnugsamb zu sein beduncken habe mir vorgenommen, dieselbe etwas weitleuftig zu declariren, und davon zu discurriren.

Mit was Andacht ein jedweder Soldat sein Leben führen, Gott den Allmächtigen umb Vernunft, guten Verstand, billiche Gerechtigkeit, guts heroisch Gemüt, Herz und Sterck, bitten soll, wie wol Ich mich nicht unterstehe, einem frommen Ehrlichen, Gerechten, und Gotts fürchtigen andächtigen Kriegsman, darinnen Lehr zugeben, sondern allein andern frechen Soldaten ihre Herzen damit zuexhortirn, und mit viel schönen Historischen Exempeln fürbringen, und einbilden will, was unsere Elten und Vorfahrer durch die Andacht und Gottesforcht in den Kriegen wieder ihre Feind der langt, und für Ehr /164v/ eingelegt haben, und wie Gott der Allmächtige für Dieselbe selbst gestritten und ihnen die Victoria in die Hand geben hat.

Der Prophet David¹¹⁹ in seinem 143. Psalm,¹²⁰ hat also Gott den Herrn angeruft. *Herr deine Hand hat die Heiden vertrieben, und zu nicht gemacht, und spricht weiter, Herr Ich werde auf nichte mehr bauen, weder auf mein Schwert, noch auf mein Stercke und Bogen. Sondern nur allein auf die so Herr.*

Es ist auch den Belesnen wolbewust, wie der König Assa¹²¹ im Jüdischen¹²² Land von dem Mohren¹²³ König ist mit zehen mal 100.¹²⁴ Man beläget worden, was hat der fromme König getan, hat Gott den Allmächtigen im 2. Buch Para[lipomenon]¹²⁵ im 14. Cap[itel]: also

¹¹⁹ David, biblická postava, třetí izraelský král.

¹²⁰ Kniha žalmů, jedna z knih biblického Starého zákona.

¹²¹ Asa, biblická postava, třetí král Judského království.

¹²² Judské království, (cca 930–586 př. n. l.).

¹²³ Núbijci. V Bibli se mluví o Mouřenínech, konkrétně o Zerachovi, který napadl krále Asu (druhá kniha Paralipomenon, kapitola 14).

¹²⁴ To jest 1000, ale podle Bible: *I vytáhl proti nim Zerach Mouřenín, maje v vojště desetkrát sto tisíců, a vozů tři sta, a přitáhl až k Maresa* (zdroj: <http://www.etf.cuni.cz/~rovnanim/bible/k/2Pa14.php> 25.3. 2013).

¹²⁵ Bible, druhá kniha Paralipomenon.

Jako první bázeň Boží.

Druhý, láska a jednota obyvatel.

Třetí, zabavení peněz a zbraní.

Čtvrtý, munici a potraviny.

O bázni Boží, první artikul

Z těchto 4 článků, [které] patří k opatrnosti [pisatele], nestačí sečtělému a ve válce zkušenému vymyslet z toho dalších 100.

Ale protože se mi zdá, že tyto čtyři samotné stačí, předsevzal jsem si, tyto poněkud obsáhleji uvést a rozepsat se o nich.

S trochou zbožnosti jeden každý voják má vést svůj život, prosit Boha všemohoucího o rozum, dobré vědění, náležitou spravedlnost, dobré, hrdinsky naladěné srdce a sílu, tím se jistě neodvažují dávat poučení zbožně ctnostnému, spravedlivému, bohobojnému zbožnému válečníkovi, ale chci tím jen dalším sprostým vojákům povzbudit jejich srdce, a přinést mnoho krásných historických příkladů a představit [jim] co naši rodiče a předci skrze zbožnost a bázeň Boží ve válkách proti svým nepřítelům dosáhli, /164v/ a pro čest nabyli, a jak Bůh všemohoucí pro tytéž sám bojoval a dal jim vítězství do ruky.

Prorok David ve svém 143. žalmu také volal Boha, svého Pána. *Pane, tvá ruka vyhnala pohany a učinila z nich nic [=zničila je], a mluví dál, Pane, nebudu na ničem více stavět, ani na svém meči ani na své síle [a svém] luku. Ale jen na tobě samém Pane.*

Sečtělým je také dobře známo, jak byl král Assa v židovské zemi od krále mouřenínů s 10krát sto muži obležen, co učinil zbožný král, také volal Boha všemohoucího ve druhé knize Paralipomenonu ve 14. kapitole.

Angeruft. *Herr bei dir ist kein Unterschied, vielen oder ihr wenig zuhelfen, hilf uns O Herr, dan wir hofen in dich, und unser Zuversicht und Zuflucht haben wir in dich. Und in deinem Nahmen ziehen wir gegen diesen unübersehentlichen mechtigen großen Haufen unserer Feind, dan Herr du bist unser Gott, und gegen deiner Sterck und Allmacht kan nichts bleiben, weder sich regen, hilf uns O Herr.* Derselbe König Assa, war Heroisch, beherrscht und kheck [!], doch nichts destoweniger hat er allerzeit Gott seinen Herrn vor Augen gehabt, und seine Hoffnung in aller Occasion in ihn gesetzt, das er also wieder seine Feind Sieg und Victoria erhalten hat, derentwegen Gebührt auch also einem jeden Ehrlichen Kriegsmann, zumal in gefährlicher Zeit zutan.

Dergestalt und dergleichen hat König Achab¹²⁶ mit dem Volck Israel¹²⁷ überwunden den Syrischen¹²⁸ König Benedab¹²⁹ als wir davon lesen in dem dritten Buch der König im 20. Kap[itel].¹³⁰

Item Anno 394. da der Kaiser Theodosius¹³¹ mit zimlich wenig Volck gegen dem Eugenio¹³² als Feind der Kirchen zug, und mit ihme schlagen wolt, so hat er sich zuvor gegen Gott dem Allmächtigen mit seinem embsigen Gebet versehen und ihn umb Beistand treuherzig gebeten, das Gott der Allmächtige sein embsiges Gebet erhört, und seine Feind mit einem erschrecklichen Wetter geschlagen und vertilgt hat, davon Orosius¹³³ genugsam und weitleuftig beschreibt.

Wie dan auch jener frommer und treuherzig König /165r/ Ezechias¹³⁴ in dem 2. Buch Para[lipomenon] im 23. Kap[itel],¹³⁵ da er sein Volck zusammen hat gebracht und gegen dem Assurischen¹³⁶ König¹³⁷ ziehen wolt, hat seine Hoffnung zu Gott gesetzt, und die Seinigen also vermahnet, seit kheck [!], Gott der Herr Stercke euch, seit nicht kleinmütig gegen der große Menge, des Volcks Königs von Assur, und fürchtet euch nicht, dan mit uns ist mehr als mit ihnen, mit ihnen ist nur allein die große Meng des Volcks, aber mit uns ist Gott der Herr, welcher für uns streiten wird, dahero spricht der Heilige Jeremias¹³⁸ im 17 Kap[itel] *verflucht*

¹²⁶ Achab, (cca polovina 9. století př. n. l.) biblická postava.

¹²⁷ Izrael, židovská země na Blízkém východu.

¹²⁸ Sýrie, země na Blízkém východu.

¹²⁹ Král Benadad, biblická postava, syrský král.

¹³⁰ Třetí kniha královská v Bibli neexistuje. Hýzrle měl pravděpodobně na mysli První knihu královskou.

¹³¹ Theodosius I. Veliký (347–395 n. l.), římský císař.

¹³² Flavius Eugenius, římský uzurpátor proti Theodosiovi I., který jej v roce 394 porazil a nechal popravit.

¹³³ Paulus Orosius (cca 375–418), historik a křesťan ve Španělsku.

¹³⁴ Ezechiáš, biblická postava a král judský.

¹³⁵ Bible, druhá kniha Paralipomenon, 23. kapitola. Hýzrle uvádí špatný údaj, protože příběh krále Ezechiáše a jeho tažení proti asyrskému králi je zachyceno v Druhé knize královské, kapitola 18.

¹³⁶ Asýrie, území severní Mezopotámie, dnešní oblast Iráku.

¹³⁷ Myšlen asyrský král Senacherib, biblická postava.

¹³⁸ Svátý Jeremiáš († po roce 587 př. n. l.), starozákonní prorok.

Pane, u tebe není rozdíl, mnoho nebo jim málo pomoci, pomoz nám, ó Pane, neboť mi doufáme v tebe, a svou naději a útočiště máme v tobě, a do tvé opory se utkáme proti tomuto nepřehlednému mocnému velkému houfu našich nepřátel, neboť, Pane, ty jsi náš Bůh, a proti tvé síle a všemohoucnosti nemůže nic zůstat, ani se vzepřít, pomoz nám, ó Pane. Tentýž král Assa byl hrdinný, odvážný a pevný, ale přesto neméně měl celý čas Boha, svého Pána, před očima, a svou naději v něj za všech okolností skládal, tak obdržel také vítězství proti svému nepříteli, proto se patří činiti tak také jednomu každému ctnostnému válečníkovi, nadto v nebezpečném čase.

Takovým způsobem a tím samým přemohl král Achab s izraelským národem syrského krále Benedaba, jak o tom čteme ve Třetí knize královské ve 20. kap[itole].

Rovněž v roce 394, když císař Theodosius s celkem malým národem táhl proti Eugeniovi jako nepříteli církve, a chtěl se s ním srazit, tak se předtím k Bohu všemohoucímu svou příčinlivou modlitbou obrátil a s věrným srdcem jej prosil o přispění, že Bůh všemohoucí jeho příčinlivou modlitbu vyslyšel, a jeho nepřátele bil úděsným počasím a zahubil je, to Orosius dostatečně a obšírně popsal.

Jako potom také onen zbožný a pravověrný král Ezechiáš /165r/ ve 2. knize Para[lipomenon] ve 23. kap[itole], když svůj národ shromáždil a chtěl táhnout proti asyrskému králi, vložil svou naději na Boha, a své také napomínal, buďte pevní, Bůh Pán ať vás posílí, nebuďte malomyslní [stojíce] proti velkému množství národa krále asyrského, a nebojte se, neboť s námi je více než s nimi, s nimi je pouze velké množství národa, ale s námi je Pán Bůh, který pro nás bude bojovat, tak mluví svatý Jeremiáš v 17kap[itole], *zlořečen*

*sei der Mensch, welcher seine Hoffnung in den Menschen setzt, in seine Sterck allein hofft, und sein Herz von Gott dem Allmechtigen wend.*¹³⁴

Judith¹³⁵ die Gottsfürchtige Wittib, da sie zu Bethúlia¹³⁶ von dem König Holoferno¹³⁷ mit großer Menge des Volcks belägert war, hat sie sich zu Gott und der Heiligen Buß bekehrt, dardurch sie Herz, Khünheit und Stercke erlangt, das sie dem Holoferno sein Kopf abschlug, denselben mit sich in ihre Stadt gebracht, das sie also und dardurch ihre Feind mit Spott und Schand hat abziehend machen.

Der Heilige Augustin¹³⁸ spricht in seinem Handbüchl also, das Gebet der Andächtigen Soldaten ist Scherpfer als ein Schwert dardurch weltliche und geistliche Feind vertrieben werden.

Dahero sicht man was einem ehrlichen Kriegsman mit sich bringt, wann er in allen seinen Nöten Gott von Augen hat, dan solches Werck ist anfang alles Glücks, Heil, Sieg und Wolfart, und ist einem jeden dasselbe am maisten von Nöten.

Derentwegen wer solche Hilf von Gott dem Allmächtigen er helt, und das sein Allmacht vor ihn streit, ist nicht zu zweifeln, das man mit einem geringen Haufen, einen großen nit überwinden soll, als wir der unterschiedlichen frischen Exempl in Ungern viel haben, wie oft Gott der Allmächtige uns Sieg und Victori mit wenig Volck gegen großer Menge verliehen hat.

Von der Liebe und Einigkeit der Inwohner der 2. Articul

Der Socrates¹³⁹ schreibt, das die Länder am sichersten stehen, wo die Lieb und Einigkeit bei den Inwohnern ist, und solche Länder sein nicht so bald leicht zu ata kirn.

Aber wo Zwispaltungen und /165v/ Unainigkeiten sein, da kan bald ein jeder etwas tentiren, Exempli gratia.

Da jener Tiresias Celiticus¹⁴⁰ von einem Affricaner gefragt war, warumb das die

¹³⁴ Bible, Kniha proroka Jeremiáše, kapitola 17, verš 5. Zde přímo stojí – *Takto praví Hospodin: Zlořečený ten muž, kterýž doufá v člověka, a kterýž klade tělo za rámě své, od Hospodina pak odstupuje srdce jeho.*

¹³⁵ Judita, biblická hrdinka.

¹³⁶ Betulie, biblické město.

¹³⁷ Holofernes, biblický generál.

¹³⁸ Svatý Augustýn (354–430 n. l.), křesťan a filosof.

¹³⁹ Sokrates (469–399 př. n. l.), řecký filosof a učitel Platóna.

¹⁴⁰ Pravděpodobně Keltiberové, starověký kmen.

budiž člověk, který svou naději skládá v člověka, a doufá jen v jeho sílu, a své srdce odvrací od Boha všemohoucího.

Judita, bohobojná vdova, která byla u Bethúlie obležena králem Holofernem s velkým množstvím lidu, obrátila se k Bohu a k svatému pokání, skrze to získala srdce, udatnost a sílu, že Holofernovi srazila hlavu, vzala ji s sebou do svého města. Když to učinila, nepřítel s potupou odtáhl.

Svatý Augustin mluví ve své knížečce také, že modlitba zbožného vojáka je ostřejší než meč [a] skrze ni jsou zahnáni svěští i duchovní nepřátelé.

Z toho je vidět, co to s sebou přinese ctnostnému vojákovu, když má ve všech svých nouzích Boha před očima, potom je takové dílo začátek všeho štěstí, blaha, vítězství a dobra, a je každému jednomu to samé nejvíce zapotřebí.

Proto kdo obdrží pomoc od Boha všemohoucího, a že pro něj bojuje jeho všemohoucnost, nelze pochybovat, že nelze s nepatrným množstvím velké přemoci, stejně jako máme mnohý rozdílný čerstvý příklad v Uhrách, jak Bůh všemohoucí nám vítězství a vítězství s malým [množstvím] lidu proti velkému [množství] propůjčil.

O lásce a jednotě obyvatel 2. Artikul

Sokrates píše, že nejpevněji stojí země, kde je láska a jednota u obyvatel, a takové země nemohou být tak brzy lehce napadeny.

Ale kde je rozdělení a /165v/ nejednotnost, tam brzy každý může něco zakusit, pro příklad.

Když byl onen Tiresias Celticus otázan jedním Afričanem, proč že bylo u nich

unüberwindliche Stadt Numatia¹⁴¹ ist bei ihnen in Grund zerstört worden, hat er ihm diese Antwort geben. Die Weilen die Liebe und Einigkeit bei den Inwohnern viel gutes Stift, also kan auch die Unainigkeit und Zwispaltung viel böses anrichten Land und Leut in Verderbnus bringen. Derentwegen haben die Lateiner zu vor das Wörtlein (Concordia)¹⁴² für ein Schwester für eine große Freundin für eine Königin über die Stadt, und für die Victoria gehalten.

Der Agesilaus¹⁴³ König der Lacedemonier, da er gefragt war, warumb er seine mächtige Stadt Sparten nicht mit einer Ringmauer umbfaßen läst, damit er desto sicherer vor seinen Feinden darinnen leben möchte, hat er auf sein Volck gewiesen, und von sich diese Antwort geben.

Diese sein Bürger und Inwohner der Stadt Sparten, und leben also einig, das was einem geschehen soll, das geschicht allen, und es ist nicht so viel gelegen an den hohen Mauren und tiefen Graben, als an ihrer Tugent, Ainigkeit, Khünheit und Redlichkeit, dan darmit übertreffen sie alle Mauren und Graben, und solches ist es woll wissentlich, das viel sicherer ist gutes Volck in einem schlechten geringen Platz, als schlechtes Volck in einer vornehmen Festung, dan gute Leut machen einen starcken Platz, und gute Difesa, als das gemeine alte teutsche [!] Sprichwort laut, guts Volck, gute Mauren, hehluns [!] Volck, schlimme Festung, darauf spricht Jonius,¹⁴⁴ nicht die Wafen und das Geld, sondern die Liebe und Einigkeit, macht die Städt, Fest und Unüberwindlich.

Also hat auch Herzog Wilhelm von Gilich,¹⁴⁵ (da er von dem Kaiser Maximiliano¹⁴⁶ gefragt war, warumb das er ihme in seinem Land kein Festung baue) diese Antwort geben, das er zuvorderist auf Gott den Allmächtigen, und auf Ihr Kai[serliche] May[estat], darnach auf die Treu, Lieb, Einigkeit und Redlichkeit seiner Inwohner baue, und ob ihm gleich schon ein Feind ins Land käm, so hofe er zu Gott, dieselbe durch seine Ritterschaft wieder aus dem Landt /166r/ zuschlagen, dan die Liebe gegen ihme, und dem Vatterland, sei unter ihnen groß.

Der Emilius¹⁴⁷ spricht, das die Einigkeit so ein hartes Bandt ist, viel härter als wann das es von dem besten Gold oder Stahl gemacht wer, ja viel herter als von einem Diemant und wo die Einigkeit nit ist, da ist auch Zerteilung und Zertrennung des Volcks, der Städt und Verderbnus aller Wolfart.

¹⁴¹ Numantia, město ve Španělsku, ve 2. století př. n. l. centrum odboje Keltiberů.

¹⁴² V překladu svornost, sjednocení.

¹⁴³ Agesilaus (vládl cca 400–360 př. n. l.), spartský král.

¹⁴⁴ Blíže neurčená osoba.

¹⁴⁵ Wilhelm von Jülich (1516–1592), jülišsko-klevský vévoda.

¹⁴⁶ Maxmilián II. (1527–1576), římský císař a český král.

¹⁴⁷ Pravděpodobně Lucius Aemilius Paullus (229–160 př. n. l.), římský vojevůdce a politik.

nepřemožitelné město Númeria do základů zničeno, dal mu tuto odpověď. Časy lásky a jednoty podporují u obyvatel mnoho dobrého, tak může také nejednotnost a rozdělení připravit mnoho špatného, zemi a lidi přivést k zániku. Proto měli latinsky mluvící dříve slůvko (Concordia) pro sestru, pro velkou přítelkyni, pro královnu nad městem, a pro vítězství.

Agesilaus, král lakedaimonský, když byl tázán, proč nenechá své mocné město Spartu obehnat hradbou, aby mohl bezpečněji před svými nepřáteli žít uvnitř, odkázal na svůj národ, a [sám] od sebe dal tuto odpověď.

Tito jsou občané a obyvatelé města Sparty, a žijí tak jednotně, že co se má státi jednomu, to se stane všem, a ne[zá]leží to tolik na vysokých zdech a hlubokých příkopech, jako na jejich ctnosti, jednotě, odvaze a spravedlnosti, neboť tím převyší všechny zdi a příkopy, a to se dobře ví, že mnohem jistější je dobrý národ ve špatném malém místě, než špatný národ ve výtečné pevnosti, neboť dobří lidé vytvářejí silné místo, a dobrou obranu, jak zní obecné staré německé přísloví, dobrý národ, dobré zdi, skrytý národ, špatná pevnost, na to mluví Jonius, ne zbraně a peníze, ale láska a jednota vytváří město, pevné a nepřemožitelné.

Tak dal také vévoda Wilhelm vom Jülich, (když byl tázán císařem Maxmiliánem, proč že si nestaví ve své zemi žádnou pevnost) tuto odpověď, že on staví nejprve na Bohu všemohoucím a na jeho císařském majestátu, potom na věrnosti, lásce, jednotě a poctivosti svých obyvatel, a když by mu stejně už nějakí nepřátelé přišli do země, tak doufá v Boha, že tyto [nepřátele] svým rytířstvem znovu ze země /166r/ vyžene, neboť láska k němu, a k vlasti, je mezi nimi velká.

Emilius mluví, že jednota je tak tuhý svazek, mnohem tužší než když by byla udělána z nejlepšího zlata nebo oceli, ano, mnohem tvrdší než diamant, a kde jednota není, tam je také rozkouskovanost a rozdělení národa, města a zkáza veškerého blaha.

Dahero der Plutarchus¹⁴⁸ sehr schön verzeichnet hatt, das nichts guts, nichts Ehrliches, nichts Gotts fürchtiges, und nichts würdiges, nie nicht geschehen mag, wo die Lieb und Einigkeit nicht ist.

Dahero wir wol abnehmen mögen, das das Reichtumb, Schatz, weder Stercke noch Erfahrungheit, oder Experienz des Kriegs ohne der Einigkeit vor nichts stehet, sondern alles solches viel schädlicher als nutzer ist, aber wo die Lieb und Einigkeit ist, da ist ein solches Volck unüberwindlich.

Die Römer so lang als sie in der Lieb und Einigkeit verhart haben, so lang ist ihr Reich in guter Policei erhalten worden, aber als bald sie sich auf die Diferentia der Uneinigkeit gelegt haben, so ist ihre Macht und Königreich Diszipirt worden, als Silla¹⁴⁹ mit dem Mario,¹⁵⁰ Julius Caesar¹⁵¹ mit dem Pompeio,¹⁵² davon der Liuius¹⁵³ weitläufig beschreibt, und auch der Emelius¹⁵⁴ ihnen vorgelagt hat, also das zu sehen ist, das daß der Rechte anfang der verderbnus Land und Leut ist, (id est) die Einheimische veränderungen der Unainigkeit, davon der Homerus¹⁵⁵ an die Römer viel Exemplificirt und schreibt.

Der Salustius¹⁵⁶ schreibt auch also, so lange als die Römer den Krieg in Einigkeit geführt haben, so lang ist ihre Monarchia in Glück und Heil gestanden, aber das gemeine Sprichwort laut, der jungen Leut Rath, der eigene Nutz und heimlicher Neid, bringt in Unglück Land un Leut, also auch das Orientalische Königreich, auch Ungern, woher sein sie in die türkische¹⁵⁷ Macht geraten, als eben durch die Confusion der Uneinigkeit Gehorsamb, und hindan gesezter Justitia, das also gnugsamb zusehen ist, was die Lieb und Einigkeit in einem Land viel vermag.

Daß Ich aber soll die Instruction einem Land geben, wie sie die Liebe und Einigkeit erhalten möchten, das kan mein geringer Verstand, (halt auch eines andern nicht) geben, sonder tue es Gott und dem Ersten Articul von der Gottesforcht, den /166v/ Rechten, Statuten, und der guten Landsordnung befehlen, werden wir demselben Articul recht nachfolgen, es ist kein Zweifel, das uns Gott der Herr bei der Lieb un Einigkeit auch erhalten wird.

¹⁴⁸ Plútarchos (46–127 n. l.), řecký spisovatel a filosof.

¹⁴⁹ Lucius Cornelius Sulla (138–78 př. n. l.), římský politik a diktátor.

¹⁵⁰ Gaius Marius (157–86 př. n. l.), římský politik a vojevůdce.

¹⁵¹ Gaius Julius Caesar (100–44 př. n. l.), římský politik a vojevůdce.

¹⁵² Gnaeus Pompeius Magnus (106–48 př. n. l.), římský vojevůdce.

¹⁵³ Titus Livius (59–17 př. n. l.), římský historik.

¹⁵⁴ Pravděpodobně Lucius Aemilius Paullus (229–160 př. n. l.), římský vojevůdce a politik.

¹⁵⁵ Homér, řecký básník.

¹⁵⁶ Gaius Sallustius Crispus (86–34 př. n. l.), římský politik a historik.

¹⁵⁷ Turecko, stát v Malé Asii.

Proto Plútarchos velmi hezky popsal, že nic dobrého, nic čestného, nic bohabojného, a nic váženého, nikdy se nic [takového] nestalo, kde láska a jednota není.

Proto můžeme jistě dovést, že bohatství, poklad, ani síla, ani zkušenost, nebo zkouška války bez jednoty před ničím ne[ob]stojí, ale vše takové je mnohem škodlivější než prospěšnější, ale kde je láska a jednota, tam je takový národ nepřemožitelný.

Římané tak dlouho, jak vydrželi v lásce a jednotě, tak dlouho byla jejich říše zachována v dobré správě, ale jakmile se přiklonili k rozdílu nejednotnosti, tak byla jejich moc a království rozptýlena, jako Sulla s Mariem, Julius Caesar s Pompeiem, o tom psal obšírně Livius a také Emilius jim předložil, takže je patrné, to že pravý začátek zhouby jsou země a lid, domácí změny [k] nejednotnosti, o tom dal mnoho příkladů a psal Římanům Homér.

Salustius píše také tak, tak dlouho jak vedli Římané válku v jednotě, tak dlouho stála jejich monarchie ve štěstí a blahu, ale obecné přísloví zní, rada mladých lidí, vlastní prospěch a tajná závist přivede do neštěstí zemi i lid, takže také východní království, také Uhry, odkud se dostaly do turecké moci, než také skrze zmatek nejednotnosti, a od toho je vzdálena spravedlnost, tak je také dostatečně vidět, co vše zmůže v zemi láska a jednota.

Že mám ale dávat nějaké zemi instrukce, jak by si mohla zachovat lásku a jednotu, to [ne]může můj skromný rozum (jistě také ne [rozum] někoho jiného) dát, ale činí tak Bůh a [budeme-li následovat] první artikul o bázni boží, /166v/ nařizovat práva, statuty a dobrý zemský řád, budeme tentýž artikul správně následovat, není žádných pochyb, že nás Pán Bůh také zachová v lásce a jednotě.

Von Requisitum des Gelts und der Waffen der 3. Articul

Das Vornembste das ein Kriegsherr zur praeparation des Kriegs, oder zur defendierung seines Lands haben soll, ist das Geldt nach welchen die Welt, (vermög des alten Sprichworts) also schreit, o Geld o Welt, Geldt ist die Welt, und Geld will die Welt, durch welches, (als wie durch ein Instrument) wird erlangt, das Volck die Munition allerlei Victualien, die Handwercksleut, allerlei Notwendige Handtierung, gute Kundschaft, dardurch man einen guten Krieg acquisirt.

(Jedoch aber darbei wol zubedenken), das man die Arme Baurensleut in dieselbe Contribution im Geringsten nicht anzeicht, dan zur Zeit der Not sie auch das Ihrig ausstehen müßen, davon an seiner Stell genugsamb gehandelt wird.

Aber Weitleuftiger darvon zu discurriren, ist auch ein Praeparatorium zur Verhütung alles Böses, und zur Erhaltung gut Regiment, Erwehrt den Soldaten, die Ausspreng, Beträngnus der Armenleut, Diebstal und Meiderei, und erhelt gute Ordnung im Quartier.

Und zumal wann man ja eine gute Regul und Justitia unter dem Kriegs Volck erhalten will, so muß man Dieselbe mit ihrer notwendigen Sach versehen, damit man desto khecker [!] kan sie commandirn, und den Gehorsamb von ihnen haben.

Derentwegen der Krieg bedarf am maisten des Gelds, dann er weitleufftige dennen,¹⁵⁸ und unflätige[n] Magen hat.

Icz un der aber von den Waffen zue discurriren, will Ich mich selbst nechst Gott unterstehen, drei oder vier Vornehme Maister ins Land zubringen, welche sich mit gnugsamen Platner gesellen Bichsenmacher und Pulvermacher versehen werden, das sie in einem Jahr Verlauf werden den löblichen Ständen auf 4 Regiment Knecht Ristung liefern, und Munition zurichten, und will Solches dahin richten, das wo man aus andern Ländern zur Bewehrung eines Regiments, mit 11 oder 12 tausent Fl[oren] bewehren kan, /167r/ das Ichs auf 7 oder 8 tausent Richten will, das allerzeit also dem Vatterland, 4000 fl[oren] zu Gutem gedeuen möchte, und das Geldt im Land bleiben müste.

¹⁵⁸ Mělo by se jednat o starší tvar – dāuen/dauen – moderně verdauen – což znamená strávit, zažít (o jídle).

O hledání peněz a zbraní 3. článek

To nejvýznačnější, co má válečník k přípravě války nebo k obraně své země mít, jsou peníze po kterých svět, (prostřednictvím starého přísloví) také volá, ó peníze, ó světe, peníze jsou svět, a peníze chtějí svět, skrze který, (stejně jako skrze nástroj), se získává, vojsko, munice, rozmanité potraviny, řemeslníci, všelijaké potřebné zboží, dobré informace a skrze ně lze vyzískat dobrou válku.

(Avšak je třeba vzít přitom v úvahu), že nelze označit k té samé kontribuci chudé sedláky, potom v čase nouze musí to své přestát, o tom bude na svém místě dostatečně pojednáno.

Ale více se o tom rozepsat, je také příprava ke střežení se všeho zlého, a k zachování dobrého regimentu, zabránění vojákům ničení, útisk[u] chudých, krádež[i] a nepřístojnosti, a osvětluje dobrý pořádek v kvartýru.

A navíc když chce někdo [vskutku] zachovat dobrý řád a spravedlnost ve vojsku, tak jej musí zaopatřit věcmi, které potřebují, aby je mohl tím směleji komandovat, a mítí od nich poslušnost.

Z tohoto důvodu spolyká válka hodně peněz, protože má rozsáhlé trávení a nenasytný žaludek.

Abych se nyní níže ale o zbraních rozepsal, chci si vedle Boha na sebe vzít [úkol], tři nebo čtyři vynikající mistry přivést do země, kteří se zaopatří dostatečnými platnýřskými učni, puškaři a výrobci prachu, že v průběhu jednoho roku dodají slavným stavům výzbroj pro čtyři regimenty knechtů, připraví munici, a chci to tam zařídít, že kde z jiných zemí k vyzbrojení jednoho regimentu, s 11 či 12 tisíci zlatých vyzbrojit mohou, /167r/ že já na 7 či 8 tisíc chci směřovat, že vždy také vlasti, chci 4000 zlatých k dobrému užití [zanechal], a peníze musí zůstat v zemi.

Dergestalt Ich setze, das itzo die löbliche Ständt werben wolten, wo könnten s[ie] beßer versichert sein der Waffen als in ihrem Land, und wann das sie Dasselbe aber hindan nachleßig setzen, und in die Luft schlagen wolten, so ist es zu besorgen, ob s[ie] ihr Lebenlang in dieser wiederwertigen Zeit, jezu den Armis greiffen möchten, dan nach geschehenen Accordo in den ungerischen Kriegen habe Ich sehr wenig Exempl, das man die Waffen in unser Lander acquisirt hat, und darf nicht viel exemplificiren, wo sein die Waffen, die man noch auf diese Stund zu Hamburgh¹⁵⁹ auf den Schiffen den Rost verderben laßen, wo sein die Waffen die man zur Entsatzung in Jülich¹⁶⁰ [!] auf das passauisch¹⁶¹ Volck verordnet hat, und dergleichen Exempl möcht Ich viel fürwenden, wan es mich nicht verdrießete, aber sintemal Ich nicht alt bin, so zweifelt mir auch nit, das andern wol so viel bewust ist als mir, und ohne Zweifel noch mehr.

Aber das Ich bei meinem Proposito bleib, so finde Ich vor das Beste, wo Gott der Allmächtige einem Land so viel Gnad und Barmherzigkeit erzeigt, das man das Vatterland ohne anderer Landtsort nutzen und brauchen kan, das man die Gaben Gottes nicht so liederlich und ausschliesslich hindan setzen, sondern brauchen soll, als Ich mich auch darein offerire, (dem Vatterlandt zum besten) mit den Platnern, die eiserne hammer die in ganz Böhmen sein zubereiten, damit sie die beste Arzt des Eisens recognoscirn, und davon die Ristungen schmieden möchten.

Zu dem so haben wir auch Saniter Gottlob im Land genug, das wir unß zu aller unserer Occasion können der Munition genugsamb gebrauchen, wie ich dan die Saniter Mastr in guter Anzahl selbst kenne, und die sich obligiren mächtigen Vorrat in kurzer Zeit zuliefern, doch das sie ihren Verlag, Freiheit und Unterhalt haben möchten.

Hiebei will Ich aber als ein treuer Landsman den hochlöß[lichen] Ständten zuconsiderirn geben, ob es nicht beßer sei, einmal auf solche digniteten des Lands einen Verlag zutan, und die Requisita auch das Geld selbst im Land zuhaben, und zuerhalten, als mit der /167v/ Gefahr in andern Ländern solches zuseuchen.

Welches Ich doch ihnen als in treuherziger Mainung heimstell.

Nichts destoweniger, weil aber noch viel andere Sachen darzu erforderlich sein, so will ich kurz anzeigen, wo man solche Waffen halten, und in was bequemen Ort das Zeughaus bauen soll.

¹⁵⁹ Hamburk, přístavní město v Německu.

¹⁶⁰ Jülich, město v západním Německu.

¹⁶¹ Pasov, město v Bavorsku.

Tímto způsobem uvádím, že nyní slavné stavy chtějí verbovat, kde byste mohli být lépe zajištěni zbraněmi než ve své zemi, a když vy totéž odtud pryč ledabyle přemístíte, a chtěli byste bít do vzduchu, je třeba se starat, jestli [byste] vy po celý život v tomto nepřátelském čase vůbec rádi ke zbraním sáhli, neboť po nastalé dohodě v uherských válkách mám velmi málo příkladů, že byly zbraně v naší zemi získávány, a nemohu dávat mnoho příkladů, kde jsou ty zbraně, které byly ještě v tuto hodinu ponechány v Hamburгу na lodích zkáze rzi, kde jsou ty zbraně které ke zděšení v Jülich nařídil pasovskému lidu, a ten samý příklad bych rád mnoho použil, kdyby ve mně nevzbuzoval nechut', ale tím že nejsem starý, tak také nepochybují, že dalším je známo jistě tolik jako mně, a bezpochyby ještě více.

Ale abych zůstal u své látky, tak shledávám, [že] nejlepší [je] to, jak Bůh všemohoucí prokáže jedné zemi tolik milosti a slitování, že lze vlast užívat či brát z ní plody bez jiného místa v zemi, že člověk nemá dary Boží tak ledabyle a úplně přejít, ale má je upotřebit, jak se také v tom nabízím, (vlasti k nejlepšímu) s platnýři, železná kladiva, která jsou v celých Čechách, připravit, aby znovu poznaly nejlepší rudu železa a mohly by z toho ukout zbroj.

K tomu tak máme v zemi díky Bohu také dost sanytru, že můžeme ke všem svým příležitostem užít dostatek munice, jak já potom také mistry sanytrníky sám v dobrém počtu znám, a kteří se zaváží dodat silné zásoby v krátkém čase, přeci chtějí mít své řemeslo, svobodu a obživu.

Tímto chci ale jako věrný rodák přeslavným stavům dát k uvážení, zda by nebylo lepší, jednou takovým zásluhám země udělat přítrž, a zabavené věci také peníze samotné v zemi mít, a zachovat, než s /167v/ nebezpečím takové v jiných zemích hledat.

Což vám jako upřímný názor ponechávám k uvážení.

Nicméně, protože jsou k tomu ale ještě mnohé další věci zapotřebí, tak chci krátce ukázat, kde lze takové zbraně držet, a na kterém pohodlném místě se má postavit zbrojnice.

Von den Zeug und Kornhaus, der

4. Articul

Nicht allein, das Ich vermein, nutzlich zu sein, ein Zeughaus aufzubauen, sondern auch Considerando zugehen, das man im Fall der Not, und im Abbrechen des Seegen Gottes, auf dem Feldt, möchte einen Vorrat vor das Kriegs Volck andere Victualia im Land haben, und darzu ein Kornhaus auch aufzubauen, damit man in Occasion die Soldatesca möchte, vermög der billichen Tax entsetzen, und mit Proviant versehen, will aber erstlich das Zeughaus und darnach das Getraidhauß qualificiren, wie dieselben und mit was Gelegenheit und Sicherheit aufgebauet möchten werden.

Ein Zeughauß, so man aufbauen will, so mus ein gutes und bequemes Ort darzu wol abgesehen werden, zuvorderist das es nicht an einem feuchten Ort ist, und guten Grund harten haben möcht, das auch die Sonne und die Luft darzu könne, damit die Waffen nicht rosten, und das Bulver truckhen bleiben künd, auch nicht nahend anheusern zur Verhütung im Unglück des Angangs weitem schadens, soll auch Raum und bequemlichen Platz mit der Aus- und Einfart haben, und wo müglich dasselbe alles mit einer Ringmauer umbgefast, doch einen guten Platz in wendig einnehmen.

Wan dan solches möchte also aufgebauet werden, so gehören darein allerlei Wafen, Kriegszeug, Munition und Feuerwerck, nach dem man dasselbig stattlich und gnugsamb will versehen, auf das im Fall der Noth und einer Werbung man die Waffen im Land haben, den Nutz selbst davon genießen, und das Geldt im Land behalten möchte, dan darzu gehört auch ein verständiger man oder Zeugwarter, der solches in seiner Verwahrsamkeit haben, die Mängel und Zugehörungen verstehen soll.

Und obzwar schon solches in das Werck zurichten, erstlich schwerlich /168r/ bedunckt zusein, (wie dan nicht ohne ist das Omne Principium grave). So kan man doch solches einem Erfahrenen man auf den Rucken schieben, der ohne Mühe und Arbeit der hochlöblichen Stände, alles ins Werck richt, nur das man demselben mit seinem Handwercksleuten, vermög ihme verordneten Commissari Assistirn thet, und wann das mit der Hilfe Gottes alles ins Werck gestellt wurde, so wird man erst den Nutz und große Providentia im Land wol spüren, da auch nicht zu sorgen wer, (so man die Waffen erst anderst wo friemen soll) daß das Geldt und Waffen auständig und unbehendigt bleiben, als wir der frieschen Exempel an uns selbst haben.

O zbrojnici a sýpce, 4. článek

Nejen, že se domnívám, [že] je užitečné, vystavět zbrojnici, ale také uvážit, že v případě nouze, a v [případě] přerušení Božího požehnání na poli, by člověk rád měl zásobu dalších potravin v zemi pro vojsko, a k tomu [je užitečné] postavit také sýpku, aby v příležitosti [kdy], vojenský lid chce, šlo o to odstranit špatné daně, a zabezpečit [vojáky] proviantem, je ale vůle nejprve ukázat kvality zbrojnice a poté sýpky, jak mohou být tyto s potřebou a bezpečností vystavěny.

Zbrojnice, když ji chce člověk vystavět, musí se k tomu jistě vyhlédnout pohodlné místo, především aby nebyla na nějakém vlhkém místě, a mohla mít dobré a pevné podloží, aby k ní mohlo také slunce a vzduch, aby zbraně nerezivěly a prach mohl zůstat suchý, také ne blízko k domům, aby se předešlo v neštěstí vzniku dalších škod, má mít také prostor a pohodlné místo s příjezdem a odjezdem, a pokud možno to samé [místo] celé obehnat hradbou, [v každém případě] vybrat nějaké dobré místo uvnitř.

Když je taková [zbrojnice] tedy postavena, tak do ní patří veškeré zbraně, válečnou výzbroj, munice a palivo, poté se to samé opatří znamenitě a dostatečně, na to aby v případě nutnosti a verbování se nacházely zbraně v zemi, prospěch z toho [abychom sami] užívali, a peníze v zemi rádi zachovali, protože k tomu patří také muž, který se [v tom] vyzná, nebo zbrojmistr, který to má mít ve své úschově, [a má] rozumět nedostatkům a příslušenství.

A ačkoliv už takové dílo připravit, zpočátku se to zdá /168r/ být těžké, (jak potom není bez „Každý začátek je těžký“). Tak to lze přeci naložit nějakému zkušenému muži na záda, který bez námahy a práce přeslavných stavů, vše zařídí, jen že [je třeba] umožnit témuž s jeho řemeslníky, [aby] [mu] asistovali jemu nařízením komisaři, a když to s pomocí Boží vše bude zařízeno, tak země teprve pocítí užitek a velkou prozřetelnost, protože se nebude třeba starat, (když se mají zbraně nejprve někde jinde vyrobit), že peníze a zbraně zůstanou nesplaceny a neužitečné, jak máme u nás samých čerstvý příklad.

Dan zuerinnern, wo sein die Wafen so der N.N.,¹⁶² das Geld von den löblichen Herrn Ständen auf 2 oder 3 Regiment, Knecht, genommen hat, und dieselbe sie der etliche Jahr her noch nicht geliefert, und welche noch bei Hamburg auf dem Schiff ganz verrost und unnütz liegen, das Ich nich auf 500 man Frischer wehren dafür geben wolt, derentwegen ein nutzliches Ding ist, solchen Vorrat im Land zuhaben, dan, pen virtu e Arme si aquista il honore, sondern groben Geschutz aber will Ich nicht handeln, dan zu Prag in ihr Kai[serliche] May[estat] alten und neuen Zeughauß derselben zu Defendirung Ihr May[estat] Residenz und des gantzen Lands gnugsamer Vorrat ist, und Ihr May[estat] solches den Ständen nicht einmahl vorhin, nicht allein zu der Not im Land, sondern auch außerhalb des Lands gn[ä]d[igi]st verliehen und bewilliget haben.

Belangend aber das Kornhauß, so find Ich aus Exempl anderer Vornehmen Reichs Städt ein sehr nutzliches Ding im Land zu sein, nicht das man an Gottes Seegen der Geldfrucht zweifeln solt, sondern zu einem Vorrat der Victualien für die Soldaten, als Zusagen, wan das man in Quartieren oder auf der Gränitz in einer Schantz ligt, das man dieselben möchte mit Proviant gnugsamb versehen, und den Nutz selbst dem Land schaffen, und das Geld im Land behalten, darüber man auch veständige und fleißige Leut von der wonhafter Burgerschaft in die Bestallung nehmen müste, auf das man fleißig das getraid aufs wenigist 2mal des Jahrs überwirft, damit es nich zum Verderb käm, dasselbe müste auch auf einem truckhenem [!] Grund, liftigem [!] Ort, und beseits der Heuser aufgebaut, /168v/ und die Fenster mit dicken Dratgütern vermacht, damit die Luft durchtringen könt, und dem Fliegelwerck der Vertrag erwehrt werde, wie aber das Getraidt und das Mehl in den Kässten solle auch sauber vor dem Staub und vor den Meusen erhalten werden, solches laß ich zu dem der das aufsehens darzu hat, und ob ers nicht wüste, und er mich fragte, könnte Ich ihm auch (ohne vielleicht) einen guten Rat darzu geben.

Wo man aber zu dem Getraidt kommen solt, so ist mein Beduncken, so man ja andern Landern vorsichtig gleich leben wolte, das man der guten Einigkeit beiwohne, das Geldt in der gemein der Stadt darzu auch contribuire, und alle Getraidt Marck wenig und wenig zusammen brächte, bis das man den gnugsamen Vorrat erkenne, dan in unfruchtbarer Zeit, oder in Occasion der Dispension, wird der Gemein kein Verlust darbei, sondern großer gewinn sein, und zumal so bleibt das Geld auch wieder im Land.

Wo aber solches am besten ins Werck zurichten und anzuordnen ist, meinem geringen Verstand nach in der Königlichen Residenz und haubt Stadt Prag, und zumal auf der neuen Stadt, dieweiles höher und lüftiger ligt, und auch mehr Platz und Raum zubauen hat.

¹⁶² Blíže neurčená osoba.

Neboť vzpomenout, kde jsou ty zbraně když ten N. N. vzal od slovutných stavů peníze na 2 nebo 3 regimenty knechtů, a tyto oni několik let ještě nedostali, a které ještě leží u Hamburgu na lodi zcela zrezivělé a nepotřebné, že nechci jen na 500 čerstvých zbraní proto dát, proto je užitečné, mít takovou zásobu v zemi, neboť, skrze udatnost a zbraně se dobývá sláva, ale [o] hrubém dělu však nechci pojednávat, neboť v Praze ve staré a nové zbrojnici jeho císařského majestátu, je takových dostatečná zásoba k ochraně rezidence jeho majestátu a celé země a jeho majestát tyto stavům nejednou nedávno, nejen pouze v nouzi země, ale i mimo zemi nejmilostivěji zapůjčil a poskytl.

Co se ale týče sýpky, tak shledávám podle příkladu jiných předních říšských měst [jako] velmi užitečnou věc [pokud] v zemi je, ne že by neměl člověk pochybovat o Božím požehnání polními plodinami, ale k zásobě potravin pro vojáky, jako příslibení, když se uloží v kasárnách nebo v pevnosti na hranici, když je možno tyto zásobovat dostatečně proviantem, a opatřit zemi [vlastními silami] prospěch, a podržet peníze v zemi, o tom je třeba také znalé a pilné lidi z usazeného měšťanstva jmenovat, na to, [aby] se zrno pilně nejméně 2krát ročně přehodilo, aby nedošlo zkázy, totéž musí být také na nějakém suchém podloží, vzdušném místě a vedle domů postaveno /168v/ a okna zacpána mříží z tlustého drátu, aby mohl vzduch pronikat skrz, a ptákům bylo zabráněno v průniku, jak mají být ale zrno a mouka v bednách uchovávány čisté před prachem a před myšmi, to ponechám tomu, který nad tím má dozor, a jestli ten by to nevěděl, a zeptal by se mě, mohl bych mu také (nejen možná) dát k tomu dobrou radu.

Kde se má ale obilí vzít, to je můj dojem, když je vůle také žít opatrně v jiných zemích, že se v dobré jednotě obcuje, penězi se do obecní pokladny města k tomu také přispívá, a všechno zrno se málo prodává na trhu a málo shání, dokud se neusoudí, že zásoba je dostatečná, neboť v neúrodném čase, nebo příležitosti rozdělování, nebude [mít] při tom obec žádnou ztrátu, ale velký zisk, a navíc zůstanou peníze také opět v zemi.

Kde je ale nejlepší takovou [sýpku] zřídit a nařídit, podle mého skrovného rozumu v královské rezidenci a [v] hlavním městě Praze, a navíc na Novém Městě, protože leží výše a vzdušněji, a také má více místa a prostoru ke stavění.

Der Ander Haupt Articul von dem Exercitio.
Welcher in sich andere 8 beigesetzte Articul begreift.

1. Das man den Bauren in unserm Land keinerlei Wegs die Wehren in die Händ nicht geben soll.
2. Was für Volck zu der Defension gebraucht, und mit den Waffen exercitirt werden soll.
3. Wie viel Fußvolck man auf die Gränitz aufbringen, und im Land Defensive haben kan.
4. Eine Meldung von der Reuterei. /169r/
5. Von der Musterung und Exercirung des Fußvolcks.
6. Wie man das Fußvolck zusammenbringen, und im Fall den Not, weme es man an vertrauen soll.
7. Wie man die Gränitz wehren soll.
8. Son wannen in Zeit des Kriegs man das Land Volck bezahlen soll.

Das man den Bauren in unserm Land keinerlei Wegs die Wehren in die Händ geben soll, der
1. Articul.

Ich hab lange Zeit mit mir selbst contrastirt, warumben man den Bauren die Wehr in unserm Land in die Hand, so wol als in andern Ländern nicht geben soll, und habe wol vermeint, Ich werde darinnen die Natürliche Ragion finden. Aber wan Ich alles wol bedacht, und bei mir dem geringen Verstandt nach geschlossen habe, so find Ich, das aller erste die große deifferentia der Leibaigenschaft und zum Teil der privilegierten Bauren ist.

Zu dem Andern, so ist die Natur in ihnen nicht also beschaffen, das sie ihren aigenen Luft und Willen darein geben und ein genötigter man zu dem Krieg ohne Luft ist 5000 mal schädlicher als nutzer.

Zu dem Dritten haben wir frischen Exempl vor wenig Jahren, das man in der Ersten Landdefension Anordnung wieder meine, und anderer treuherzigen gut ehrlichen Landts und Kriegsleut Mainung, auf drei Regiment schöner Bewehrung unter die Bauren ausgeteilt hat. Und do man dieselbe Mustern oder die Waffen wieder zusammenbringen hat wöllen, so hat man derselben nicht auf 500 man wieder zusammenbringen können, wo sie aber hinkommen sein, ist leicht zu erachten, das in Mangel des Pflugs Eisen, hat Harnisch und Musqueten leiden müssen, den übrigen Rest der Rost gefressen, und die Spiese zur weschstangen gemacht worden.

Další hlavní článek o cvičení,
který zahrnuje 8 přidružených zásad.

1. Že se sedlákům v naší zemi nemají v žádném případě dávat do ruky zbraně.
2. Jaký lid je třeba pro ochranu a jak má být cvičen [v zacházení] se zbraněmi
3. Kolik vojska je třeba na hranici, a kolik je třeba mít uvnitř země.
4. Zpráva o jízdním vojsku. /169r/
5. O vyzbrojení a cvičení pěšího vojska.
6. Jak svolat pěší vojsko, a koho tím v případě nouze pověřit.
7. Jak se mají bránit hranice.
8. Odkud se má v době války zaplatit vojsko.

O tom, že se sedlákům v naší zemi nemají v žádném případě dávat do ruky zbraně, [je] první
článek.

Sám se sebou jsem dlouho polemizoval, proč se sedlákům nemají dávat do ruky v žádném případě zbraně ani v naší, ani v jiných zemích, a myslel jsem, že proto najdu přirozený důvod. Ale když jsem to vším svým malým rozumem promyslel, došel jsem k závěru, že jako první je velký rozdíl mezi nevolníky a částečně privilegovanými sedláky.

Dále, pak je to tak, že nejsou od přírody tak vytvořeni, aby do boje dávali své nasazení a vůli, a muž donucený k boji bez nasazení je 5000krát více ke škodě než k užitku.

Za třetí máme příklad několik let starý, kdy opět vedení obrany země a její jiní čestní a vážení představitelé vedení a armády si o obraně země mysleli, že pomůže vyzbrojit 3 regimenty sedláků dobrými zbraněmi. Když ale chtěli tuto výzbroj zpět, nemohli z nich dostat zpět ani výzbroj pro 500 mužů. Kam ale přišla, je snadné uhádnout, to jsou lidé, kteří železo, ze kterého mají být bohužel muškety a brnění, používají buď jako pluhy, nebo zbytek rozřezala rez, nebo kopí použili jako tyče na věšení prádla.

/169v/ Zu dem Vierden, so werden die Leut die Wehren nicht in solchen Ehren und Sauberkeit, als es den Soldaten gebührt, dan so wol als alle Gewänder können von den Schaben gefressen werden, also auch das Eisen von dem Rost, welches man darnach zunichten brauchen kan, und in der Occasion verläst man sich im Land auf die Waffen, und wan man denselben umb und umb nachfragt, so ist nichts verhanden, darumben solchen Landschatz soll man nicht so liederlich hindan in Gefahr setzen, und deßen sich priviren.

Zu dem Fünften so ist auch ein schwere Regl oder Regiment unter ihnen zuhalten, (do doch solches Anfang der verhofenden Victori ist). Und wann man dieselbe gleich mit der Strengkeit des Regiments zuhalten will, so tut es bei denen groben Leuten nichts, dan wir der Exempl, vor Raab¹⁶³ Anno. Und vor Skalitz¹⁶⁴ im Jahr haben, was dieselben vor ein große Disobediens gegen ihren hohen Befehlsleuten gebraucht, und sich gegen sie gesetzt haben, und nie keine Discretion brauchen wöllen.

Zu dem Sechsten haben wir an unsern Bauren der Exempl mehr, wan man sie wenig fort aus dem Land geführt, und dieselbe die Posta einnehmen und zerteilen wöllen, das man den größten ungehorsamb gefunden, und ob man gleich durch die Justitia dieselben zuhalten wöllen. So haben sies Regiment nicht helfen erhalten, sondern die Justitia hindan gesetzt und Stracks darauf gedrungen, was einem geschicht, das soll dem Andern auch geschehen, und da man ihnen in dem wenigsten die Zusag nicht halten können, oder einen geringsten Mangel an Geld oder Proviant gelitten haben, so haben sie die Köpf zusammen gestoßen, Zug und Wacht nicht versehen wöllen. Ja und wan das ihr zugesagter Termin des Zugs aus war, sein sie eben so wenig und minder als die türckische Janitscharn,¹⁶⁵ wan das demetri kombt, zuerhalten gewesen, und ihr viel davon entlofen, dan solche bedencken mehr Weib, Kinder, Hauß und Hof, als die tat Redlichkeit, und Tapferkeit.

Von solchen Leuten beschreibt der Justinian[us]¹⁶⁶ in seinem /170r/ Ersten Buch, O wie ein schwerer Weg ist zu der Tugent, denen die wachsen Faul in der Jugent.

Zu dem Siebenden, so ist auch in Occasion des Feinds, den Befelchshabern gefährlich über sie zu commandirn, welches Ich mit Augen vor Skalitz gesehen, und ehrlichen Leuten mehr bewust ist, dan Ehe sie was aus freyen Gemüth wieder den Feind tentirn, mus man mit ihnen wie mit einem waichen Ei umgehen, zum Teil sie erbitten, zum Teil ihnen troen, sie mit andern Volck zu überziehen, des ungehorsams zu straffen, und zum Teil auch den Kauf

¹⁶³ Ráb (Graz), pevnost v Maďarsku.

¹⁶⁴ Skalice, město na Slovensku.

¹⁶⁵ Janičáři, složka turecké armády.

¹⁶⁶ Justinián I. (482–465), východořímský císař.

/169v/ Za čtvrté, tito lidé se nebudou bránit s takovou ctí a ryzostí, jak se přísluší vojákům, pak stejně jako všichni vandráci jsou sžíráni šváby, stejně tak jako železo rží, které je pak dobré jen ke zničení a v případě nutnosti se lidé v zemi spoléhají na zbraně, ovšem když se po nich člověk čas od času zeptá, tak nemají nic, a pokud se člověk spolehne na takovou obranu země, vystavuje se velkému nebezpečí.

A za páté, to je také významné pravidlo, nebo zachovaná moc držená mezi nimi (ale které je na počátku očekávaného vítězství) A když má být s přísností regimentu dodržováno tak nepůsobí u těch hrubých lidí nic, pak příklad, před rokem [u] Raabu a rok před Skalicí, když ti samí užili k velké neposlušnosti proti svým vysokým velitelům, a postavili se proti nim a nechtěli nikdy dodržovat nějakou ostražitost.

Za šesté, od našich sedláků známě ještě jeden příklad, když byli vyvedeni trochu dále ze země, a měla jim být rozdělena poselství, pak došlo k největším neposlušnostem, které bylo hned třeba řešit soudně. Tak si regiment nemohl pomoci, ale přišla ke slovu justice a vymohla si na tom, že co se stane jednomu, to se má stát i ostatním a protože ani v nejmenším nemohli dodržet slib, nebo trpěli minimálním nedostatek peněz nebo proviantu, proto dali hlavy dohromady, zůstali bdělí, aby něco nepřehlédli. [Tož], a na kdy byl smluven termín přesunu, byli právě tak málo schopní a horší než turečtí janičáři, když přijde na dodržování hodnot, aby skutečně platilo, mnozí z nich více vzpomínají na ženu, děti, dům a statek, než aby vykonávali poctivé a statečné činy.

O takových lidech píše Justinián ve své /170r/ první knize, Ó jak je těžká cesta k ctnosti, k ní oni rostou líně v mládí.

Za sedmé, takové je to také v příležitostech nepřítele, nebezpečně komandovat ty, co dávají rozkazy, což jsem viděl na vlastní oči ve Skalici a čestným lidem je více známo, že spíše než aby nepřítele dráždili, je třeba s ním zacházet jako s měkkým vejcem, částečně jej odprošovat, částečně mu věřit, ale též ho překvapit jiným vojskem, potrestat neposlušnost, a částečně také uzavřít obchod předem,

zuvor schließen, wie kan dan ein ehrlicher Kriegsman sein Ehr und Redlichkeit, neben solchem ungehorsamen und unzaumen Volck mit Lust in Gefahr setzen

Zu dem Achten, sein leicht beweglich zu der Auflaihnung oder Maiderey [!], dan ein Geringes das sie selbst untereinander erdichte[n], und laßens aufkommen, so laßen sie sich zu dem Ungehorsamb und Meuterei bewegen, dan Ich solches alles gesehen, und bei ihren Befelchshabern, Hauptleuten, und Obristen experimentirt, (jedoch zumercken, das Ich diesen Discurs blos auf die Böhmische und Leibaigene Bauren oder Untertanen tue) und auf kein anders Land welcher Sitten und gebrauch Ich nicht bewust bin. Jedoch nichts destoweniger, die Ort des Lands zimbllichermaßen, (ohne Ruhm zu melden) hin und wieder gesehen, das dieselben mit guten Pass, und Festungen versehen sein, das sich keiner Gefahr von dem gemeinen Man also zu besorgen ist, als in einem offnem Land, daher man sich allzeit ergetzen, und den gehorsamb an sich wieder Ziehen möchte.

Zu dem Neunden, wo solche Leibaigenschaft ist halten sie wenig auf ihre Ehr und das Gewissen, und wan sie einmal die Wehren in die Hand kriegen, und dieselbe Recht verstehen solten, ist gewießlich zu besorgen, das durch eine einzige aufrührige Person und Anlaitung sie es tentireten sich aus der Leibaigenschaft auszuziehen, den gehorsamb abzulegen, die Obrigkeit vernichten, oder aber aufs wenig ist den Vierden Stand zu praetendirn, als man der Exempl in unterschiedlichen Ländern hat, derentwegen mein gutherzige Mainung ist, dieselben lieber bei der Obedienz, ihrem /170v/ Pflug des Feldts Abwartung, und der Bauren Arbeit zuerhalten, damit der Ackerbau erhalten, und nichts destoweniger anstatt der Bauren das Land eben so woll versehen, und vor dem Feind erhalten möchte werden, davon an seiner Stell soll discourrirt werden. Aber in andern Ländern als Pfalz,¹⁶⁷ Bayren,¹⁶⁸ und Schwaben,¹⁶⁹ sind die Bauren nicht also beschaffen, dann sie mehrere Freiheiten haben. Wan sie das ihrig tun und Zinß erlegen, so kan man sie zu dem übrigen per conscientiam nicht nötigen, bleiben also sei gleich bei viel oder wenig Freiheiten fort, aber unsere Landbauren, haben kein gewieß Ziel, sondern müssen zu ihres Herrn befehlich in aller Occasion sei billich oder unbillich laufen. Solches aber und nichts destoweniger, wird auch ein jede Obrigkeit in seiner discretion und gegen Gott zuverantworten haben.

Zu dem Zehenden, haben wir Exempl an den Scitiern¹⁷⁰ ihren Untertanen und Leibaigen, da sie die Wafen in die Händt bekommen, und dieselben manegirn können, das

¹⁶⁷ Falc, historické území v Bavorsku.

¹⁶⁸ Bavorsko, jedna ze zemí Spolkové republiky Německo.

¹⁶⁹ Švábsko, historický kraj v Německu. Dnes zahrnuje území Bádensko-Wüttemberska a část Bavorska.

¹⁷⁰ Skytové, kočovný kmen íránského původu.

jak pak může voják s chutí dávat v šanc svou čest a poctivost, a vojsko s chutí nasadit do nebezpečí.

Za osmé, lze je lehce přemluvit ke vzpouře či rebelii, neboť kvůli každé maličkosti, kterou si sami mezi sebou vymyslí a která se uchytí, se nechají pohnout k neposlušnosti a vzpouře, protože jsem toto všechno viděl a vyzkoušel u jejich velitelů, hejtmanů a nejvyšších velitelů. Nutno přihlédnout k tomu, že v tomto pojednání se zaměřuji jen na české a svobodné sedláky nebo poddané, a ne na žádnou jinou zemi, jejíž zvyky a obyčeje mi nejsou známy. Nicméně je třeba přihlédnout ke konkrétnímu místu země nazíranému všemi možnými úhly pohledu, že přes všechny možné pověsti a fámy si nikdo nemůže být jistý před nebezpečím od těch podlých mužů, které může být větší v otevřené zemi, v níž se člověk nestále vydává v nebezpečí a měly by na sebe vzít poslušnost.

Za deváté, kde je takové nevolnictví, tam málo dbají na svou čest a svědomí, a když jednou dostanou do ruky zbraň, a měli by dostat stejné právo je oprávněné se bát, že díky jedné výbušné osobě a příležitosti se budou snažit vymanit se z nevolnictví odložit poslušnost, zničit vrchnost, nebo alespoň předstírat čtvrtý stav, k čemuž jsou doklady z mnoha zemí, díky tomu je mým srdečním názorem, že tito by raději měli zůstat u poslouchání a orání /170v/ pole pluhem, a sedlákům by se měla ponechat taková práce, při které by byli ponecháni u obhospodařování půdy, a ostatně by země nebyla bez sedláků tak plodná, a pokud by měla být ochráněna před nepřáteli, od toho by měl na svém místě uvažovat. Ale v jiných zemích jako ve Falci, Bavorsku a Švábsku nejsou sedláci tak zaopatření, protože mají více svobod. Když si dělají své a platí daně, tak je nikdo nemůže k ničemu jinému nutit, zůstávají tedy stejně, ať mají málo nebo hodně svobod, ale naši sedláci, protože nemají určitý cíl, musí být poslušní svým pánům za každé situace a chtě nechtě je následovat, ale toto a nic jiného činí každou vrchnost ve své mlčenlivosti odpovědnou Bohu.

Za desáté, máme příklad od Skytů, že když jejich poddaní a nevolníci dostali do rukou zbraně a mohli je vlastnit,

sie den Pflug verlassen, und lange Zeit vorsich selbst das Regiment geführt, und ihre Obrigkeit abgesetzt haben davon der Justinus¹⁷¹ beschreibt.

Zu dem Aylfften, so beschreibt uns auch der Juuenalis¹⁷⁰ zu einem Exempl, daß nichts so scharf sei, als wan ein Bauer zu einem Edelman gemacht wird, und nichts gefehrlicher, als gewaffneter Bauer, dan so lang als die Bauren mit bloßen Händen sein, so lang ist er in der Forcht, wan sie aber die Wehren überkommen, so fahen sie einen Mut, und werden unnutz, ungehorsamb, haben kein Respect auf die Obrigkeit, und begehren selbst Herrn zu sein. Solches hat König Heinrich der Vierde¹⁷¹ im Frankreich,¹⁷¹ und König Jacob¹⁷² der Ander in Engelland,¹⁷² wol vestanden, und haben ihre Bauren im Land ganz und gar des Armirt, besorgent immer einmal einer gemeiner Soten[n]antion und des Ungehorsams.

Derentwegen und also das durch obangezogene Puncten und politische Scribenten, Ich bei mir nicht finden, und mit meinem gering einfeltigen verstand begreifen kan, noch mag, warumb das man den Leibaignen Bauren die Wafen in die Hand geben soll, dann es nicht rathsam ist, (jedoch keiner Obrigkeit darinnen Maß oder Ziel zugeben). /171r/

Was für Volck zu der Defension gebraucht und mit den Waffen exercitirt werden soll, der
ander Articul.

Die alte Römer, Griechen, Persianer und andere mehr, haben Leges und Instituta aufgehen laßen, das ein jedweder Burger oder Inwohner der Stadt, solte in seinem Haus mit guten und taiglichen Wafen versehen werden, und welcher solches nicht thet, und der Sachen zu wieder wer, der solte in seinem Vatterland vor einem zunichten untreuen Man, und als einen Feind gehalten werden.

Derentwegen durch dieses Exempel, Ich auch sehr nutzlich befind, das wir demselben der Gestalt nachvolgen, und unsere Burgerschaft in den Städten und Städtlein, welche das ganze oder halbe Gericht haben, zur Defension des Lands zu Fuß abrichten, und die Waffen zuverstehen lernen sollen.

Was gestalt man aber zu dergleichen Wafen in jedweder Stadt oder Städtl, kommen könt, wird es an seiner Stell in dem fünfften Articul gemeldt werden.

¹⁷¹ Justínus (2. nebo 3. století n. l.), latinský spisovatel.

¹⁷⁰ Decimus Iunius Juvenalis (60–140 n. l.), římský satirik.

¹⁷¹ Jindřich IV. (1553–1610), francouzský král.

¹⁷¹ Francie, země v západní Evropě.

¹⁷² Jakub I. Stuart (1566–1625), anglický král.

¹⁷² Anglie, jedna ze zemí Spojeného království Velká Británie a Severního Irska.

opustili pluh a dlouhou dobu si sami vedli svůj regiment, a sesadili svou vrchnost, jak to popsal Justinus.

Za jedenácté, jak nám také Juvenalis popisuje jeden příklad, že nic není tak agresivní, jako když je sedlák učiněn vznešeným mužem, a nic není nebezpečnější, než ozbrojený sedlák, protože dokud má jen své ruce, tak dlouho má strach, když ale dostanou zbraně, tak získají odvalu a stanou se nepoužitelnými, neposlušnými, nemají žádný respekt k vrchnosti a domáhají se toho, aby sami byli pány. Tomu plně rozuměli král Jindřich IV. ve Francii a král Jakub II. v Anglii a své sedláky naprosto odzbrojili, čelíce vždy strašné zkoušce a neposlušnosti.

Kvůli tomu a také díky svrchu jmenovaným bodům a politickým spisům nenacházím u sebe a nemohu pochopit svým velmi prostým rozumem, a ani to nechci, proč by se nevolným sedlákům měly dávat do rukou zbraně, protože to není radno, (avšak žádné vrchnosti se v tomto nedá přiznat míra nebo cíl). /171r/

Jaký lid je třeba pro ochranu a jak má být cvičen [v zacházení] se zbraněmi, druhý článek.

Staří Římané, Řekové, Peršané a další zavedli zákony a instituce, [podle] kterých každý občan nebo obyvatel města má svůj dům zásobit dobrými a vhodnými zbraněmi a kdo to neudělá a této věci se přičí, s tím by mělo být jeho vlastní nakládáno jako s nevěrným mužem [vlastizrádcem] a měl by být považován za nepřítele.

Skrze tento příklad, který shledávám velmi užitečným, chci ukázat, že se nacházíme v tom samém stavu a naše obyvatelstvo ve městech a městečkách, která mají plný nebo částečný soud, by se mělo vycvičit k obraně země a mělo by se učit rozumět zbraním.

Jakou podobu by ale mohly mít zbraně v každém městě nebo městečku, je ohlášeno na svém místě v pátém článku.

Wie viel Fußvolck man auf die Gränitz aufbringen, und im Land Defensive haben kan, der 3.
Articul.

Die Weilen man in unserm Vatterland der hochlöblichen Cron Böhmen, (wie Ihr Khön[igliche] May[estat] zuvor) also auch die Cron im dritten Stand, und vornehme Herrn, Städt und Städtlein, so ihre ganze und halbe Obergericht haben, sich befinden, so erkenne Ich vor recht, und eine billiche Sach, das man dieselbe zur Defension des Lands herfür ziehet.

Also und dergestalt, das aus allen Städtten und Städtlin aus einem jeden Haus ein man wolbewehrt solt geben werden, welche die Armes, (wie es weiter discurrirt wird) exercitiren sollen.

Wie Starck aber in der Anzahl und wie viel Fendlman dieselben zusammenbringen kundt, welches hiebei unten, alles Specificice verzeichnet, auch das Volck halbieren, den einen Teil /171v/ auf der Gränitz Offensive, und den Andern Teil daheimb Defensive verlaßendt.

Hier werden die Kraiß des Lands verzeichnet, was für Städt und Städtlin ein Jeder in ihn begreift, wie viel Volck er vermag, und wie viel Fendlman, in einem jedem Kraiß aufbringen kan.¹⁷⁴

In dem Buntzler Kraiß,¹⁷⁵ liegt Buntzel,¹⁷⁶ hat Häußer.

Nümburgh.¹⁷⁷

Benateckh.¹⁷⁸

Lysa.¹⁷⁹

Brandeiß.¹⁸⁰

Hradischt.¹⁸¹

und die Gabel.¹⁸²

Summa in dem Kraiß.

Tut so viel Volck und.

In dem Grätzer Kraiß,¹⁸³ ligt Khönigkrätz,¹⁸⁴ und hat Häußer.

¹⁷⁴ Záznamy o počtu obyvatel v jednotlivých krajích Hýzrle do své rozpravy nedoplnil.

¹⁷⁵ Boleslavský kraj, historický kraj.

¹⁷⁶ Mladá Boleslav, okres Mladá Boleslav.

¹⁷⁷ Nymburk, okres Nymburk.

¹⁷⁸ Benátky nad Jizerou, okres Mladá Boleslav.

¹⁷⁹ Lysá nad Labem, okres Nymburk.

¹⁸⁰ Brandýs nad Labem, okres Praha-východ.

¹⁸¹ Mnichovo Hradiště, okres Mladá Boleslav.

¹⁸² Jablonné v Podještědí, okres Liberec.

Kolik pěchoty je třeba dostat na hranice a kolik jich může být k obraně země, 3.
článek.

Protože člověk v našem veleváženém Království českém (jakož především jeho královské milosti), a také Koruna ve třetím stavu se nacházejí přední páni, města a městečka, mají také svůj celý [plnohodnotný] a poloviční vrchní soud, takže si myslím, že je levná [jasná] věc, že jsou za to užiti k obraně země.

Také, a podle toho, že ze všech měst a městeček z každého jednoho domu by měl být jeden muž plně vyzbrojen, kterého má vycvičit armáda [vojáci].

Jak silně a v jakém počtu je možné tyto oddíly mužů svolat dohromady, což je zde níže vše přesně popsáno, také jak vojsko rozdělit, jeden díl /171v/ na obranu hranic a druhý na obranu doma [vnitrozemí].

Zde jsou sepsány kraje v zemi nebo zemské kraje, jaká města a městečka každý z nich obsahuje, kolik má obyvatel a kolik branců lze v každém kraji získat.

V Boleslavském okrese leží Boleslav, má domy [v].

Nymburk.

Benátky.

Lysá.

Brandýs.

Hradiště

a Jablonné v Podještědí.

Celkem v okrese.

[Což] činí tolik lidu a.

V Hradeckém okrese leží Hradec Králove a má domy [v].

¹⁸³ Hradecký kraj, historický kraj.

¹⁸⁴ Hradec Králove, okres Hradec Králove.

Trutnow.¹⁸⁵

Bitschow.¹⁸⁶

Jaromier.¹⁸⁷

Podiebrat.¹⁸⁸

Chlumetz.¹⁸⁹

Kosteletz.¹⁹⁰

Gitschin.¹⁹¹

Solnitz.¹⁹²

Hostinn.¹⁹³

New Stadt.¹⁹⁴

Nachod.¹⁹⁵

Summa in dem Kraiβ.

So viel Volck und.

/172r/ In dem Chrudimer Kraiβ,¹⁹⁶ ligt Chrudim¹⁹⁷ und hat Häuser.

Meyt.¹⁹⁸

Politschka.¹⁹⁹

Partuwitz.²⁰⁰

Leuthomischl.²⁰¹

Skotitz.²⁰²

Herman Stadt.²⁰³

Landscron.²⁰⁴

Hornitz.²⁰⁵

¹⁸⁵ Trutnov, okres Trutnov.

¹⁸⁶ Nový Bydžov, okres Hradec Králove.

¹⁸⁷ Jaroměř, okres Náchod.

¹⁸⁸ Poděbrady, okres Nymburk.

¹⁸⁹ Chlumec nad Cidlinou, okres Hradec Králove.

¹⁹⁰ Kostelec, okres Jičín.

¹⁹¹ Jičín, okres Jičín.

¹⁹² Solnice, okres Rychnov nad Kněžnou.

¹⁹³ Hostinné, okres Trutnov.

¹⁹⁴ Nové Město nad Metují, okres Náchod.

¹⁹⁵ Náchod, okres Náchod.

¹⁹⁶ Chrudimský kraj, historický kraj.

¹⁹⁷ Chrudim, okres Chrudim.

¹⁹⁸ Vysoké Mýto, okres Ústí nad Orlicí.

¹⁹⁹ Polička, okres Svitavy.

²⁰⁰ Pardubice, okres Pardubice.

²⁰¹ Litomyšl, okres Svitavy.

²⁰² Skuteč, okres Chrudim.

²⁰³ Heřmanův Městec, okres Chrudim.

²⁰⁴ Lanškroun, okres Ústí nad Orlicí.

Trutnov.
Bydžov.
Jaroměř.
Poděbrady.
Chlumeč.
Kostelec.
Jičín.
Solnice.
Hostinné.
Nové Město.
Náchod.
Celkem v okrese.
Tolik lidu a.

/172r/ V Chrudimském kraji leží Chrudim a má domů.

Mýto.
Polička.
Pardubice.
Litomyšl.
Skuteč.
Heřmanův Městec.
Lanškroun.
Hornitz.

²⁰⁵ Blíže neurčené město.

Summa in dem Kraiß.

So viel Volck, und.

In dem Tschaßlauer Kraiss,²⁰⁶ ligt Tschaßlaw²⁰⁷ und hat Häuser.

Kuttenberg.²⁰⁸

Malessow.²⁰⁹

Iglaw.²¹⁰

Deutschen Brodt.²¹¹

Lipnitz.²¹²

Ledetsch.²¹³

Summa in dem Kraiß.

Tut so viel Volck und.

In dem Kaurschimer Kraiss,²¹⁴ ligt Kaurschim²¹⁵ und hat Häuser.

Böhmisch Brodt.²¹⁶

Kollin.²¹⁷

Wlaschim.²¹⁸

Summa in dem Craiß.

Tut so viel Volck, und.

In dem Bechiner Kraiß,²¹⁹ ligt Crummaw,²²⁰ und hat Häuser. /172v/

Nöttolitz.²²¹

Tabor.²²²

Budeweiß.²²³

²⁰⁶ Čáslavský kraj, historická kraj.

²⁰⁷ Čáslav, okres Kutná Hora.

²⁰⁸ Kutná Hora, okres Kutná Hora.

²⁰⁹ Malešov, okres Kutná Hora.

²¹⁰ Jihlava, okres Jihlava.

²¹¹ Havlíčkův Brod, okres Havlíčkův Brod.

²¹² Lipnice nad Sázavou, okres Havlíčkův Brod.

²¹³ Leděč nad Sázavou, okres Havlíčkův Brod.

²¹⁴ Kouřimský kraj, historický kraj.

²¹⁵ Kouřim, okres Kolín.

²¹⁶ Český Brod, okres Kolín.

²¹⁷ Kolín, okres Kolín.

²¹⁸ Vlašim, okres Benešov.

²¹⁹ Bechyňský kraj, historický kraj.

²²⁰ Český Krumlov, okres Český Krumlov.

²²¹ Netolice, okres Prachatice.

²²² Tábor, okres Tábor

Celkem v okrese, tolik lidu a.

Celkem v okrese, tolik lidu a.

V Čáslavském kraji leží Čáslav, a má domů.

Kutná hora.

Malešov.

Jihlava.

Německý Brod.

Lipnice.

Ledeč.

Celkem v okrese.

[Což] činí tolik lidu a.

V Kouřimském kraji leží Kouřim, a má domů.

Český Brod.

Kolín.

Vlašim.

Celkem v okrese.

[Což] činí tolik lidu a.

V Bechyňském kraji leží Krumlov, a má domů./172v/

Netolice.

Tábor.

Budějovice.

²²³ České Budějovice, okres České Budějovice.

Bilgram.²²⁴

Thein ob der Wltau.²²⁵

Neuhauß.²²⁶

Bechin.²²⁷

Sobislaw.²²⁸

Paczow.²²⁹

Miltschin.²³⁰

Horepinck.²³¹

Kamenitz.²³²

Summa in dem Kraiß.

Tut so viel Volck, und.

In dem Brachner²³³ kraiss, ligt Prachatitz,²³⁴ und hat Häuser.

Pißegk.²³⁵

Schittenhoffen.²³⁶

Wodnian.²³⁷

Strackhonitz.²³⁸

Horaschdiowitz.²³⁹

Malla.²⁴⁰

Winterberg.²⁴¹

Blatna.²⁴²

Brsesnitz.²⁴³

Mirowitz.²⁴⁴

²²⁴ Pelhřimov, okres Pelhřimov.

²²⁵ Týn nad Vltavou, okres České Budějovice.

²²⁶ Jindřichův Hradec, okres Jindřichův Hradec.

²²⁷ Bechyně, okres Tábor.

²²⁸ Soběslav, okres Tábor.

²²⁹ Pacov, okres Pelhřimov.

²³⁰ Miličín, okres Benešov.

²³¹ Hořepník, okres Pelhřimov.

²³² Kamenice nad Lipou, okres Pelhřimov.

²³³ Prácheňský kraj, historický kraj.

²³⁴ Prachatice, okres Prachatice.

²³⁵ Písek, okres Písek.

²³⁶ Sušice, okres Klatovy.

²³⁷ Vodňany, okres Strakonice.

²³⁸ Strakonice, okres Strakonice.

²³⁹ Horažďovice, okres Klatovy.

²⁴⁰ Blíže neurčené město.

²⁴¹ Vimperk, okres Prachatice.

²⁴² Blatná, okres Strakonice.

²⁴³ Březnice, okres Příbram.

Pelhřimov.
Týn nad Vltavou.
Jindřichův Hradec.
Bechyně.
Soběslav.
Pacov.
Miličín.
Hořepník.
Kamenice.
Celkem v okrese.
[Což] činí tolik lidu a.

V Prácheňském kraji leží Prachatice a má domů.

Písek.
Sušice.
Vodňany.
Strakonice.
Horažďovice.
Malla.
Vimperk.
Blatná.
Březnice.
Mirovice.

²⁴⁴ Mirovice, okres Písek.

Summa in dem Craiß.

Tut so viel Volck, und.

In dem Pilsner Craiß,²⁴⁵ ligt Bilsen²⁴⁶ und hat Häuser.

Klatta.²⁴⁷ /173r/

Domaschlitz.²⁴⁸

Silber.²⁴⁹

Rockitzan.²⁵⁰

Tachaw.²⁵¹

Luditz.²⁵²

Tauschim.²⁵³

Straschitz.²⁵⁴

Nepomuk.²⁵⁵

Raudnitz.²⁵⁶

Dobrschan.²⁵⁷

Blowitz.²⁵⁸

Summa in dem Kraiß.

Tut so viel Volck, und.

In dem Satzer Kraiß,²⁵⁹ ligt, Satz,²⁶⁰ und hat Häuser.

Laun.²⁶¹

Kaden.²⁶²

Pruckh.²⁶³

²⁴⁵ Plzeňský kraj, historický kraj.

²⁴⁶ Plzeň, okres Plzeň.

²⁴⁷ Klatovy, okres Klatovy.

²⁴⁸ Domažlice, okres Domažlice.

²⁴⁹ Stříbro, okres Tachov.

²⁵⁰ Rokycany, okres Rokycany.

²⁵¹ Tachov, okres Tachov.

²⁵² Žlutice nad Střelou, okres Karlovy Vary.

²⁵³ Toužim, okres Karlovy Vary.

²⁵⁴ Strašice, okres Rokycany.

²⁵⁵ Nepomuk, okres Plzeň.

²⁵⁶ Radnice, okres Rokycany.

²⁵⁷ Dobřany, okres Plzeň.

²⁵⁸ Blovice, okres Plzeň.

²⁵⁹ Žatecký kraj, historický kraj.

²⁶⁰ Žatec, okres Louny.

²⁶¹ Louny, okres Louny.

²⁶² Kadaň, okres Chomutov.

Celkem v okrese.

[Což] činí tolik lidu a.

V Plzeňském kraji leží Plzeň a má domů.

Klatovy. /173r/

Domažlice.

Stříbro.

Rokycany.

Tachov.

Žlutice.

Toužim.

Strašice.

Nepomuk.

Radnice.

Dobřany.

Blovice.

Celkem v okrese.

[Což] činí tolik lidu a.

V Žateckém kraji leží Žatec a má domů.

Louny.

Kadaň.

Most.

²⁶³ Most, okres Most.

Commethaw.²⁶⁴

Prsiseschnitz.²⁶⁵

Wostrow.²⁶⁶

Bochow.²⁶⁷

Bilin.²⁶⁸

Duchzow.²⁶⁹

Summa in dem Craiß.

Tut so viel Volck und.

In dem Leutmeritzer Kraiß²⁷⁰ ligt Leuthmeritz.²⁷¹

Melnick.²⁷²

Außicks.²⁷³

Töplitz.²⁷⁴

Trebeinitz.²⁷⁵

Krupka.²⁷⁶ /173v/

Lowositz.²⁷⁷

Budin.²⁷⁸

Summa in dem Craiß.

Tut so viel Volck, und.

In dem Schlaner und Rackonitzer Craiß,²⁷⁹ ligt Schlan,²⁸⁰ und hatt Heuser.

Welwar.²⁸¹

Rackownick.²⁸²

²⁶⁴ Chomutov, okres Chomutov.

²⁶⁵ Přísečnice, okres Kadaň.

²⁶⁶ Ostrov nad Ohří, okres Karlovy Vary.

²⁶⁷ Bochov, okres Karlovy Vary.

²⁶⁸ Bílina, okres Teplice.

²⁶⁹ Duchcov, okres Teplice.

²⁷⁰ Litoměřický kraj, historický kraj.

²⁷¹ Litoměřice, okres Litoměřice.

²⁷² Mělník, okres Mělník.

²⁷³ Ústí nad Labem, okres Ústí nad Labem.

²⁷⁴ Teplice, okres Teplice.

²⁷⁵ Třebenice, okres Litoměřice.

²⁷⁶ Krupka, okres Teplice.

²⁷⁷ Lovosice, okres Litoměřice.

²⁷⁸ Budyně nad Ohří, okres Litoměřice.

²⁷⁹ Slánský kraj a Rakovnický kraj, historické kraje.

²⁸⁰ Slaný, okres Kladno.

²⁸¹ Velvary, okres Kladno.

²⁸² Rakovník, okres Rakovník.

Chomutov.

Přísečnice.

Ostrov.

Bochov.

Bílina.

Duchcov.

Celkem v okrese.

[Což] činí tolik lidu a.

V Litoměřickém kraji leží Litoměřice.

Mělník.

Ústí nad Labem.

Teplice.

Třebenice.

Krupka. /173v/

Lovosice.

Budyně.

Celkem v okrese.

[Což] činí tolik lidu a.

Ve Slánském a Rakovnickém kraji leží Slaný a má domů.

Velvary.

Rakovník.

Raudnitz.²⁸³

Hoschtka.²⁸⁴

Tenietz.²⁸⁵

Schietj.²⁸⁶

Birglitz.²⁸⁷

Straschetz.²⁸⁸

Aunhoscht.²⁸⁹

Kralowitz.²⁹⁰

Summa in dem Craiß.

Tut so viel Volck, und.

In dem Podbrtsky und Wltauischen Kraiß,²⁹¹ ligt Beraun²⁹² und hat Heuser.

Prsibram.²⁹³

Eil.²⁹⁴

Knin.²⁹⁵

Sbirow.²⁹⁶

Dobrsisch.²⁹⁷

Horschowitz.²⁹⁸

Hostowitz.²⁹⁹

Schebrack.³⁰⁰

Sedltschan.³⁰¹ /174r/

Gistebnitz.³⁰²

²⁸³ Roudnice nad Labem, okres Litoměřice.

²⁸⁴ Hošťka, okres Litoměřice.

²⁸⁵ Týnec nad Labem, okres Rakovník.

²⁸⁶ Blíže neurčené město.

²⁸⁷ Křivoklát, okres Rakovník.

²⁸⁸ Nové Strašecí, okres Rakovník.

²⁸⁹ Unhošť, okres Kladno.

²⁹⁰ Kralovice, okres Plzeň-sever.

²⁹¹ Podbrdský kraj a Vltavský kraj, historické kraje.

²⁹² Beroun, okres Beroun.

²⁹³ Příbram, okres Příbram.

²⁹⁴ Blíže neurčené město.

²⁹⁵ Knín, okres Příbram.

²⁹⁶ Zbiroh, okres Rokycany.

²⁹⁷ Dobříš, okres Příbram.

²⁹⁸ Hořovice, okres Beroun.

²⁹⁹ Hostomice, okres Beroun.

³⁰⁰ Žebrák, okres Beroun.

³⁰¹ Sedlčany, okres Příbram.

Roudnice.

Hošťka.

Týnec.

Schietj.

Křivoklát.

Strašecí.

Unhošť.

Kralovice.

Celkem v okrese,

[Což] činí tolik lidu a.

V Podbrdském a Vltavském kraji leží Beroun a má domů.

Příbram.

Eil.

Knín.

Zbiroh.

Dobříš.

Hořovice.

Hostomice.

Žebrák.

Sedlčany. /174r/

Jistebnice.

³⁰² Jistebnice, okres Tábor.

Summa in denen Kraißen Häuser.

Tut so viel Volck, und Fendl.

Also befinden sich in den Städten und Städtlin in der Cron Böhmen (ohne vielleicht der Städt un flecken, die mir möchten nicht bewust sein) ... Häußer,³⁰³ und wann das ein jedwedes Haus einen man geb, so bringts. Man, davon man Fendlknecht machen kan, (jedoch zu mercken ist). Wan das in einen Krai außerhalb völligen Fendl, das 300 Man starke ist, etwas über bleibt, das man dasselbe Volck zur beßerer Defension derselben Stadt zu Hauß verläst, in der Occasion aber eines besorgten Einfals kan man das Volck halbieren, und mit Fendlen auf die Gränitz rucken, und die andere Helfte Defensive der Stadt im Land behalten, doch in Discretionere geredt, nach dem daß der General erkennt, wie weit sich die Stercke des Feinds erstreckt, und das er Bastante wer demselben zuwiderstehen, so mag er von den euseristen Kraisen so viel Volck aufmahnen, als er von Nöten hat.

Belanget aber der Löbl[ichen] Königl[ichen] haubt Stadt Prag dieselben sollen keinerlei Wegs nicht ausziehen, sondern zur Defension derselben (auch Ihr Königl[iche] May[estat] Rezidenz und der hoch Privilegirten Statuten, so auf dem Präger Schloß bei der löblichen Landtafel sich befinden) stehen, und gut Aufsehens haben.

³⁰³ Hýzrle bohužel údaj o počtu domů nedoplnil.

Celkem v tomto okrese domů.

[Což] činí tolik lidu a jednotek.

Tolik jsem v Království českém našel měst a městeček (snad kromě nějakých měst a míst, která mi nejsou známa) (...) domů a když nějaký jeden dům je někomu dán, tak má být zaznamenán. Muže, ze kterého lze udělat pěšáka, je třeba mít na zřeteli. Když se to v jednom kraji povede sehnat sbor o více než 300 mužích, pak mají být někteří, kteří jsou nad počet ponechání k obraně toho města, pro případ náhlého vpádu se může vojsko rozdělit napůl a s polním velitelem se přesunout na hranice, a druhá polovina má být ponechána k obraně města ve vnitrozemí, ale v tajnosti řečeno, po tom co generál rozezná, jak silné je nepřátelské vojsko a že má nepřítel k dispozici přebytek [mužů], pak může z těch krajů přivolat tolik mužů, kolik potřebuje.

Pokud je ale obležena Praha, hlavní město velectěného Království českého Praha, tito nesmí v žádném případě odtáhnout, ale musí zůstat k jeho obraně (a také se zde nachází rezidence jeho královského veličenstva a vysoce ceněné památky, jako pražský zámek a velectěné zemské desky), a dobře na něj dohlížet.

7.3. Jmenný rejstřík

A

- Ábel, biblická postava – 162v
Achab, izraelský král – 164v
Agesilaus, spartský král – 165v
Alexandr III. Veliký, makedonský král – 163r
Aristoteles, řecký filozof – 162v
Asa (Assa), biblická postava – 164v
Asyřané (Aszirier), obyvatelé Asyrské říše – 163r
Augustýn, křesťan a filozof – 165r

B

- Barkas Hannibal (Hannibal), kartáginský velitel a strateg – 159v
Benadad (Benedab), biblická postava – 164v

Č

- Češi (Böhmen), obyvatelé Českého království – 160r, 160v, 161r

D

- David (Davids), biblický hrdina – 158v, 163r, 164v
Decimus Iunius Iuvenalis (Juuenalis), římský satirik – 170v

E

- Ezechiáš (Ezechias), biblická postava – 164v

F

- Flavius Eugenius (Eugenio), římský uzurpátor – 164

G

- Gaius Julius Caesar, římský vojevůdce – 166r
Gaius Marius (Mario), římský politik – 166r
Gaius Salustius Crispus (Salustius), římský historik – 163r
Gideon (Gedeonis), biblická postava – 158v
Gnaeus Pompeius Magnus (Pompeio), římský vojevůdce – 166r
Gótové (Gotthi), germánský kmen – 163r

H

- Hájek z Libočan Václav (Hagius), český kronikář – 159v, 160r
Helena, postava z řecké mytologie – 162r
Homér (Homerus), řecký básník – 166r
Hýzrle z Chodů Jindřich (Heinrich Hyßerle), český šlechtic – 157v
Holofernos (Holoferno), biblický vojevůdce – 165r

I

- Ioannes Stobaios (Stabeus), řecký spisovatel – 158r
Isenaxensis Joannes, blíže neurčená osoba – 158v
Isidor ze Sevilly (Isidorus), křesťanský biskup – 163r

J

- Jákob (Jacob), biblická postava – 162r
Jakub II. (Jacob), anglický král – 170v
Jan Lucemburský (Johan), český král – 160r
Jeremiáš (Jeremias), starozákonní prorok – 165r
Jeroboám, biblická postava – 163r
Jindřich II. (Heinrichs), římský císař – 160r
Jindřich IV. (Heinrich), francouzský král – 170v

Josef (Josephs), biblická postava – 162v
Judita (Judith), biblická hrdinka – 165r
Julián (Juliani), místodržící ve španělské Ceutě – 162v
Justinián I., východořímský císař – 169r
Justínus, latinský spisovatel – 170v

K

Kain (Kayn), biblická postava – 162v
Kananejci (Cananeischen), obyvatelé biblické země Kanaán – 163r
Karel IV. Lucemburský (Carl gen Lutzenburg), česká král – 160r
Kartagiňští (Kartaginensi), obyvatelé města Kartága – 162r
Keltiberové (Tiresias Celiticus), starověký kmen – 165v

L

Laertius Diogenes (Laertius), řecký spisovatel – 158v
Lakedaimonští (Lacedemonierz), obyvatelé řecké obce Sparty – 159r, 159v
Leopold I. (Leopoldi), český král – 157v
Levité (Leuiten), jeden z dvanácti izraelských kmenů – 162r
Lucius Aemilius Paullus (Emilius), římský vojevůdce a politik – 166r
Lucius Cornelius Sulla (Silla), římský politik – 166r
Lvovický ze Lvovic Cyprián Karásek (Cyprian Lwowiczky), český astrolog – 158v

M

Makedonci (Macedonier), obyvatelé Makedonie – 163r
Médové (Medier), obyvatelé Médské říše – 163r
Míšeňští (Meisner), obyvatelé Míšeňska – 160r

N

Núbijci, obyvatelé království Núbie – 163r, 164v

P

Paulus Orosius (Orosius), historik a křesťan – 164v
Peršané (Perser), obyvatelé Perské říše – 163r, 171r
Platón (Plato), řecký filosof – 158v
Plinius Gaius Secundus, řecký filosof – 158v
Plútarchos (Plutarchus), řecký spisovatel – 158v, 166r
Přemysl Otakar II. (Primislaus), český král – 160v

R

Regulus Attilius, římský vojevůdce – 159v
Roderich (Roderteg), vizigótský král – 162v
Romulus, postava z římské mytologie – 162v

Ř

Římané (Römern), obyvatelé Římské říše – 159r, 159v, 162r, 163r, 166r, 171r
Řekové (Griechen), obyvatelé Řecka – 163r, 171r

S

Samson (Samsons), biblický hrdina – 158v
Sasové (Sachsen), germánský kmen – 160r
Saul, izraelský král – 163r
Skytové, kmen íránského původu – 170v
Sokrates (Socrates), řecký filozof – 165r

Š

Šalamoun (Salomon), izraelský král – 163r
Šekem (Sichen), biblické město – 162r
Štěpán I. (Steffan), uherský král – 160v

T

Titus Livius (Liuius), římský historik – 166r

Turci, národ žijící v Malé Asii (dnešní Turecko) – 166r

Theodosius I. Veliký (Theodosius), římský císař – 164v

V

Václav I. (Wenceslaus), český král – 160v

Vladislav I. (Ladislav), český král – 160v

X

Xanthippos (Xantipa), spartský vojevůdce – 159v

Xenofón (Xenophon), řecký historik – 163r

W

Wilhelm von Jülich (Wilhelm von Gilich), julišsko-klevský vévoda – 165v

7.4. Místní rejstřík

A

Amberg (Amburgh), město v Bavorsku – 160v

Anglie (Engelland), jedna ze zemí království Velké Británie a Severního Irska – 170v

Asýrie, území severní Mezopotámie – 165r

B

Benátky nad Jizerou (Benateckh), okres Mladá Boleslav – 171v

Bavorsko, jedna ze spolkových zemí Německa – 170r

Bechyně (Bechin), okres Tábor – 172v

Beroun (Beraun), okres Beroun – 173v

Betulie (Bethúlia), biblické město – 165r

Bezděkov (Besdiekow), okres Louny – 160r

Bilina (Bilin), okres Teplice – 173r

Blatná (Blatna), okres Strakonice – 172v

Blovice (Blowitz), okres Plzeň – 173r

Bochov (Bochow), okres Karlovy Vary – 173r

Bojanov (Boianow), okres Chrudim – 160r

Brandýs nad Labem (Brandeiß), okres Praha-východ – 171v

Budyně nad Ohří (Budin), okres Litoměřice – 173v

Březnice (Brsesnitz), okres Příbram – 172v

Č

Čáslav (Tschaßlaw), okres Kutná Hora – 172r

Čechy (Böhmen), stát ve střední Evropě – 158r, 159v, 160r, 160v

České království (Cron Böhmen, Königreich Böhaimb), historický státní útvar – 157v, 158v, 171r

České Budějovice (Budeweiß), okres České Budějovice – 172v

Český Brod (Böhmisch Brodt), okres Kolín – 172r

Český Krumlov (Crummaw), okres Český Krumlov – 172r

D

Dobřany (Dobrschan), okres Plzeň – 173r

Dobříš (Dobrsisch), okres Příbram – 173v

Domažlice (Domaschlitz), okres Domažlice – 173r

Duchcov (Duchzow), okres Teplice – 173r

F

Falc (Pfalz), historické území v Bavorsku – 170v

Francie (Frankreich), země v Evropě – 170v

G

Gaba (Gaaba), biblické město – 162r

H

Hamburk (Hamburgh), město v Německu – 167r

Havlíčkův Brod (Deutschen Brodt), okres Havlíčkův Brod – 172r

Heřmanův Městec (Herman Stadt), okres Chrudim

Hispanie (Hispania), starověký název Pyrenejského poloostrova – 162r, 162v

Horažďovice (Horaschdiowitz), okres Klatovy – 172v

Hořepník (Horepinck), okres Pelhřimov – 172v

Hořovice (Horschowitz), okres Beroun – 173v

Hostinné (Hostinn), okres Trutnov – 171v

Hostomice (Hostowitz), okres Beroun – 173v

Hošťka (Hoschtka), okres Litoměřice – 173v

Hradčany (Ratschin), městská čtvrť Prahy – 160r

Hradec Králove (Khönigkrätz), okres Hradec Králove – 171v

CH

Chlumeck nad Cidlinou (Chlumetz), okres Hradec Králove – 171v

Chodov (Chodau), okres Sokolov – 157v

Chomutov (Commethaw), okres Chomutov – 173r

Chrudim, okres Chrudim – 160r, 172r

I

Izrael (Israel), země na Blízkém východu – 164v

J

Jablunné v Podještědí (Gabel), okres Liberec – 171v

Jaroměř (Jaromier), okres Náchod – 171v

Jičín (Gitschin), okres Jičín – 171v

Jihlava (Iglaw), okres Jihlava – 172r

Jindřichův Hradec (Neuhauß), okres Jindřichův Hradec – 172v

Jistebnice (Gistebnitz), okres Tábor – 174r

Judské království (Jüdischen Land), historický státní útvar – 164v

Jülich, město v západním Německu – 167r

K

Kadaň (Kaden), okres Chomutov – 173r

Kamenice nad Lipou (Kamenitz), okres Pelhřimov – 172v

Kartágo (Cartaginense), město v severní Africe – 159v

Klatovy (Klatta), okres Klatovy – 172v

Knín (Knin), okres Příbram – 173v

Kolín (Kollin), okres Kolín – 172r

Kostelec (Kosteletz), okres Jičín – 171v

Kouřim (Kaurschim), okres Kolín – 172r

Kralovice (Kralowitz), okres Plzeň-sever – 173v

Krásno (Wahlstadt), okres Sokolov – 160v

Krupka (Krupka), okres Teplice – 173r
Kutná Hora (Kuttenberg), okres Kutná Hora – 172r
Křivoklát (Birglitz), okres Rakovník – 160r, 173v

L

Lanškroun (Landscron), okres Ústí nad Orlicí – 172r
Láva nad Dyjí (Laua), rakouské město – 160v
Ledeč nad Sázavou (Ledetsch), okres Havlíčkův Brod – 172r
Lipnice nad Sázavou (Lipnitz), okres Havlíčkův Brod – 172r
Litoměřice (Leuthmeritz), okres Litoměřice – 173r
Litomyšl (Leuthomischl), okres Svitavy – 172r
Louny (Laun), okres Louny – 173r
Lovosice (Lowositz), okres Litoměřice – 173v
Lysá nad Labem (Lysa), okres Nymburk – 171v

M

Malešov (Malessow), okres Kutná Hora – 172r
Mělník (Melnick), okres Mělník – 173r
Miličín (Miltschin), okres Benešov – 172v
Mirovice (Mirowitz), okres Písek – 172v
Míšeňsko, historická oblast v německém Sasku – 160r
Mladá Boleslav, okres Mladá Boleslav – 171v
Mnichovo Hradiště (Hradischt), okres Mladá Boleslav – 171v
Morava, jedna ze tří historických zemí České republiky – 160v
Most (Pruckh), okres Most – 173r

N

Náchod, okres Náchod – 171v
Nepomuk (Nepomuk), okres Plzeň – 173r
Netolice (Nöttlowitz), okres Prachatice – 172v
Nitra, okres Nitra – 160v

Nizozemí (Niederländsichen) – 161r
Nové Strašecí (Straschetz), okres Rakovník – 173v
Nový Bydžov (Bitschow), okres Hradec Králove – 171v
Nové Město nad Metují (New Stadt), okres Náchod – 171v
Numantia (Numatia), město ve Španělsku – 165v
Nymburk (Nümburgh), okres Nymburk – 171v

O

Ostrov nad Ohří (Wostrow), okres Karlovy Vary – 173r

P

Pacov (Paczow), okres Pelhřimov – 172v
Pardubice (Partuwitz), okres Pardubice
Pasov, město v Bavorsku – 167r
Pelhřimov (Bilgram), okres Pelhřimov – 172v
Písek (Pißegk), okres Písek – 172v
Plzeň (Bilsen), okres Plzeň – 172v
Poděbrady (Podiebrat), okres Nymburk – 171v
Polička (Politschka), okres Svitavy – 172r
Praha (Prag, Praag) – 158r, 160r, 174r
Prachatice (Prachatitz), okres Prachatice – 172v
Příbram (Prsibram), okres Příbram – 173v
Přísečnice (Prsiseschnitz), okres Kadaň – 173r

R

Ráb (Raab), město v Maďarsku – 169r
Radnice (Raudnitz), okres Rokycany – 173r
Rakousko (Österreich), stát ve střední Evropě – 157v, 160r
Rakovník (Rackownick), okres Rakovník – 173v
Rokycany (Rockitzan), okres Rokycany – 173r
Roudnice nad Labem (Raudnitz), okres Litoměřice – 173v

Ř

Řím (Rohm), hlavní město Itálie – 158v, 162v

S

Sedlčany (Sedltschan), okres Příbram – 173v

Skalice (Skalitz), město na Slovensku – 169r

Skuteč (Skotitz), okres Chrudim – 172r

Slaný (Schlan), okres Kladno – 173v

Soběslav (Sobislaw), okres Tábor – 172v

Sušice (Schittenhoffen), okres Klatovy – 172v

Solnice (Solnitz), okres Rychnov nad Kněžnou – 171v

Strakonice (Strackhonitz), okres Strakonice – 172v

Strašice (Straschitz), okres Rokycany – 173r

Stříbro (Silver), okres Tachov – 173r

Sýrie (Syrischen), země na Blízkém východu – 164v

Š

Švábsko (Schwaben), historický kraj v Německu – 170v

T

Tábor, okres Tábor – 172v

Tachov (Tachaw), okres Tachov – 173r

Teplice (Töplitz), okres Teplice – 173r

Toužim (Tauschim), okres Karlovy Vary – 173r

Trója (Troja), antické město – 162r

Trutnov (Trutnow), okres Trutnov – 160v, 171v

Týn nad Vltavou (Thein ob der Wltau), okres České Budějovice – 172v

Týnec nad Labem (Tenietz), okres Rakovník – 173v

Třebeňice (Trebeinitz), okres Litoměřice – 173r

U

Uhry (Ungern), historický státní útvar – 160v, 161r, 166r

Unhošť (Aunhoscht), okres Kladno – 173v

Ústí nad Labem (Außicks), okres Ústí nad Labem – 173r

V

Velkomoravská říše, historický státní útvar – 160r

Velvary (Welwar), okres Kladno – 173v

Vimperk (Winterberg), okres Prachatice – 172v

Vlašim (Wlaschim), okres Benešov – 172r

Vodňany (Wodnian), okres Strakonice – 172v

Vysoké Mýto (Maut, Meyt), okres Ústí nad Orlicí – 160r, 172r

Z

Zálezly (Sales), okres Prachatice – 157v

Zbiroh (Sbirow), okres Rokycany – 173v

Ž

Žatec (Satz), okres Louny – 160r, 173r

Žebrák (Schebrack), okres Beroun – 173v

Žlutice nad Střelou (Luditz), okres Karlovy Vary – 173r

7.5. Slovníček

Aufwarter – čekatel

cajkhauz – zbrojnice

čtverák – podvodník

fedrovat – podporovat

gildperde – druh jízdního vojska na Moravě

janičáři – příslušník pěchotní turecké jednotky

kartoun – druh děla

knecht – pacholek, příslušník vojska

komandovat – velet, přikazovat

kompanie – vojenská jednotka

kontribuce – daň

krýksman – voják

kus – dělo

kvartýr – obydlí, tábor

mustrovati – shromažďovat

platněři (platnýři) – výrobce kovových brnění pro vojáky

policei – výraz pro vládu, správu a pořádek

půlhák – druh zbraně

puškaři – výrobci zbraní

regiment – vojenská jednotka

rejtár – jízdní voják

sanytr – dusičnan draselný, surovina užívaná pro výrobu střelného prachu

sanytrníci – výrobci střelného prachu

šarmiclovati – potýkat se

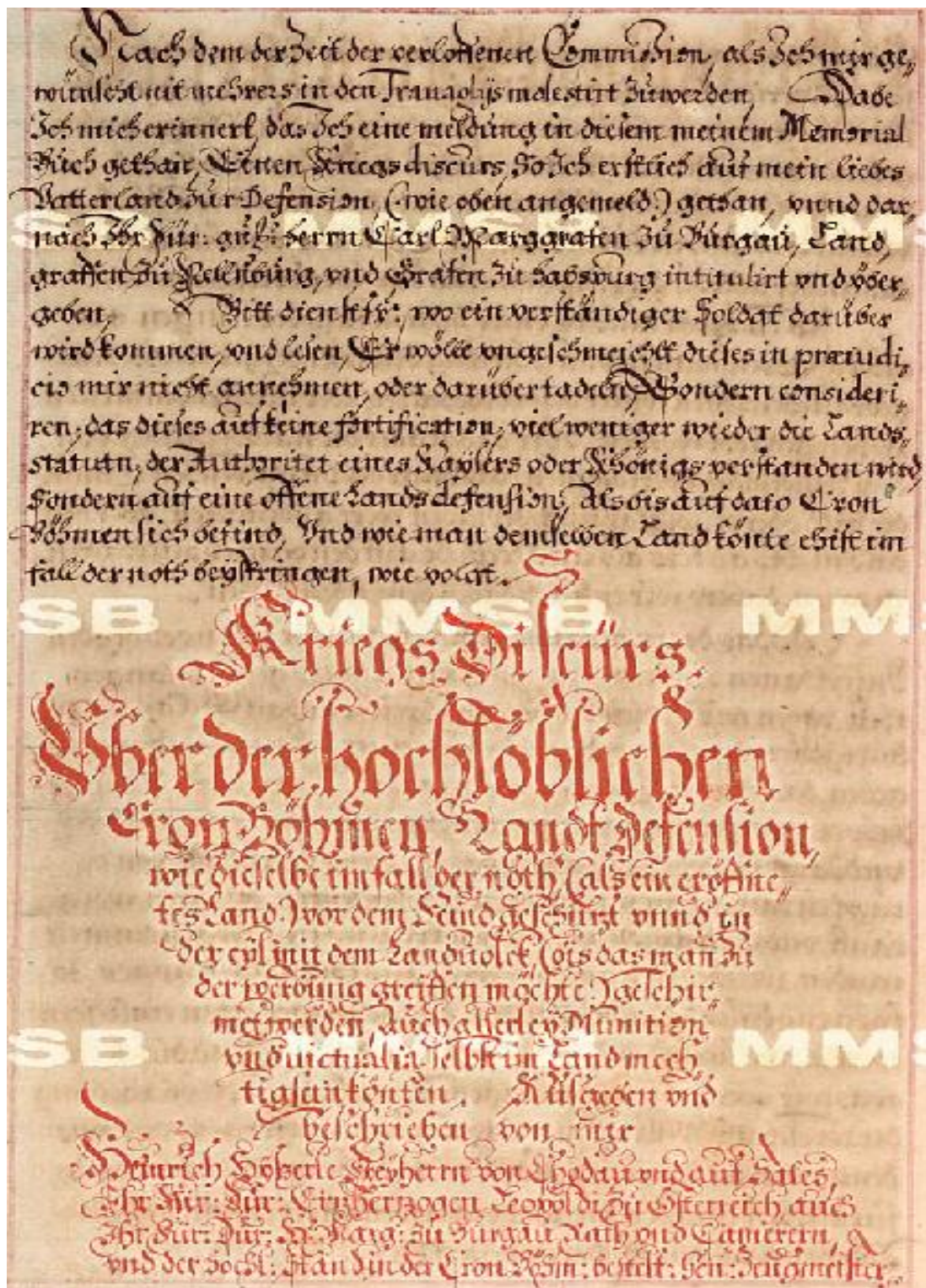
soldát – voják

verbovat – získat někoho

zbrojmistr (Zeugmeister) – ten, kdo se stará o zbroj a výstroj, vojenská hodnost

7.6. Obrazová příloha

- Obr. 1 Titulní strana rozpravy Jindřicha Hýzrla z Chodů
- Obr. 2 Ukázka textu rozpravy Jindřicha Hýzrla z Chodů
- Obr. 3 Portrét Jindřicha Hýzrla z Chodů
- Obr. 4 Obléhání Hatvanu
- Obr. 5 Kresba tvrze Zálezly z českého rukopisu Jindřicha Hýzrla z Chodů
- Obr. 6 Tažení císařské armády do Uher

Titulní strana Hýzrlava pojednání *Kriegsdiscurs über der hochlöblichen Cron Böhmen Landdefension*

[http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=0&client=20.7.2013].

vnd sicher kriechen, Dannhero diese 3. puncten politischer weis
 sehr wol zu obseruiren sein, der Erste.

1. Wer in frieden lebt, dan sein dertall mancherley
 Der schau das er nit felt,
2. Wer ein rüstiges leben will erhalten,
 Der verlese sich mit den waffen beyzeiten,
3. Vnd man es bey deinen nachbarn örent,
 Schau nit zu, Sondern hilf leschn öbend.

Man selig ist das Königreich oder das Land welches in frie
 deszeiten tsut die prouidentia aller Requisitn, Als dergleichen
 soles die Venetische Republica tsut, zwar das sie gleichwol lange
 zeit in Friedenszeiten gelebt, Nichts destomeniger alle vorhieser
 seit des Landts tsut als man sie täglich des Feinds gewertig weren,
 dergleichen Exempl haben wir von den Römern vnd durchtsiel an
 dere Historische beschreibungen mehr, vnd des sag, das auch der
 König oder Potentat selig ist, welcher in friedeszeiten mit vorhieser
 gen, waffen vnd wol erfarnen, politischen als Herrlichen Leuten ver
 sehen ist, damit im fall der nots vnd gefahr, Er dieselbe öchsammeln
 saen, vnd nicht anderst wo suchen solte, Dan durch solche Leuts
 acquisit man gute polices, gut Regiment, gute vöing der waffen
 vnd nimt dem Feind stinweg viel von seiner Resolution, das er auf
 mehrers mus öedacht sein, als man er in ein vnüerwarteres Land
 einfallen wolt, Soleses Exempl haben wir an den Lacedaem
 nierz, damit sie ihre vnterworfenen Leut zur defension des Lands
 örgäusen könten, haben sie ihnen wol verhiesste vnd erfarnen Kriegs
 leuts zu geben, damit sie dieselben in allerley waffen wieder den
 Feind exertitirn sollen, Wie dan demselben Exempl, haben
 die Römer fleissig nachgefolgt, das sie nicht allein darnach tax
 fer in der Kriegsausübung worden, sondern auch stattliche vnd ge
 waltige öücher ihrer thaten ins nach ihnen verlassen haben,
 Dan soleses wercks, nicht an der menge des Volcks gelegen ist,
 Sondern an der öilligkeit, vöing, vnd erfarnheit, Durch solche

Acgl,

Ukázka textu z rozpravy Jindřicha Hýzrla z Chodů

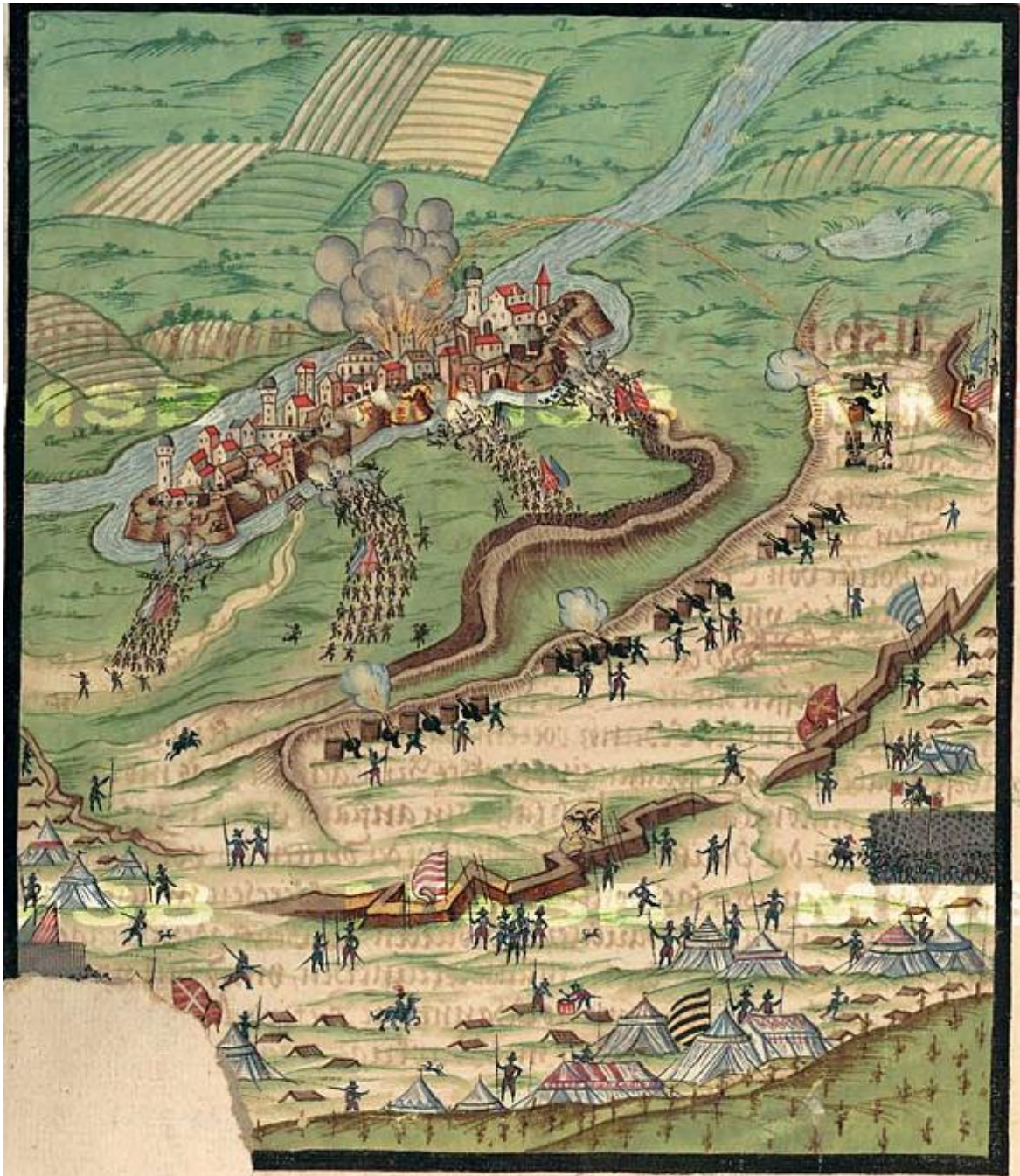
[http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=0&client= 20. 7. 2013].

Obr. 3

Dobová podobizna Jindřicha Hýzrla z Chodů [<http://texty.citanka.cz/hyzrle/> 20. 7. 2013].

Obr. 4

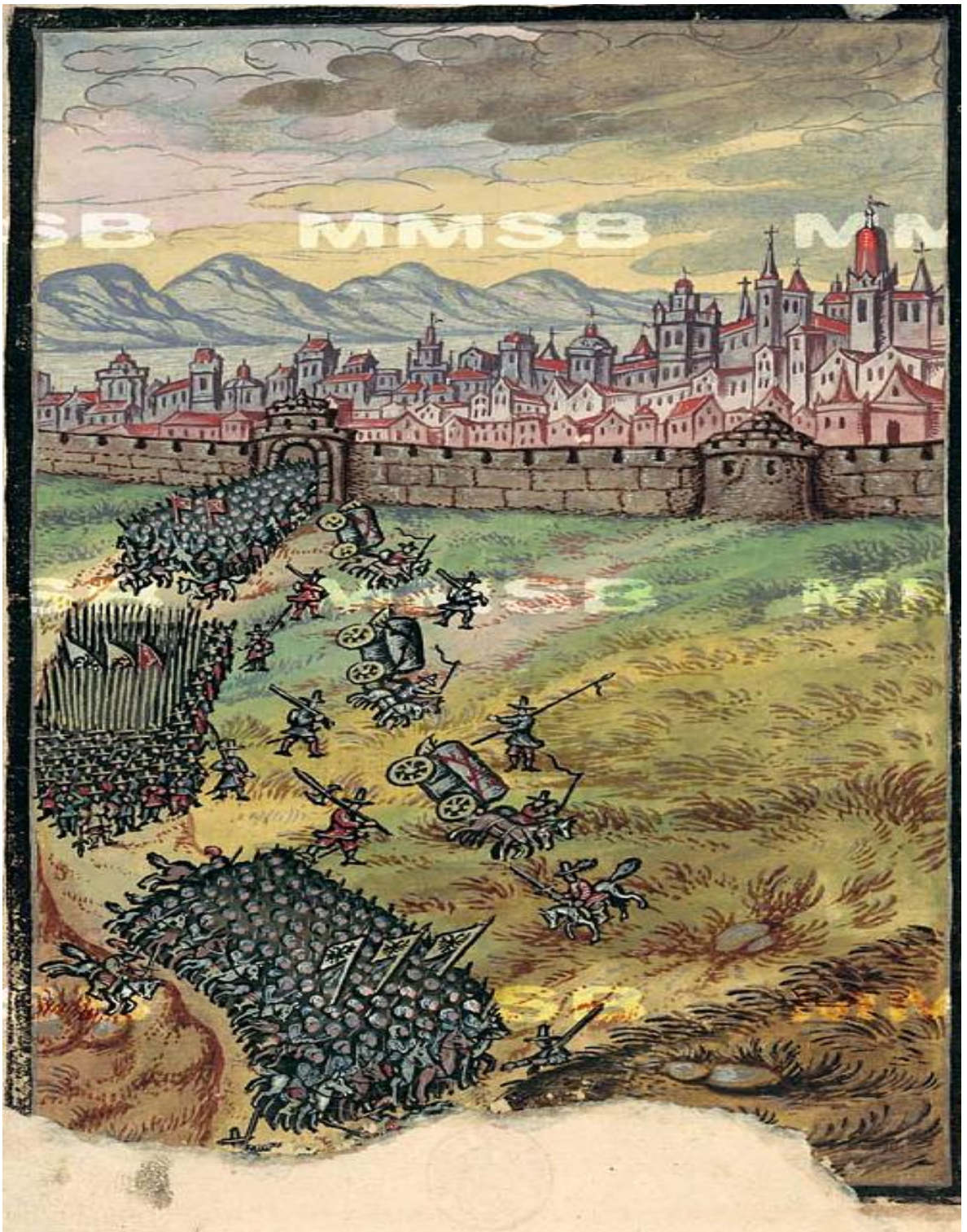
Obléhání Hatvanu z rukopisu Jindřicha Hýzrla z Chodů
[http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=0&client=20. 7. 2013].

Obr. 5

Kresba tvrze Zálezly z rukopisu Jindřicha Hýzrla z Chodů
[[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tvrz_Z%C3%A1lezly_\(1612\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tvrz_Z%C3%A1lezly_(1612).jpg) 20. 7. 2013].

Obr. 6

Tažení císařských vojsk do Uher

[http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=0&client= 20. 7. 2013].